

BÜLLETÄÄN

EESTI ÕPETAJATE KESKÜHINGU
HÄÄLEKANDJA

Eesti Õpetajate Keskühingu
häälekandja

BULLETÄÄN

Nr. 26

Tartu Õpetajate Seminari erinumber

Bulletin of the Estonian Teachers Association in exile

Stokholm 1978

SISUKORD

1. Tartu Õpetajate Seminarist ja Pedagoogiumist	3
2. Rakvere Õpetajate Seminarist	25
3. Tallinna Õpetajate Seminarist ja Pedagoogiumist	34
4. Läänemaa Õpetajate Seminarist	50
5. Võru Õpetajate Seminarist	61
6. Õpetajate suvekursustest	68
7. Järeldsõna	71

„Bülletääni” toimetuse: Herman Rajamaa (*ansvarig utgivare*), Udo Juuno, Henno Kirikmäe, Paul Laan, Hilda Marand, Heinrich Mark, Edgar Marten, Gaston O. Randvee, Leida Rosenthal-Sulg ja Karl Vaikla.

Eesti Õpetajate Keskküingu ja ”Bülletääni” toimetuse ja talituse aadress:

Estniska Skolan
Svartmangatan 20–22
S–111 29 Stockholm 2
S w e d e n

Printed in Sweden
Repro Print AB, Stockholm 1978

Dr. phil. Juhan Tork
(Pildistatud 17.10.1977. a. Torontos
tema 88-ndal sünnipäeval)

Tartu Õpetajate Seminari 100. juubelit pühitseti 11., 12. ja 13. mail 1928. Selleks puhuks oli Tartu sõitnud umb. 600 vilistlast, hallipäiseid vanakesi ja äsja lõpetanud noori õpetajaid ja suur hulk meie haridus- ja kultuuritegelasi, et pühitseda päevi, mida siis ajakirjandus õigusega nimetas „kogu Eesti hariduselu pidupäevadeks”.

Pidupäevade haripunktiks kujunes juubeliaktus 12. mail „Vanemuises”, kus esinesid kõnedega riigivanem J. Tõnisson, ülikooli rektor J. Köpp jt. Alamal mõned read minu avakõnest.

„Meie kodumaa kultuuri- ja haridusloost kerkitab täna meie silmade ette 100 aastat pedagoogilist minevikku, mida kahekordselt oleme õigustatud nimetama pedagoogiliseks, koolide

jaoks asutatud kooli – koolmeistrite kooli – minevikku . . . Selle pedagoogilise mineviku kandjaiks oli pikk rida mehi, ka naised – seminari õpetajaid ja kasvandikke. Nende kõikide tööd, püüdeid ja otsinguid mälestagem sel pidulikul hetkel tunnustuse ja tänuga . . . Eriti aga mälestagem neid, kes on toonud meie ühisele altarile lõplikult oma ohvrianni. „Nii tasa langevad lehed, nii vaikselt uinuvad mehed, kõik nende püüded ja ihad, kõik nende valud ja vihad põrmus sügaval kõngaste all.” (Gustav Suits)

Kõigile mu õpilastele – mu lastele – tänulik käesurve selle eest, mis nad on mulle olnud ja mulle andnud!

Juhan Tork

TARTU ÕPETAJATE SEMINAR 150-AASTANE

Käesoleval aastal tähistab Tartu Õpetajate Seminar oma 150. aastapäeva. Sel puhul on põhjust heita pilku selle õppeasutuse minevikule ja koos sellega üldse õpetajate valmistusele Eestis.

Õpetajate valmistus Eestis toimus kaua aega enam-vähem juhuslikult. Alles 19. sajandil hakati sellele pöörama suuremat tähelepanu ja selleks ellu kutsuma erioõppeasutusi.

Esimeseks õpetajate ettevalmistuse õppeasutuseks Eestis võib pidada usuteaduse kandidaadi Bengt Gottfried Forseliuse seminari aastail 1684-1688 Ropkas, Tartu lähedal, kuhu temale iseseisvuse ajal istutati tamm. Siin oli peamisteks õppeaineteks lugemaõppimine, katekismus ja laul. Oma lühiajalisele tegevusele vaatamata saatis Forseliuse seminar 160 noormeest välja rahva hulka, kes said suureks lugemaõppimise edendamise teguriks Eestis. Forselius oli hukkumisel, kui ta seminari huvides Rootsit külastas, kõigest 28 aastat vana. Seega võime Forseliust pidada kõige nooremaks seminari juhatajaks. Ta oli juhatajaks saamisel ainult 24 aastat vana.

Forseliuse seminar on haruldane nähtus mitte ainult Eestis, vaid ka kogu Põhjamaadel. Tekib küsimus: mis võis olla selle põhjustajaks? Siin tuleb esile tõsta asjaolu, et varsti pärast seda, kui kogu Eesti läks Rootsi valdusse, moodustades osa Suur-Rootsist, anti välja määrus, et kirikuõpetajad peavad hoolitsemata lugemaõppimise eest köstrite kaudu ja et nad on kohustatud ühtlasi revideerima lugemaõppimist rahva hulgas. Seda tehti tavaliselt leeriõpetuse ja laulatusel puhul, kus selgitati, kas pruutpaar oskab lugeda. On huvitat märkida, et see määrus kehtestati Eesti maa-aladel ja esialgselt mitte Rootsis endas. Kehtestamine toimus kaugel enne Forseliuse tegevuse algust. Selle määruse täitmisel selgus, et oli suur puudus nendest, kes võiksid õpetada lugemist ja võiksid sel teel abistada kirikuõpetajaid. See asjaolu on kindlasti kaasa aidanud Forseliuse seminari tekkimisele. See määrus pani ühtlasi aluse ka sellele, et Eesti lugemiskeskuste omandamine alal sammus esirangs Põhjamaade hulgas. Ta moodustas ühtlasi aluse sellele kõrgele hariduslikule tasemele, mis kestis ka veel hiljem venestuse ajal, kuigi see ajajärk halvavalt mõjus hariduse ja kultuuri arengule.

Järgmiseks katseks õpetajate valmistuse alal oli J. H. Rosenpläneri Eesti koolmeistrite kool Pärnus, asutatud 1814. Kuna siin õpetati eestlastele esmakordselt kasvatusteadust, siis võib seda õppeasutust pidada esimeseks kutseliseks

eesti õpetajate ettevalmistuse asutuseks. Kuigi ka see kool kestis vaid lühemat aega, on tema mõju suur nii lugema- kui kirjutamaõppimise seisukohalt. Võrreldes Forseliuse seminariga moodustas Rosenpläneri kool suure edusammu sellega, et siin oli tähtsamate õppeainete hulgas kirjutamine, mis pärast kooli kutsuti ka Sauga kirjutuskooliks. Selle kooli kasvandikud – koolmeistrid on levitanud suurel määral kirjutusoskust rahva hulgas.

Paralleelselt neile katsetele püüdis 19. sajandi algul tekkinud kihelkonnakool osaliselt kaasa aidata külakoolmeistrite ettevalmistuse probleemide lahendamiseks. Nii asutas Johann Philip Roth Kanepisse a. 1804 esimese eesti kihelkonnakooli, kus valmistati ette külakoolmeistrid. Suurema populaarsuse külakoolmeistrite ettevalmistuse asutusena omas Laiuse kihelkonnakool, mis oli hästi korraldatud ja juhitud. Esimeseks õpetajaks siin oli köster Ludvig Nieländer, kes muuhulgas õpetas ka viiuli- ja oreli-mängu oma kasvandikkudele.

Pikemat aega tegutses algul Volmaris (1839-1849) ja hiljem Valgas (1849-1881) Zimse seminar, kus lätlaste kõrval leidis suurel arvul ka eestlasi. Õpetus toimus saksa keeles, kuid oli tugevasti venestusevastane ja saatis välja tuliseid rahvuslasi. Selles seminaris seisis tähtsal kohal laul ja muusika. Siin toimusid õpilaste vastuvõtmisel ka esimesed katsed laulmise alal, kuna laulmist peeti väga oluliseks õppeaineks tulevastele rahvakooliõpetajatele. Selle õppeasutuse seminaristid on väga suurel määral edendanud laulu ja muusika kultuuri rahva hulgas ja asutanud küll laulu-, küll muusikakoore. Kõik see moodustas vajaliku ettevalmistuse meie esimesele üldlaulupeole ja mõjustas laulupidude tekkimist ja arengut väga suurel määral. Zimse seminar on andnud rea tuntud heliloojaid, nagu Kunileid-Saebelmann, Al. Läte ja palju teisi. See kool on andnud ka rea avaliku elu tegelasi, eesotsas C. R. Jakobsoni, Grensteini ja Jürgensteiniga.

Otsustavaks pöördepunktiks õpetajate ettevalmistuse alal oli õpetajate seminari avamine Tartus, mis vormiliselt asutati küll juba 1820, kuid tegelikult alustas oma tööd alles sügisel 1828. Õpetus oli saksakeelne. Kursus kestis kaks aastat, mõnikord ka kauem, aastast 1865 aga reeglipäraselt kolm aastat. Tartu seminari algus oli küll väga tagasihoidlik, aga selle tähtsus on seda suurem, kuna sellest ajast peale algab süstemaatiline ja püsiv algkooliõpetajate ettevalmistamine Eestis. Tartu Õpetajate Seminar on kogu aeg

Tartu Õpetajate Seminari IX lend 1928. a. kevadel.

1. rida vasakult: Alma Koplus, Hildegard Reimann, Magda Ratassepp, Arseni Nopasson, klassijuhataja õp. August Kiiss, Armilde Paas, Magda Veiber, Linda Puidak, Tea Vilms. 2. rida: Arnold Pukk, Julius Rosin, Voldemar Pihlau, Hendrik Põldaru, Eduard Nigol, Juhan Raieste, Karl Meos, Ernst Põitsama, August Enno. 3. rida: Karl Jaama, Albert Paal, Johannes Toots, Voldemar Loit, Aleksander Lepik, Artur Luning, Julius Niklus, Voldemar Kliimand, Hugo Zirnask.

töötanud, seega on ta kõige vanem õpetajate ettevalmistuse õppeasutus Eestis.

Tartu Õpetajate Seminari väga vaheldusrikkas elus võib eristada neli perioodi. Nagu juba mainitud, oli Tartu Õpetajate Seminar oma esimesel perioodil saksa õppekeelele. Kuid selle kasvandikud jäid truuks oma rahvusele. Olgu mainitud, et rahvusliku ärkamisaja tegelastest kooli kestvuse esimesel perioodil seal on õppinud Fr. Kuhlbars, Jakob Pärn, Johann Kunder ja paljud teised koolmeistrid, kes ärkamisajal moodustasid maaintelligentsi selgroo.

Oma teisel perioodil oli Tartu seminar vene õppekeelele kool. Õieti oli vene õppekeelele seminar Tartus juba a. 1878, kui venestamine meie maal hakkas ajama oma suuremaid õisi. Aastal 1899 liideti sellega saksakeelne seminar. Sellest ajajärgust on muu hulgas tuntud keelemees Jurkatam, õpperaamatute autor ja tuntud eesti keele harrastaja. Ta tegevus on seda enam

tähelepanu äratav, et ta oli eesti keele õpetajana peaaegu ainus eestlane venelastest õpetajate hulgas.

Paralleelselt mõlema seminariga tegutses Tartus kolmandana ka veel eestikeelne õppeasutus, mida ta juhataja Hollmanni järgi nimetati Hollmanni seminariks. See tegutses aastail 1873-1887 ja kandis nimetust eesti vallakoolmeistrite seminar. Ka see kool on andnud tunduva lisandi eesti õpetajate perele ja ta tähtsus on suur sellel seisukohalt.

Venekeelne seminar tegutses 1918. a. kevadeni. Märtsis 1919 alustas Tartu Õpetajate Seminar Saksa okupatsiooni ajal katkenud tegevust juba eesti õppekeelele seminarina. Sellega algas kooli kolmas periood, mis kestis kogu iseseisvuse aja. Kuna kool algas oma tegevust esmakordselt eestikeelse õppeasutusena 23. märtsil 1919, siis see tähtpäev oli ka Tartu Õpetajate Seminari aastapäevaks.

Eesti iseseisvuse ajal arenes seminar välja moodsa pedagoogika nõuete kohaselt. Silmapaistev on asjaolu, et seminari kolmandal perioodil on selles õpetajadena tegutsenud rida meie parimaid pedagooge, eesotsas kauaaegse direktori Juhan Torkiga, aga ka teised direktorid, Raam ja Jaan Port olid silmapaistvaid pedagoogid. See asjaolu pidi muidugi kaasa aitama kooli haridusliku taseme tõstmiseks, aga ka samuti kasvatusliku ja õpetusliku taseme tõstmiseks üldse Eesti algkoolides. Paljudest silmapaistvatest pedagoogidest-õpetajatest, kes töötasid Tartu Õpetajate Seminaris, olgu näitena nimetatud prof. Juhan Aavik, Mihkel Kampmaa ja Juhan Lang, kes kirjutasid rohkesti õpperaamatuid. Eriti iseseisvuse algul on just seminari õppejõud silmapaistvalt varustanud eesti kooli uute eesti koolile kohaste õpperaamatutega.

Aastail 1932 kuni 1937 katsetati Tartus pedagoogiumiga, kuid mindi jällegi tagasi seminari vormi kui parema juurde. Tartu pedagoogiumi direktoriks oli V. Raam, tuntud pedagoog.

Aastal 1937 alustas Tartu Õpetajate Seminar taas seminarina oma tegevust direktor dr.rer.nat. Jaan Porti juhtimisel. Kursus oli nelja-aastane ja sellesse vastu võeti progümnaasiumi ja reaalkooli lõpetajaid. Inspektoriks oli matemaatikaõpetaja Oskar Paas. Tol ajal kuulusin ka isiklikult seminari perre, esialgul psühholoogia- ja loogikaõpetajana ja hiljem inspektorina, pärast seda kui senine inspektor O. Paas novembris 1939 määrati koolideinspektoriks. Kuna seminaris ja selle 6-kl. harjutusalgkoolis tegutsesid rida vilunud ja silmapaistvaid pedagooge nagu J. Port, O. Paas, A. Vaigla ja mitmed teised, oli Tartu Õpetajate Seminari kasvatuslik ja õpetuslik tase kõrge.

Võimu ülevõtmine kommunistide poolt 1940. a. suvel tõi suuri muutusi Tartu Õpetajate Seminaris. Sellega lõppes seminari kolmas iseseisvusaegne periood ja algas neljas uute võimukandjate juhtimisel. Jaan Port tagandati direktori kohalt ja mind tagandati inspektori kohalt, mind siiski jäeti edasi pedagoogiliste ainet õpetajaks. Uueks direktoriks määrati Jüri Parijõgi, meie tuntud noorsookirjanik, ja inspektoriks ajaloo õpetaja Mari Aul. Üldiselt tundus, et Parijõgi uut korda ja vaimu eriti peale ei surunud. Mul on veel selgesti meeles järgmine kõne. Ühel päeval kutsuti mind Parijõe juurde. Ilma sissejuhatuseeta ütles ta: „Teil kui seminari õpetajal tuleb minna ühele koosolekule kõnelema.“ Mul ei ole enam meeles, missugusele. Ehmunult vastasin ma: „Seda ma ei saa teha!“ Parijõgi vaatas mulle tõsiselt otsa ja ütles lühidalt: „Ma saan aru Teist. Ma lähen ise.“ Ja nii see jäigi.

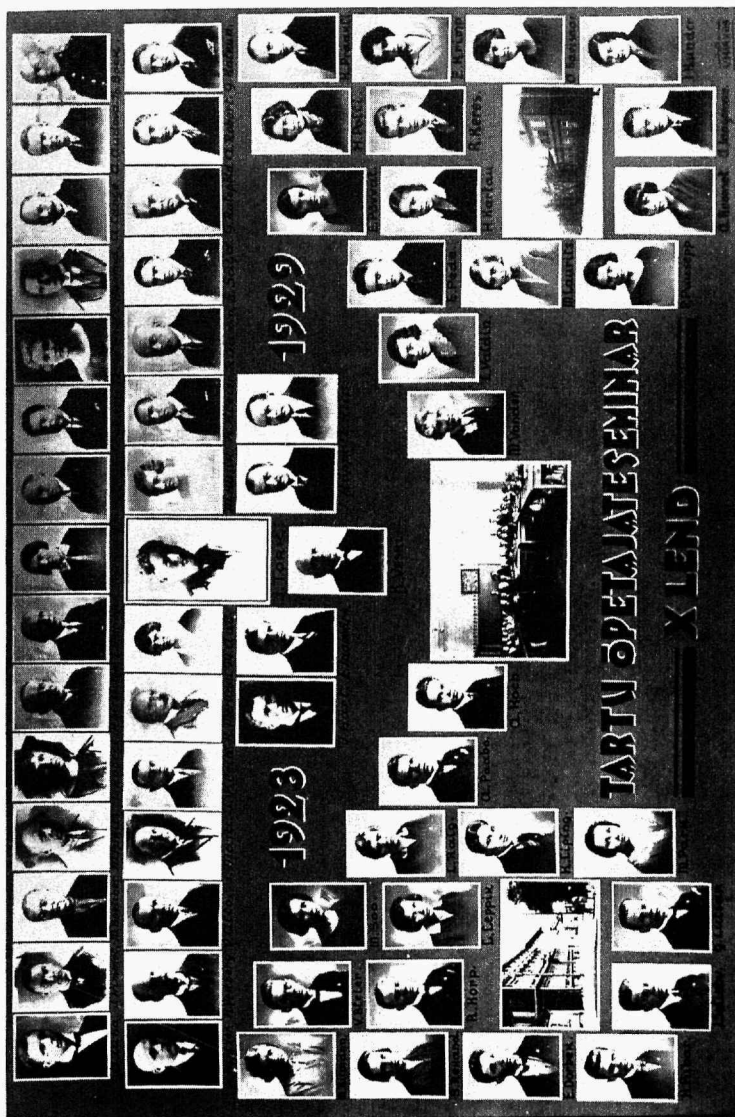
Järgneval saksa okupatsiooni ajal 1941-1944 oli Tartu Õpetajate Seminari direktoriks Oskar Paas ja inspektoriks jäi edasi Mari Aul. Seminar töötas Eesti iseseisvusaegsete õppekavade alusel ja saksa võimukandjad ei sekkunud seminari si-seasjadesse. Küll aga muutus olukord tunduvalt, kui 1944. a. sügisel Eesti okupeeriti taas Vene kommunistide poolt. Tartu Õpetajate Seminar säilitas esialgu oma nime, muudeti hiljem Tartu Õpetajate Instituudiks ja alates a. 1955 kannab nimetust Tartu Pedagoogiline Kool. Kooli üles-andeks on valmistada algklasside (1.-4. klassi) õpetajaid ja vanempioneere kommunistlikule ühiskonnale.

Tartu Õpetajate Seminar on oma kauaaegse tegevuse jooksul andnud oma rahvale väga suurel hulgal tublisid ja rahvuslikult meelestatud õpetajaid ja koolijuhatajaid, nende hulgas kaks haridusministrit (Kartau ja Jaakson), rohkesti kõrgemaid haridus- ja koolielujuhte, näit. 19 koolideinspektorit; ka silmapaistvaid teadusmehi, heliloojaid ja kunstnikke. Tartu Õpetajate Seminari kasvandikud-seminaristid ei ole mitte ainult kohusetruult oma rasket õpetaja kutsealast tööd teinud, vaid nad on ka oma energiat rakendanud ohtrasti üldise kultuuri levitamise tööle oma tegevuspiirkonnas. Seepärast Tartu Õpetajate Seminar ja üldse seminarid ja nende kasvandikud moodustavad väga tähtsa peatüki Eesti kultuuriloos. Seepärast on ka Tartu Õpetajate Seminari 150. aastapäev tähtis sündmus mitte ainult eesti õpetajate ettevalmistamise seisukohalt, vaid ka Eesti kultuuriloo üheks märkimisväärseks tähtpäevaks.

Teodor Künnapas

Professor Teodor Künnapas
End. Tartu Õpetajate Seminari inspektor.

Tartu Õpetajate Seminar X lend 1929. a. kevadel.

1. ülemine rida vasakult: õpetajad Artur Luha, Jüri Kimmel, Mathilde Boetcher, Märt Pukits, Leontine Robert, Peeter Birkenenthal, Elmar Martinson-Araste, Johanna Virkhaus, Mihkel Kampmann, Pridu Puusepp, Elsa Engelbrecht, Jaan Rumma, Aleksander Lange, Aleksander Audova, Theodor Bock, 2. rida: õpetajad Karl Hintzer, Karl Vestberg, Villem Altrtoa, Jaan Masa, Juhan Klein-Aul, Karl Merilaid, Mari Aul, dir. Juhan Tork, insp. Marta Kaasik, õpetajad Richard Kleiss, dr. Rudolf Tammi, dr. Ernst Säga, Gustav Rutopõld, Ado Robert, Gustav Kalkun, 3. rida keskel: õpetajad Johannes Kärt, Erich Jaanvärk, klassijuhataja Karl Veski, Johan Köpp, August Kiisi. Õpilased: 1. rida ülalt alla vasakult: Milli Riiemann, Salmel Rekand, Ilmar Dorbeck-Viljat, Hugo Piibar, 2. rida: Voldemar Bleier-Avarlaid, Rudolf Korp, Johannes Seliohiv, 3. rida: Mari Soo, Elisabet Leppik, Gustav Lutsar, 4. rida: Ludmilla Raig, Karl Lipping, Mari Park, 5. rida: Artur Paabo, 6. rida: Artur Koch-Koskel, 7. rida: Marta Vonder, 8. rida: Leida Valdin, 9. rida: Elmar Pele, Miralda Laurits, Pauline Puusepp, 10. rida: Elfriede Põvvat, Hilda Kartau, Amanda Roomet, 11. rida: Hilda Polli, Robert Keres, Albert Jagomann-Jaigma, 12. rida: Karl Praakli, Elfriede Krimp, Armilde Savisaar, Irene Kunder.

VOITLUSED TARTU LAIAL TÄNAVAL

Märt Raud

Pildistatud tema 96. sünnipäeval 6. nov. 1977.a. Ta on arvatavasti praegu vanim Tartu seminarist.

Liivimaa rüütelkond, kes arvas möödunud sajandi alguses, et talurahvale on lugemisoskusest küllalt, pidi sajandi keskpaiku tegema üllatava pöörde ja ise asutama kooli, kus valmistati ette õpetajaid kihelkonnakoolidele. Põhjuseks oli hooguvõttev usuvahetuslik liikumine. Rüütelkonnal tekkis hirm: kui vene õigeusk veelgi levineb, muutub „Ostprovinz Liefland” varsti vene provintsiks. Tavaliste survevahenditega, nagu näit. ihunuhtlus, ei saadud takistada „keisriusku” minekut. Tuli kasutada teist taktikat – rakendada sõna, s.t. vastupropagandat. Luterlikud pastorid, kes kõnelesid kohalikkude keelt tihti väga viletsalt, vajasid haritud abilisi rahva hulgast. Selleks avatigi Valgas 1849. a. saksa-keelne kõstrite ja kohelkonnakooliõpetajate seminar. Uus õppeasutus, nn. Zimse seminar, mille õppekavas leidis ka eesti ja läti keel, alustas tööd ja võitis kiiresti lugupidamise.

Luterlaste uus kool ei mahtunud Vene võimukandjale pähe. Kuna Zimse seminar kuulus saksa ülemkoolivalitsuse alla, siis ei saadud seda sulgeda. Oli vaja vastulööki venekeelse õppeasutuse näol. Mõtte algatajaks ja läbiviijaks oli Eestimaa kuberner, marurahvuslane vürst Šahhovskoi, keda abistasid Tartu ülikooli rektor Budilovitš ja ajaloo professor Viskavatov. Tallinnas ei õnnestunud neil kanda kinnitada, sest ükski baltisakslane ei müünud neile maja. Katsetati Tartuga. Siin leiti sobiv hoone Laial uulitsal nr. 28. Ja 5. märtsil 1878 avas vene Jurjevi Õpetajate Seminar pidulikult oma ukseid.

Tartus töötas juba 1828. a. saadik saksa õppekeelega seminar, mis saatis välja õpetajaid linnade ja alevite elementaarkoolidele. 8 õpilasega käiku läinud internaatkool laienes aegamööda ja seisis 50 aastat hiljem heas kuulsuses oma kõrge taseme poolest. Saksa seminar venelasi ei häirunud, sest uus kool kavatseti palju suurem ja rahvale kättesaadavam. Internaat mahutas 110 poissi ja üle poole õpilastest võis saada priiikooli – võeti „kroonu kulule”. 11 aastat töötasid seminarid paralleelselt, kuni venestussurve tugevnedes suleti saksa-keelne 1889. a.

Eestlaste poolehoiu võitmiseks varjasid vene šovinistid esialgu oma tõelist eesmärki. Süüüt nägu tehes avati korralik kool. Direktoriks kutsuti Kiievi ülikoolist liberaalne ukrainlane Ždanovitš, kes suhtus eestlaste rahvuslikesse püüdesse sümpaatiaga. Ta näit. lubas poistel lugeda eesti ajalehti ja eestikeelseid raamatuid. Eesti keelt hakkas õpetama Tartu ülikooli lektor ja Jakobsoni sõber dr. Mihkel Veske ja usuõpetust noor pastor ja luuletaja Martin Lipp. Seminaristid asusid vaimustusega tööle. Kõik olid Jakobsoni tulised pooldajad ja nimetasid end „noor-eestlasiks”.

1881. a. astus Venemaa troonile tuntud tagurlane Aleksander III. Jõudis kätte ametlik venestusaeg. Marurahvuslased leidsid Tartu vene seminari suhtes, et peitemängust jätkub. Tavis oli näidata oma õiget nägu. Kinni haarates sakslaste kaebusest, nagu oleks kool riigivastaste nihilistide pesa, lammutati 1883. a. senine õpetajate koosseis ja asendati uuega. Vene vaimu hakati valama pähe nagu kapaga. Aktsiooni eesotsas seisis kolm fanaatikut; dir. Tihhomirov, vene keele ja ajaloo õpetaja Satalov ja sallimatu preester Rahmaninov. Toileaegne õpilane Jaan Peterson, pärastine Põltsamaa algkooli juhataja, kirjeldas direktorit kui süngepilgulist habemikku, kes kõneles nohisedes läbi nina. Poisid and-

Tartu Öpetajate Seminari XI lend 1930. aasta kevadel.

1. alumine rida vasakult: Eufrosine Ott, Johannes Simson, Bernhard Unn, Rudolf Beekman, Otto Tamm, Arnold Kuus. 2. rida: Hilda Otti, Oskar Virulane, Salme Tera, August Karuse, Linda Maikalo, Johannes Kapaun-Kalliver. 3. rida: August Tohvert, Selma Laasik, Feliks Oinas, keskel Milda Kreпка ja Karl Trejal, Erna Laumann, August Kivisikk, Hilda Paas. 4. rida: Artur Pügi, Johanna Orav, Johannes Nopasson-Luo, Valve Ratassepp, Ottomar Raukas, Lehti Lomp.

sid talle moonutatud venekeelse hüüdnime „Hrapovitski”, s.t. „Norskaja”. Ta oli jonnakas ja väiklane bürokraat, seejuures aga vilets pedagoog. Diktaatorina selles kolmikus tegutses Šatalov, kujult jõuline ja robustne vene „mužik”. Kuigi ta kandis kuldnööpidega rohelist frakki, oli ta käitumiselt toores ja hoolimatu. Tundides armastas ta targutada Venemaa vägevusest ja ülistada vene vaimu suurust. Hüüdlauseks oli tal: „Püha Vene ja mäda Lääs”, kusjuures ta vihkas kõike, mis tuli Lääne maailmast. Õpilasi ta söi-mas. Need aga suhtusid temasse üleolevalt kui harimatusse venelasse, kutsudes teda „Harjuke-seks”. Tal puuduvat kolm kultuuriinimesele vajalikku eset: taskukell, taskuraamat ja tasku-rätik.

Venelased uskusid optimistlikult, et ümber-rahvustamine teostatakse kiiresti. Šatalovi soov-nelmate kohaselt pidavat juba 15 a. pärast

kostma eesti põldudelt vene laul. Vastavalt neile plaanidele isoleeriti seminari õpilased ja hoiti, et linna kahjulikud mõjud ei pääseks segama. Seminarist tehti kloostrikorraga kinnine õppeasu-tus. Kasvandik võis eriloaga minna pärastlõunal linna, äripäeviti 3, pühapäeviti 4 tunniks. Valve-õpetaja kirjutas linnasoovijad žurnaali. Kui saba venis pikaks, tõmbas ta kriipsu alla: „Tänaseks jätkub.” Linnast tulles pidid poisid end meldi-ma õpetajatetoas. Valveõpetaja kontrollis vähe-malt 5 korda päevas nimepidi, kas kõik on ko-dus. Pärast õhtupalvust käis ta läbi internaadi 7 magamistuba, laskis kustutada tuled ja lahkus. Õpilastel oli keelatud lugeda ajalehti ja „võõ-raid” raamatuid, mis ei leidunud seminari raamatukogus. Sealtki saadi lugemisvara õpetaja valikul. Šatalov näiteks ei laenanud välja välis-maiste kirjanike, nagu Schilleri teoseid. Karistu-sed olid rängad. Vähemagi eksamuse pärast võe-

ti ära priikool või heideti välja seminarist. Vene rahvusest kasvandike ja õigeusuliste vastu oldi armulikum, neid oli ju vähe.

Venestajad ei märganud, et eraldamisest kujunes ruud nende eneste vastu. Kehvad maapoised, kelle plvudusid linnas tuttavad, välja ei kippunudki, vaid nad istusid kodus, õppisid, mängisid viiulit või vaidlesid. Ühiselt arutati kõik põhjalikult läbi, kritiseeriti venestajate meetodeid ja naerdi tagaselt. Siis aga saabus moment, kus katel kees üle.

Venestusprogrammi lülina olid koolid viidud 1885. a. haridusministeeriumi valdusse ja vene keel seatud õppekeeleks isegi vallakoolides. Seminari lõppklass pidi andma proovitunde vastavalt vene keeles. Mõni aasta hiljem, kui pärastine kirjanik Ernst Peterson-Särgava oli viimases klassis, said poisid hakkama julgustükiga, mida seminari ajaloos kutsutakse „Sander-Petersoni mässuks”. Kui vanad käisid õigust otsimas keisri juures, siis noored pöördusid haridusministeeriumi poole. Koostati märgukiri, kus tehti haridusministrile selgeks, et vene õppekeel eesti koolides käib pedagoogilise põhitoe vastu, mille järgi algõpetus peab toimuma emakeeles. Märgukiri direktorist kaugemale ei jõudnud. Tekkis hiigelskandaal. Õppenõukogus nõuti mässajate karistamist, isegi Siberi saatmist. Vahele astus õpilaste sõber, usuõpetaja Wilhelm Frantzen, kes hoiatas, et sel juhul on Siberi-tee jalge all kogu õpetajaskonnal. „Ülemused küsivad: kes kasvatas poisid mässajaiks?” Frantzenile anti õigus. Asi tuli summutada. Lõpuks leiti karistus, mille peale ei saadud edasi kaevata: kutsetunnistusel vähendati elukommete hinne, eestvedajail Tõnu Sanderil ja Ernst Petersonil 3-le, teistel 4-le.

„Kloostrikorra” Tihhomiroyile järgnes Tihhomiroy nr. 2, kes osava karjeristina ronis juba paari aasta pärast kõrgemale kohale. Uueks direktoriks toodi Serkov – vastand kahele Tihhomiroyile. See oli kinnine, umbusklik ja kitsi mees (hüüdnimeks „Juut”). Ta ei armastanud muudatusi, vaid hoidis kinni vanadest reeglitest. Šatalov tundis end nüüd kui kala vees. Tema üliagarus käis dir. Serkovile hingele ja koolitöös laisk Šatalov lendas. Venestamine jäi edaspidi paberile. Distsipliin kestis, aga vahekorrad pehmenesid. Vene keele õpetajaks tuli liberaalne, kuid väga nõudlik Stoljarov. Ta avastas varsti, et targutaja Šatalov oli jätnud suure osa õppekavast läbi võtmata. Järgnes ränk press. Ohates tuupisid nüüd nõrgemad õpilased õõsiti koridoripõrandal küünlavalgal. See oli omamoodi venestamine – põhjalik tutvumine vene keele, kirjanduse ja ajalooga.

Sajandi lõpu poole mõjutas koolitööd kaks tegurit: revolutsiooni eelvalud vene üliõpilaste rahutustega ja uus rahvuslik tõus „Postimehe” toimetaja Jaan Tõnissoniga. Üliõpilaste koosolekud ja streigid imponeerisid noorematele klassidele ja seminarihoonest kõlas revolutsioonilisi laule. Vanemad seminaristid, kes said Tõnissonilt vaimustust juurde, astusid kärsitutele noortele kindlalt vastu. „Postimeest” loeti igas klassis, isegi õpetajate teadmisel, ehkki kestis ametlik lugemiskeeld. Suur osa tollaegseid Tartu seminari kasvandikke jäigi Tõnissoni truudeks pooldajaks.

Seminari lõppklassil oli põhjust märgukirjaks, sest kool nurises eesti keele pärast. Seda õpetas seminari endine kasvandik, harjutuskooli juhataja Karl Linnamägi. Ta kordas meiega ainult käändkondi ja laskis tuua näiteid, ilma et oleks käsitletud kirjandust või korraldanud kirjatöid. Tund sarnles tunnil nagu ühe kana muna teisele. Käisime ta jutul, aga saime napolisõnalise vastuse. Ta olevat seotud 1. Tihhomiroyi kirjaliku instruksiooniga, mille järgi tulevat läbi võtta ainult grammatika üksikuid peatükke. Tema ise ei saavat midagi muuta. Otsustasime kirjutada märgukirja ja paluda direktorit, et ta tühistaks Tihhomiroyi ebapedagoogilised kitsendused. Ettevaatuse mõttes tahtsime enne nõu küsida isikult, kes oli meie „Mooses ja prohvetid” – Jaan Tõnissonilt. Saadikuts tema juurde valiti mind. Tõnisson oli algatusest huvitatud, soovitas aga maad kuulata mõne usaldatava õpetaja juures. Valisin selleks intelligentse vene keele õpetaja Stoljarovi. Avameelne venelane pidas meie ettevõtet lootusetuks: „Praegune Vene riigi poliitika ei ole soodus väikerahvaste keele ja kultuuri arendamiseks. Olge õnnelikud, et koolides eesti keelt üldse õpetatakse! Ukrainlased näiteks on suurrahvas, aga neil puudub see võimalus, sest neid peetakse vene rahva kiluks.” Palvekiri jäi saatmata. Probleem lahenes varsti iseenesest. Linnamägi lahkus Tartust. Asemale tuli seminari harjutuskooli juhataja Jurkatam, kelle kohta ei kehtinud Linnamägede antud juhised. Dir. Serkov mingeid korraldusi ei teinud ja eesti keele õpetus muutus normaalseks.

Lahkusin seminarist 1901. a. kevadel. Hilisemate sündmuste kohta puuduvad mul isiklikud kogemused. Kuid ühte võib ütelda: Tartu Õpetajate Seminari vaim elas üle 1905. a. revolutsiooni vapustused ja püsis. Seda tunnistab Vabadussõja sangari Julius Kuperjanovi pühendus kaaslasile, kui ta 1914. a. lõpetas seminari:

„Elus on tihti soovisid kuulda: soovitakse enamasti rikkust ja kulda, soovitakse elu, mis kätel meid kannaks, lõbu ja söömist ja magamist annaks.

Teistsugust eesmärki säeksin ma ette: sõjajad ja magajad kukkunud vette, ajalugu tegi nad põrmuks, seadis nad tulevaille põlvedele hirmuks.

Vennad, ma soovin teile võitlust ja võitu, soovin teile kõrgemat ajaloosõitu! Edasi! Edasi murdke ja püüdke, võidule jõudke!”

Need sõnad omavad aktuaalsust veel tänapäevalgi.

Märt Raud

KUIDAS AASTAD ON LENNANUD . . .

Sellest on nüüd enam kui 60 aastat tagasi, kui ma esimest korda kohtusin Tartu Õpetajate Seminariga. Ja jäin sellele koolile kaaslaseks peagu kogu oma kooliaastad. Alustades esimese õpiaastaga ning lõpetades viimsega. See polnud küll algusest peale nii kavatsatud. Aga paljud asjad ei lähe igakord kavatsuste kohaselt. Mul polnud mingit tahtmist ega eesmärki saada õpetajaks. Vanemate sooviks oli mind ette valmistada vaimulikukutsele.

Riias asus tollal vene vaimulik seminar, kust tulid preestrid vene apostliku õigeusu koguduse peamiselt Balti kubermangudes (Eesti, Liivi, Kuura). Riiga pidi siis minugi tee viima. Parimaks ettevalmistavaks kooliks selle jaoks pidasid minu vanemad tolleaegse vene õpetajate seminari algkooli peamiselt vene keele selgeks õppimiseks. See algkool oli algusest lõpuni vene õppekeelega, valju korra ja distsipliiniga, ning õigeuslastele püüti anda vastavat usulist kasvatust ning õpetust.

See oli ühel augustikuu ilusal päeval 1912. a., kui isa mu käekõrvale võttis ja viis mind sinna algkooli sissekirjutamisele. Kool oli maksuline – 10 rubla aastas. See oli tol korral suur raha, kuid meie kodus arvati, et see tasub.

Koolis olin mina sel päeval ainukeseks sisseastujaks. Kuid sisseastumine ei piirunud ainult sisseregistreerimisega, vaid enne tuli teha „eksam” – näidata, et ma juba lugeda oskan. Eksamineerijaks oli keegi vanema välimusega väga korralikult riietatud mees (algkooli juhataja J. Jurkatam, kes hiljem Eesti ajal muutis oma nime Tammeks). Ta küsitles meid puhtas eesti keeles ja võttis siis lahti M. Kampmanni lugemiku (minu suureks imestuseks, kuna olin oodanud, et mind lastakse lugeda mõnest venekeel-

sest algõpikust), lastes mind sealt ühe pala lugeda. Lugemine läks ladusasti, eksamineerija oli sellega täitsa rahul, ja seega oli „eksam” tehtud. Kirjutas minu nime mingile paberilehele, märkides juurde andmeid minu vanaduse, päritolu, vanemate nime ja elukoha kohta. Tuli esitada ka mingisuguseid pabereid, tõenäoliselt ristimise kohta. Ja siis oligi vastuvõtuprotseduur sellega läbi.

Kool oli 2-klassiline, kuid 5 õppeaastaga ehk viie jaoga. Kaks esimest õppeaastat (jagu) olid esimene klass. Ülejäänud kolm jagu (kolmas, neljas ja viies) – teine klass. Arvatavasti see jaotus pidi kajastama tolleaegseid nn. ministeeriumikoole, mida oli asutatud siia-sinna üle kogu maa, mis samuti olid kõik 2-klassilised viie jaoga. Seminar pidi siis valmistama õpetajaid peamiselt ministeeriumikoolidele ja seminari algkool oli seega seminaristidele harjutuskooliks niisuguste koolide jaoks.

Kuigi kooli vastuvõtmisel katsetati eesti keeles lugeda oskamisega, ometi juba esimesest koolipäevast peale kogu õpetus toimus vene keeles. Lastel, kel oli sellega raskusi, võimaldati vajadust mööda eesti keelt appi võtta, ent järkjärgult pidid kõik minema järjest rohkem üle vene keelele. Pedagoogilisest seisukohast lähtudes peab tunnustama, et vene keele n.ü. sisseõõtmine lastele toimus metoodiliselt laitmatult. Pearõhk oli asetatud algusest peale näitlikkusele ja tõlkimist peeti vähem tähtsaks. Harastati rohkesti koorisrääkimist ja varemõpitu pidevat kordamist. Kasutati suuri pilttaublooseid, kus õpilased seletasid lühidais ja lihtsais lauseis, mida seal on kujutatud. Sõnalise osa kõrval kasutati sama näitlikkuse põhimõttest lähtudes suuresti kirjutamist. Enamasti toimus see õel-

dud sõnade või lausete koheselt ka kooli suure tahtlile üleskirjutamisega õpilaste poolt kordamööda. Nii omandasid õpilased ühel ja samal ajal kuuld ja nähtu. Vene keele tundid olid kavas iga päev, mõnel päeval koguni kaks tundi. Eesti keelel oli ainult kaks tundi nädalas.

Eesti keelt sai vähemal määral kasutada ka laulumundides ja luterlastele toimusid usuõpetustunnid eesti keeles. Hommikupalvused – need olid iga koolipäeva algul – toimusid eraldi luterlasile ja kreekakatoliiklasile. Luterlaste hommikupalvus peeti klassiruumis eesti keeles. Kreekakatoliiklasile, ehk nagu neid sel ajal kutsuti „veneusulisile”, toimus palvetoiming koolisaalis. „Veneusuliste” hommikupalvuse korraldas koolijuhataja J. Jurkatam, kes oli ise kreekakatoliiklane. Luterlasile pidas palvust teine õpetaja koolis, kes oli luterlane.

Õpetajal oli korraga käes 2 jagu. Ülejäänud 1 jagu oli mõne seminaristi käes harjutusnädalate korras. Näitetunde tuli seminaristidel anda igas klassis, kusjuures nad võisid kasutada kirjalikult koostatud tunni läbiviimise kava. Selle nad võisid, poolenisti sundkorras, pidada kogu tunniandmise kestel endi ees õpetajalaua.

Seminaril algkooli lõpetanud, ei tulnud mul vaimulikku seminaril edasiminekest midagi välja, kuna sakslased olid selleks ajaks suutnud sõjaringide nihutada sügavamale Lätti ja vaimulik seminar evakueeriti Venemaale. Segaste aegade tõttu mind sinna saata ei juletud ja mul tuli jätkata õpinguid Tartus.

Ka õpetajate seminaril sisseastumine jäi ära, kuna ka see evakueerus kusagile Vene tagalasse.

Paar aastat kulus siis kooliskäimisele esiteks Tartu vene kõrgemas linnakoolis, siis Saksa okupatsiooni ajal nende keskkoolis, kus kogu õppetöö toimus saksa keeles ja eesti aja alates Tartu kõrgemas algkoolis, kus õppetöö toimus eesti keeles.

Peatselt avati jälle õpetajate seminar eesti koolina. Siirdusin koheselt üle sinna, lõpetades selle 1923. a. Vaimuliku asemel sai minust nüüd õpetaja.

Tagasi vaadates seminaripäevile nii vene kui ka eesti ajast on mul neist terve hulk häid mälestusi. Mõlemast seminarist. Kuigi tsaarajal ma ei saanud kahjuks osa võtta otseselt õpitööst nn. pärisseminaris, pidin leppima vaid seminaril algkooliga, oli meil algkoolilastel sagedasi kokkupuuteid tolle pärisseminariga (osa tunde toimus seal, näit. kreekakatoliiklasil usuõpetustunnid; pidulike sündmuste ja aktuste puhul tuli jälle minna pärisseminari).

Eriti hindamisväärt leiän vene koolist distsipliini ja korda. Õpilased harjusid seal korrallikku-

sega nii, et korra vastu eksimusi ei osatud õieti ette kujutada. Klassis oli alati kord, kas õpetaja oli klassis või mitte. See oli lihtsalt enesestmõistetav. Ja sama vaim kandus üle ka eesti õpetajate seminaril. Mulle tundus see kohati nagu fotokoopia veneaegsest.

Süüsi mõningaid erinevusi on väärt märkida. Eesti seminaris tuli juurde korra ja distsipliini, samuti puhtuse mõistele rohkesti vabadusevaimu. Õpilased tundusid õpetajatega suhtlemisel kuidagi nagu rohkem omainimestena. Vene seminaris oli see vahekorrald ala äärmiselt ametlik. Vene seminaril võeti ainult meesõpilasi. Eesti seminarisse avati üksed algusest peale ka naisõpilasi. Usuõpetust eesti seminaril algpäevil üldse ei olnud ja hommikupalvuste pidamine oli kadunud. Vene seminaris oli muusika alal pearõhk asetatud keelpillidele, esisjoones viiulile. Eesti seminaris tuli esikohale klaver.

Vene seminaris ilmus eestikeelne ajakiri „Kuma” põrandaalusena. Eesti seminaris oli see kõigile ulatuv avalik ettevõte. Vene seminaris ei olnud mõeldavad õpilaste omavahelised koondumised. Eesti seminaris polnud see üldse küsimuseks ja mitmesuguste ringide ja organisatsioonide tegevus lokkas väljaspool ametlikku õppetööd. Mõned neist õpetajate kaastegevusel, mõned vaid õpilaste omavahelised. Koolipeod ei ulatunud vene ajal kaugemale kooli oma seinte vahelt. Eesti ajal need viidi rahva hulka ja seminaril 100. aastapäeva pidutsemine oli omaette kohalikuks rahvalikuks suursündmuseks Tartus.

Ning lõppeks, mis puutub rahvuslikku vaimu, siis selles osas on mõlemal seminaril suuri teeneid. Vene ajal see vaim hõõgus põrandal all. Algkooli mõlemad õpetajad kasutasid igat võimalust, et seda omalt poolt hõõgavana hoida. J. Jurkatam eesti keele õpetajana nii seminaris kui algkoolis püüdis tasa ja targu neis väheseis tundides, mis meie keelele seal oli võimaldatud, neid kasutada õpilastele teadmiste andmiseks meie rahvuslikust päritolust, meie hinnatavamaist rahvameestest jne. Ta tutvustas eesti õpilasi ka „Kalevipojaga”.

Õpetaja Laurson, kasutades võimalust mõningate eestikeelsete laulude õpetamiseks, valis rea isamaalisi laule, nagu: „Meil aiaäärne tänavas”, „Minge üles mägedele”, „Sind surmani” jt., ka valal kombel nende kõrval õpetades ka teisi, nagu „Tähtede taga”, „Taevatütar”, „Vaikne õõ, oh kalla sa” jt. Kui seminaril direktor tuli revideerima, mida lapsed on laulus õppinud, siis näidati muidugi ainult venekeelseid ja eestikeelsete osas ainult mitterahvuslikke helitöid.

Pärisseminaris vene ajal ei saanud õpetajate

Tartu Pedagoogiumi 1935. a. lend — Rakvere klass.

1. rida vasakult: Linda Ilves, Boris Metsküll, Lydia Veltbach, klassijuhat. Arvo Lehis, Leida Aus, Herman Lausen-Lahesalu, Aino Adamson. 2. rida: Magda Tann, Meeri Truu, Leida Kriisental, Väike Ruuben, Aliide Siht, Herbert Tohv, Hilja Raam, Jaanus Vares. 3. rida: Linda Rotman, Marie Maalman, Paula Johanson, Helmi Sikka, Valter Neitsov, Aina Raud, Evald Abner. 4. rida: Herbert Abel, Alfred Nahkur, Leonhard Švarts, Oskar Aser, Robert Rosenberg-Vahisalu, Richard Valgepea, Endel Vaademann-Vahersalu, Johannes Kruuberg.

osa rahvusliku vaimu alalhoidmises peale J. Jurkatam'i üldse olla, kuna kõik õpetajad olid Venemaalt.

Mis välispidisesse esinemisse puutub, siis ka siin oli erinevus endise ja uue seminarivahele. Vene ajal olid kõik õppejõud hiilgavais univormides – sädelev-sinised kuued kuldnöõpidega ja aumõõk külje peal. Eesti seminaris ei olnud õpetajail mingit vormi. Õpilased olid vene seminaris kõik vormiriietuses: mustad püksid ja kõrge kraega must õpilaskuub. Eesti seminaris ilmus alles eesti aja lõppjärgus õpilasiliselt vormimatus.

Eesti seminar on meid eriti rikastanud silmapaistvate muusikameestega, nagu A. Karindi, Ed. Oja, Ed. Tubin jt.

Helilooja Ed. Oja on omapärasemaid kujusid minu kaasõpilaskonnast. Mäletan teda, kui üheskoos alustasime Tartu Õpetajate Seminaris. Meil

tuli sisseastumisel teha eksamid kõigis aines. Muusikamehed öeldakse olevat üldiselt head matemaatikud. Oja ei olnud seda. Matemaatikaeksamil, kui minu töö oli juba tehtud, polnud temal veel midagi paberile pandud. Kurtis, et tema sellest matemaatikast aru ei saa. Muusikaeksamil ta ei tundnud isegi noote. Kuid millegi tõttu seminarioõpingute kestel tärkas temas järsku huvi helikunsti vastu ja Oja võis näha tundi-de kaupa klaveri taga harjutamas, kui ainult klaver vaba oli.

Õpetajaist Tartu Õpetajate Seminaris on eriti meelde jäänud kaks: pedagoogikaõpetaja C. H. Niggol ja eesti keele õpetaja Mihkel Kampmann (hiljem Kampmaa).

C. H. Niggol oli kõrgeis aastais, sügavad elukortsud katsid ta nägu, kuid ta ei istunud peagu kordagi toolile, kui ta andis tundi. Ta võis rääki-

da ja rääkida. Ta ettekande toon oli sealjuures rahulik, sõbralik ja äärmiselt veenev. Teda võis kuulata ja kuulata. Paljud tema ütlustist on jäänud meelde tänase päevani. Ta ei küsinud kunagi, kas kellelgi oli midagi meelde jäänud tema eelmisest tunnist, see oli nagu täiesti tarbetu. Ainult üks või kaks korda semestris ta ohverdas ühe tunni nü. klassitöök, kus klassile anti teema, mis käsitles tema seni jutustatud ainet, millele siis pidime tunni aja jooksul kirjutama, mis me selle kohta teadsime või veel mäletasime. Neid kirjatöid me kunagi enam tagasi ei saanud ja keegi ei teadnud, kuidas kellelgi töö oli hinna-

tud. Tänu sellele mehele tärkas minus tõsine huvi õpetajakutse ja kasvatusprobleemide vastu.

Mihkel Kampmann võlus mind esimesest tunnist peale oma soravusega eesti keele tundi andes. Tema äratas õpilasis tõelise armastuse ja lugupidamise meie oma keele vastu. Kui kaunis oli see keel võrreldes vene või saksa keelega, milles meid seni oli õpetatud.

Võib-olla on see Mihkel Kampmanni teene, et minust hiljem tuli peamiselt eesti keele õpetaja.

Viktor Minneste
Corning, N. Y.

TARTU PEDAGOOGIUMIS AIANDUST ÕPETAMAS

Minu õpetajaamet Tartu Pedagoogiumis piirdus vaid kahe õppeaastaga, nimelt 1. aug. 1933 kuni 15. juunini 1935, kuid õpetajatega oli mul kokkupuutumist juba alates 1931. aastast, mil ma esimest korda juhatasin kolmenädalasi täienduskursusi õpetajatele aianduse alal. Neid kursusi peeti esialgu Tartu linna aianduse-mesinduse täienduskooli juures Tartu linnale kuuluvas Jaama mõisas ja aiandis. Nim. kursusi juhatasin ma veel 1932, 1933 ja 1934, viimati neid kursusi korraldati Tartu Pedagoogiumi juures.

Mina olin Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi stipendiaat ja õppisin Berliins aiandust. 1933. a. suvel, enne ülikooli lõpetamist, saabus mulle Berliini kiri teatega, et mul tuleb esitada avaldus Tartu Pedagoogiumi direktorile minu määramiseks vabale aiandusõpetaja ametikohale. Juuli lõpul Tartu jõudnud, selgus, et Pedagoogiumi direktor ei olnud eriti vaimustatud minu ametisse määramisest ja teatas mulle, et koht polevatki vaba. Teatasin oma „õnnetusest” Haridusministeeriumile ja asusin aiandusõpetajana Jäne-da Põllutöökooli aiandusepraktikat juhutama. Haridusministeeriumist teatati mulle uuesti, et koht Pedagoogiumis on vaba ja ma pean minema Pedagoogiumi direktori juurde kohale määramiseks. Nii saigi minust Pedagoogiumi õpetaja ja mind vannutati riigiteenistusse 14. sept. 1933.

Sel ajal oli Pedagoogiumil vaid neli klassi – V-a, V-b, VI-a ja VI-b. A-klassis olid endised Tartu Seminar ja b-klassis endised Rakvere Seminarid õpilased. Igas klassis tuli mul nädalas anda kaks tundi koos praktiliste töödega Pedagoogiumi aiandis, mis asus Narva maanteel ja oli

üle paari riia vakamaa suur. Aiandis oli viljapuid, marjarõõsaid, lavu ja maad lilled ja kõõgiviljade kasvatamiseks. Võimalused olid küllaltki mitmekesised, kuid oma tasemelt jättis aiand mõndagi soovida ja tasuvust peaaegu ei olnud, kuid juba 1934. aastal andis aiand üle 2.000 krooni ülejääki, mille üle meie direktor oli uhke ja seda isegi tallinlastele „nina peale määris”.

Aiand, nii töövõtete muutmise kui ka paremate sortide valimine ja nende kasvatamine, andis kasvandikkudele – nii tuli õpilasi Pedagoogiumis nimetada – häid võimalusi tegeliku aiatööga tutvuda ja olla ette valmistatud maa-alkoolides töötamiseks, kuhu suurem osa neist siirduski. (Vahemärkusena olgu mainitud, et mina mõnel puhul klassis ei olnud kasutanud nimetust „kasvandik”, vaid „neiud ja noormehed”, mille eest ma sain direktorilt kurja märkuse. See minu keele „libisemine” oli ette kantud ka Tallinnas ja mind oli palutud „korrale” kutsuda, et ma alluksin Pedagoogiumi distsipliinile ja kasvatusmetoodika nõuetele.)

Klassis esimestel nädalatel oli sageli tundmus, et rääkis „aknast” välja, sest varajasem õpetus oli piirdunud suures osas „Põllumehe käsiraamatust” ettelugemisega ja aine oli jäänud suures osas läbi töötamata. Teadmiste kontrollil olnud vähesel määral ja aine „kui vähem tähtis” ala ei leidnud algul just suurt „sõprust” kasvandikkude hulgas. On meeles juhtum, kus üks kasvandik, kes oli minult „kogemata” saanud vaid hinde „rahuldav”, oli eriti kuri ja väljandas seda ka klassi ees, nõudes, et teda uuesti kontrollitaks

Tartu Pedagoogiiumi 1933. aasta lend – Tartu Õpetajate Seminari XIV lend.

1. rida vasakult: Jaan Katalsepp, Härda Juuno, Agnia Suu, Magda Parm, Enn Jurak. 2. rida: õpetajad – Salme Kiikson, Herman Rajamaa, Karl Merilaid, Mihkel Kampmaa, klassijuhat. Erich Jaanvärk, dir. Voldemar Raam, insp. Marta Kaasik, Mari Aul, August Kiiss, Aleksander Lange. 3. rida: õp. Ida Sommer, õp. Linda Pärl, õp. Leonida Orviku, Selma Pügi, Amanda Kauts, Linda Laurson, Elga Tammemägi, Hildegard Rätsep, Olga Jusson, õp. Kauri, Niina Piilberg, õp. Marta Arike. 4. rida: õp. Theodor Andresson, Ants Udras, Liisi Kuulberg, Linda Mäll, Elfriede Land, Õie Traat, Eimar Laos, Aleksander Posdnjakov-Päriste, õp. Jaan Pakk, õp. H. Jürisson, õp. Elmar Araste. 5. rida: Nikolai Ress, õp. Arvo Lehis, Johan Tinn, Eduard Kikerpill, Volrad Piirand, Rein Pirk, Eduard Plaan, Timofei Vabarn, Bernhard Tamm, Daniel Vardja, õp. A. Õunapuu. 6. rida: Endel Kõks, Akxel Palgi, Johannes Soosaar, Arved Kansvei-Kalvo, õp. Johan Tamverk, Karl Savi, Hugo Leis, Arnold Tõrva, Adelberg Hermann.

ja koheselt tema hinne „parandataks”, sest varemalt oli igaüks saanud koheselt „hea”. Nõustusin seda ka tegema, kui see kasvandik vastaks kolmele aiandusala küsimusele, mida kasvandik ka lubas. Mäletan sellest niipalju, et see kasvandik käis vastamas pidevalt järgneva kahe kuu jooksul, et oma „rahuldavat” tagasi saada. See juhtum aitas mõnel määral asjad „korda seada”, sest küsimine-vastamine sündis klassi ees ja keegi ei võinud ütelda, et küsimused olid rasked või eriti minu poolt valitud, sest teisi oli koheselt vastamas.

Ühel septembripäeval 1934 tõin klassi kaasa kähärlehtkapsa lehti, mis olid peale selle veel mitmevärvilised ja väga dekoratiivsed, kuid kah-

juks ei leidnud ma kogu koolis kedagi, kes oleks ära tundnud need „võhümõõgad”. See oli ainuke nimi, mis kellelegi meenus. Selle tulemusena järgmisel aastal oli eripeenar vähem tuntud taimede sortidest ja liikidest meie õppeaiandis.

Praktilised tööd aiandis võimaldasid rohkesti küsimusi selgitada ja ma pean ütleva, et kõik kasvandikud olid suure hoolega töö juures. Nad said võimaluse tutvuda aiatööga ja selle uudsete menetlustega ning õppisid tundma viljapuude, marjapõõsaste, kõõgilvljade ja mitmete lillede sorte ja nende kasutamist. Aiatöö praktikatundides oli algul juhtumeid, kus mõned „neiud” ei tahtnud oma käsi mullaga määrida ja keeldusid töötamast ning palusid isegi ülemuste abi, kuid

nende kahjuks see ei aidanud. Hiljem asusid kõik kasvandikud huviga tööle, eriti kuna töö oli mitmekesine ja viis aladele, mis enamusele olid uudsed.

Tol ajal toodi Tartu turule kõõgilvilju ja muid aiasaadusi ikkagi suure osas sortimata. Tartu Pedagoogiumi aiand aga osutus üheks esimeseks, kus kõik turule toodavad tooted olid sortitud vastavalt suurusele ja sortidele, mis tõi kaasa ootamatuid pahandusi turunaistega. Nad ei saanud enam kergesti oma sortimata ja segast kaupamüüa, kuid samal ajal meie müügikoha ümber oli alaliselt ootajate rivi ja tavaliselt meie tooted olid müüdud tunni või kahe jooksul ja oli juhtu-

meid, kus meie kaup juba ette „kinni pandi“ või tuldi aiandisse ise saadustele järele. Eriti hea nime sai Pedagoogiumi aiand alates 1934, sest sellest ajast peale kasvatati vaid uudseid sorte. Nende saagirikkus ja ühtlus võimaldas turustada kõrgemihuslikku kaupamüüa ja küsida ka kõrgemat hinda. See viis meid jälle turul „sõprusvahekorra“ turunaistega, sest meie saadused olid kallimad ja odava kaupamüüjail kadusid raskused oma toodete turustamisel. Teiselt poolt see aga sundis aiandite pidajaid kasvatama paremaid sorte ja uuendama sordimenti, et saada samuti paremat hinda ja olla võistlusvõimeline turul.

Pedagoogiumi ruumes viibisin vaid kaks korda

Tartu Õpetajate Seminari XV lennu lõpetajad 1934.

1. rida vasakult: Ernst Illisson-Iljaru, Alfred Järv, Elmar Järvson, Ilmar Jürgenson-Linnat, Salme Kangur, Endla Kraav, Erna Kull-Abel. 2. rida: Jaan Kõks, Theodor Kõlu, Maimu Kütt-Merilo, Karl Nõmm, Lydia Polakene-Siitan, Herta Possul-Kihl. 3. rida: Eduard Possul, Anna Puusepp, Ilmar Pung, Juuli Reinik, Eila Schmidt-Sutt, Aino Sõrd-Soots. 4. rida: Possul Tennasilm-Peda, Öie Tiik, Jaan Tober, Elmar Tõnisson-Tõnismäe, Endla Unt-Oja, August Ustal, Armin Vene.

nädalas, selletõttu arusaadavalt ei tekkinud erilist tihedat läbikäimist kaasõpetajatega ja pealegi olin ma täiesti väljastpoolt seminari või pedagoogiumi õpetajaskonda ja mul puudus pikaajaline staaž, kuid siiski tekkis peagi ligem kokkukuuluvustunne nooremate õpetajatega, nagu võimlemise-, laulu-, meeskäsitöö-, matemaatika- ja mõne teise aine õpetajaga. Kogu õpetajaskond oli kiindunud tööle ja meie kõigi soov oli anda parimat „maasoola” mis võimalik. Pedagoogikanõukogus tavaliselt suuremaid „lahinguid” ei löödud, kuid kevadel lõputunnistustele hinnete määramisel läks siiski mõnel puhul „palavaks”. Sel ajal oli juba rohkesti algkooliõpetajaid olemas ja kohasaamisel oli võistlus väga tihe, et „aidata” kasvandikku oli hea, kui ta lõpetas „cum laude”. Juul, kui jäid puudu üks või kaks „head”, ei tekkinud palju vaidlusi, kuid kui neid jäi puudu rohkem, siis oli vaidlemisi ja kaalumisi, mis võisid ka palavaks minna. Noorem grupp ei tahtnud tavaliselt ühineda liiga pika „venitamisega” ja selliste numbrite andmisega. Kõigest hoolimata oldi pärast koosolekut

jälle sõbralikus koostöös, et täita täie jõuga ja oma teadmistega tähtsat ülesannet – kasvatada meie noortele häid ja sobivaid õpetajaid ja saata nad oma tööpõllule, varustatud tarviliku vaimuvara, vaimukindluse, oskuste ja teadmistega.

Üle neljakümne aasta on möödunud. Sageli on elutee kokku toonud meie endisi Pedagoogiumi kasvandikke ja õpetajaid. Ikka ja jälle kohatud neid kui sõpru, kui omaaegseid eesti elu ülesehitajaid ja alusvaraandjaid meie noorusele. Paljud neist on silme ees ja mälus, nagu oleks kõik olnud veel eile, hoolimata et juuksed on endal hallid ja juba lapselapsed on täismeestena astunud ellu. Eriti selgelt on mälus Uno, kes töötas tüsedalt, naerunäoline Herman, kes sind ikka veel „õpetajaks” nimetab, kindlajooneline Salme, kauguste taga töötav Leida; Eduard, Ilmar, Jaan ja paljud teised. Olgu need read ühtlasi tervituseks ja julgustuseks seal, kus me iganes liigume ja mida me iganes teeme. Meile meelestugu, et me oleme eesti rahva pojad ja tütreid.

A. Prima, dipl.rer.hort.

TÖÖPÕLLUL KAHEL MAAL

TARTU SEMINARIS

Allakirjutanu oli Tartu Õpetajate Seminaris kasvandik aa. 1926-1932. Selle kuue aasta jooksul mina kasvasin ja küpsesin õpetajakutsele dir. Juhan Torgi vaimse juhtimise all. TÕS-i 140. a. juubeli puhul (1968) ilmunud Eesti Õpetajate Keskühingu „Bülletääni” 17. numbris dir. J. Tork haruldase selguse ja sügava veendumusega analüüsib oma rahvuspedagoogiliste vaadete kujunemist ja tõstab esile kõik tähtsamad kasvatusse põhiprintsiibid ja väljaulatuvad eesmärgid. Esimese punktina märgib ta

et ajaloo arengus on inimesel põhilisem tähtsus kui oludel. J. Tork ütleb edasi

et inimkonna tõus kaugeltki ei kattu elustandardi tõusuga, vaid et kõigepealt inimese enese tõus kõrgemate väärtuste otsingul sisemise rikastumise poolest;

et iga inimene omi kohustusi peaks palju rõhutatumalt tunnetama – mitte ainult oma õi-

gusi – ja ka täitma omi kohustusi enda, oma ligimese ja isamaa vastu;

et tõusuteel on otsustava tähtsusega inimese otsene mõjustamine inimese ja ühiskonna poolt – inimese kasvatamine;

et kasvatamine tähendab inimese positiivsete omaduste ja eelduste kasvamise/arenemise teadlikku ja sihikindlat toetamist ja juhtimist kui ka samas inimeses peituvate negatiivsete mahasurumist või vähemasti tõkestamist.

Nende eespool esitatud (J. Torgi sõnastuses) üldkehivate kasvatusse põhiprintsiipide ja -nõuete järgi me küpsesime õpetajaiks TÕS-is ja nende järgi me püüdsime hiljem ka käia oma tööväljal kodumaal.

Õppetöö TÕS-is oli väga mitmekülgne ja pingerikas. Selletõttu said Tartu seminaristid põhjaliku pedagoogilise valmistuse kõrval ka hea gümnaasiumihariduse, mis õigustas edasimine-

kut kõrgemaise koolidesse. Seda TÕS-i kõrget taset – see kehtis ka kõigi teiste seminaride kohta – sai allkirjutana hiljem eriti naudida oma töös Rootsi koolipõllul.

8. juunil 1932 lõppesid minu õpingud TÕS-i 13. lennus.

TÖÖPÕLLUL KODUMAAL

20-ndate aastate lõpul ja 30-ndate aastate algul sattus Eestigi tookordesse ülemaailmsesse majanduskriisi. Osalt koolide ja klasside koondamise, osalt õpetajate ületoodangu tõttu tekkis õpetajaskonnas tööpuudust. Selletõttu oli siis eriti noortel õpetajail kohasaamisega suuri raskusi. Õpetajate valimistel – see on omaette väga huvitav peatükk meie kooli ajaloos – polnud haruldane, et ühele vabale kohale kandideeris mitukümmend õpetajat, mille puhul siis rohkemti kõneldi ja kirjutati nn. õpetajate laatadest.

Minagi hakkasin varsti kandideerima õpetajate valimistel ja viiendal valimisturneel oli mul õnne: sain koha oma koduvalla Alatskivi algkooli, kus ma ise olin kaks aastat õpilane olnud. See minu esimene töökoht oli ca. 2000 õpilasega ja kuue klassiga kool, kus kõik klassid töötasid omaette.

Tänapäeva nooremaile õpetajaile, kes töötavad eesti koolides või kohaliku maa koolides üle maailma, olgu märgitud, et veel 30-ndate aastate algul oli Eestis koolialal omapärasuseks asjaolu, et õpetajaile esitati tasuta töönõudmisi väljaspool kooli. Need nõudmised olid tihti juba valimiskoolutus erisoovidena märgitud, näit. koori- või orkestrijuhatamine, resp. kaasamängimine, näitemängujuhatamine, raamatukoguhoidmine, rahvatantsujuhitamine, noorteorganisatsioonide juhtimine jne.

Ülaltoodu näitab seda, et õpetajad olid siis Eestis veel jätkuvalt seltskonnategelased – „maasoolaks” – nagu kunagisel ärkamisajal.

Juba TÕS-is tutvuesime kooliüliõpilaste liikumistega teistel maadel ja mis ka Eestis hakkas siis hoogu minema. Ma olin tuttav Joh. Käisi „Teel töökoolile” ja „Uusi teid algõpetuses”, mille esimesed osad olid juba ilmunud minu õpetajaametisse astumisel, ja ma võtsin osa suvel 1933 Tartus korraldatud kooliüliõpilaste päevadest, mida juhatas Joh. Käis.

Eesti algkoolides oli osaliselt aineõpetajasüsteem, mille ulatus oli koolides väga erinev. Mina aga sain 3. klassis kõik ained, välja arvatud käsitöö. Tiivustatuna suurest huvist kooliüliõpilaste vastu ma hakkasin omas klassis kasutama üldõpetuse töömeetodit, mida kasutati TÕS harjutuskoolis, kuid mis oli tol ajal meie maakoolides veel üsna uudne õppeviis. Selle meetodi järele

õpetamine aga tundus minule üsna loomulikuks. Üldõpetuses kolmandas klassis oli keskseks õppeaineks kodulugu, mis oli jaotatud huvipiirkondadeks ja kõik teised õppeained ma sidusin ja kooskõlastasin sellega. See oli väga huvitav töö, mis kuulus tol meil hoogu läinud kooliüliõpilaste raamidesse. Kooliõunik A. Kaalep aga oli skeptiline liigselt kirustava kooliüliõpilaste suhtes ja soovitas mulle „rutata aeglaselt”. Meie hoogne kooliüliõpilaste liikumine ja selle head tulemused aga vaimustasid Soome koolitegelasi kooliõunik A. Salmelaga eesotsas, kes veel tagantjärele on sellest väga tunnustavalt kõneldud ja kirjutanud.

TÖÖPÕLLUL ROOTSIS

1952. a. jaanuarist alates olen töötanud rootsi koolis ja organistina ka rootsi kirikus. Mina sattusin maakooli, mis töötas liitklassidega 1.–7. õppeaastani (Rootsis nimetatakse selliseid koole B-kooliks). Rootsi algkooli – siis rahvakooli nimetuse all – iseärasuseks on klassiõpetajasüsteem, s.t. üks ja seesama õpetaja õpetab kõiki õppeaineid ühes ja samas klassis. Erandlikult võivad ainult mõned õppeained, nagu käsitöö, laulmine, võimlemine või võõrkeel minna ka mõne teise õpetaja kätte. Minu rootsi koolipõlve asudes kehtisid veel 1919. a. õppekavad, millede järele 1. ja 2. klass moodustasid n.n. väikekooli, kus õpetasid väikekoolide seminarides õpetajavalmistuse saanud naisõpetajad, ja 3. õppeaastast alates õpetasid nii nais- kui meesõpetajad, kes olid saanud õpetajavalmistuse vastavais seminarides. Kui kool töötas üksikklassidega, siis tavaliselt õpetaja alustas 3. klassiga ja liikus oma klassiga kooli lõpuni.

Mina olen töötanud kõige rohkem 5.–6. klassiga, mõned aastad ka 7. klassiga, samas kooliringkonnas. Kohe Rootsis koolitööle asumisel märkasim suurt sarnadust Eesti ja Rootsi kooli sisemises töös; olin sattunud mulle täiesti tuttavasse sõiduvette, ainult keel oli teine. Tartu Seminaris saadud hea õpetajavalmistus ja minu kogemused Eesti koolipõllult hõlbustasid ja soodustasid minu õppe- ja kasvatustööd ka võõral maal ja hoopis teise keelega koolis.

Üle 30 aasta tagasi alustati Rootsis suure ja põhjaliku koolireformiga. Aastaid kestnud ettevalmistuste järele lammutati senine üsnagi keerule ja mitmeastmeline koolisüsteem ja 1962. aastast alates rajati uus koolisüsteem täielikult ühtluskooli põhimõttele. Senine 7- ja 8-klassiline rahvakool ja 4- ja 5-klassiline reaalkool asendati 9-klassilise sundusliku põhikooliga, mis omakorda jaotati kolme astmesse: alamaste (1., 2. ja 3. õppeaasta), keskaste (4., 5. ja 6. õp-

Tartu Õpetajate Seminari XIII lend 1932. aasta kevadel.

1. rida vasakult: Ade Krimp, Benita Mirka, Aina Siilats, Ellen Ruudi, Loreida Riivald, Leili Lass, Marta Luik, Johanna Koorm. 2. rida: õpetajad Johanna Virkhaus, Gertrud Kapp, August Kiiss, Mari Aul, Gustav Rutopõid, dir. Juhan Tork, insp. Marta Kaasik, õp. Karl Rudolf Veski, Jaan Masa, Erich Jaanvärk. 3. rida: õp. Villem Altoa, õp. Elmar Martinson-Araste, Helene Marjapuu, õp. Mihkel Kampmann, õp. Madisson, Kamilla Tiimann, Livia Väljaots, Ida Siilak, Erna Võsu, Heinrich Mark, Irene Masikov, õp. Karl Merilaid. 4. rida: Elmar Lepp, õp. dr. Ernst Säga, õp. Juhan Klein-Aul, Bernhard Kangur, Elmar Jürgens, Robert Nugin, Rudolf Uuk, Johannes Üts, Arnold Päts, Endel Prima, Helmi Jürgenson, August Lilberg-Hielo. 5. rida: õp. Artur Luha, õp. Johannes Kärt, August Villemson-Valgma, Eduard Kriis, Eduard Vosmi, Elmar Jõgar, Rudolf Tamm, Vladimir Polonski, Ervin Treter-Raidma, Felix Just-Kaldma, Rudolf Seppa, August Pehk.

peasta) ja kõrgaste (7., 8. ja 9. õppeaasta). Põhikoolile järgneb 3- ja 4-klassiline gümnaasium.

Põhikooli kõrgaste on täielikult rajatud aineõpetajasüsteemile ja mind hakkas huvitama kõrgastme aineõpetaja pädevus. Kuna ma juba Eestis olin olnud üliõpilane Tartu ülikoolis, siis ma pääsesin automaatselt üldisse ülikooli ja õpetajate ülikooli saksa keele, ajaloo ja usuteaduse alal. Vastavate kursuste läbivõtmise ja eksamite õiendamise järele saavutasin pädevuse saksa keele, ajaloo ja usuõpetuse õpetamiseks kõrgastme ulatuses ja olen 1968. a. alates töötanud kõrgastmel nim. ainete määralise õpetajana.

Rootsi kooli sisemine reform kestab veel edasi. Mina olen oma ametiajal siin maal üle elanud

kolm õppekava muutmist ja neljas muutmine on praegu teoksil. Rootsi kool on sattunud raskesse sisemisse kriisi ja õppetöö koolis on kohati väga raske, kuid selle juures peatumine ei kuulu enam siia. Nende ridade kirjutamisel on juba näha mõningaid valguskiiri ja on loota, et rootsi kool varsti välja jõuab praegusest madal seisust ja raskest kriisist.

Minul on rootsi koolipõllul hästi läinud ja peale muu on isiklikult minul põhjust olla väga tänulik nii oma rootsi kolleegidele kui kooliala võimukandjatele minule koos perekonnaga osutatud heatahtlikkuse ja abivalmiduse eest.

Robert Nugin
Österbymo, Rootsi

Tartu Pedagoogiumi VI^a klass 1935. a. kevadel – Tartu Õpetajate Seminari XVI lend.

1. rida vasakult: Eila Aun, Salme Leet, Gertrud Pedersen, õp. Mari Aul, Udo Juuno, Maimu Tamm, Henno Pajo. 2. rida: Leida Meret, Liide Käärrik, Salme Algus, Magda Ivask, Elmar Metsoja, Kornellius Org, Ilmar Tork, Johannes Saaremet, Mihkel Pihlapuu. 3. rida: Härda Koni, Magda Jakobson, Selma Teos, Albert Silber, Rudolf Polli, Boris Venesaar, Johannes Laurson. 4. rida: Oskar Toomsalu, Elmar Saarepere, Edg. Kaidaru, Harri Kiisk, Herman Möider, Harald Arulaane, Erik Arusoo, Kristjan Helvet.

MÄLESTUSKILDE TARTU ÕPETAJATE SEMINARIST

AINULAADNE SAAVUTUS

Lõpetasin erialalise pedagoogilise kursuse riigikaitseilise õpetuse ja kasvatus õpetajate ettevalmistamiseks. Olin Võrus 7. jalaväerügemendis haldus- ja kohtualoahvitseriks. Samaaegselt ka Väimela Põllunduskeskkoolis kehalise kasvatus ja sõjalise ala õpetajaks.

Enne jõulupühi 1938 tehti mulle ettepanek asuda Tartu Õpetajate Seminari vastava ala õpetajaks. Meievaheline kaugekõne asjaomase isikuga Haridusministeeriumis oli üpris lühike – andsin kohe nõusoleku.

Olin korranud kindral Laidoneri väljendust, et kes noores eas ei oska käsku täita, see vanemas eas ei jõuagi nii kaugele, et osata käsku anda.

Arvan, et sellelaadiline elufilosoofia oli kogu seminari õpilastel teada – parim õpetusviis on ju isiklik eeskuju.

Klassides oli õpilaste arv üsna piiratud. Nii oli minul mõnes klassis vähem kui kümme poissi. See võimaldas igal õpilasel laskeharjutusi sooritada rohkemal arvil. Poiste entusiastliku suhtumise tulemusena käisime sageli varahommikuti enne õppetöö algust Tähtvere laskerajal harjutamas. Ka kooli juhtkond aitas tõhusalt kaasa lisalaskemoona hankimiseks.

Haridusministeerium oli 1940. a. kevadisteks eripäevadeks välja pannud kuus eriauhinda laskeasjanduse alal üleriigilises ulatuses. Nädal pärast eripäevade lõppu teatati Haridusministeeri-

Tartu Pedagoogiümi õpetajad 1935. a. kevadel.

1. rida vasakult: Johan Tamverk, H. Jürisson, insp. Marta Kaasik, dir. Voldemar Raam, Mari Aul, Maret Lellep, pr. Brandt, Marta Arike. 2. rida: Eerik Jaanvärk, Aleksis Priilma, Arvo Lehis, dr. Pärt, Eduard Markus, August Kiiss, Leonida Orviku, prl. Tamm, hr. Jaanus (kooli asjaajaja). 3. rida: R. Vokk, Elmar Araste, Herman Rajamaa, Aleksander Lint, Theodor Andersson, Karl Merilaid, Marie Marandi, Ain Nurk.

Tartu Pedagoogiümi õpetajad ja õpilased 1935. a. kevadel.

Ees maas Pedagoogiümi keskkooli (progümnaasiumi) 3. kl. õpilased.

Tartu Pedagoogiumi Õpilaskonna juhatus (tõenäoliselt) 1934. a.

Vasakult: Aina Raud, dir. V. Raam ja Herman Lahesalu. Teises reas: Leonhard Schwarz, Robert Vahisalu ja Udo Juuno.

1937. a. õpinguid alustanud Tartu Õpetajate Seminari klass.
Keskul klassijuhataja Aleksander Vaigla.

Tartu Pedagoogiumi 1. lennu ja Pedagoogiumi keskkooli 1. lennu lõpetajad koos õpetajatega 1937. a. kevadel. Pedagoogiumi 1. lend jäi ka viimseks.

Tartu Õpetajate Seminari kahe lennu, 3. ja 4. klassi ühine lõpupilt koos õpetajatega 7.6.1941 Keskel A. Vaigla, Mari Aul ja dir. Jüri Parijõgi. A. Vaigla küüditati järgmisel laupäeval ja J. Parijõgi mõrvati venelaste poolt kuu aja pärast Tartu vanglas.

Tartu Õpetajate Seminari lõpetajad koos õpetajatega 1943. a. kevadel.

1. rida vasakult: Uno Peedo, Astrid Uuemaa, Laine Ärman, Õilme Loo, Juta Viljasoo, Valve Aino-mäe, O. Lepasson, Valter Rünkaru. 2. rida: Aino Jurs, Malve Vanasilla, Aino Lepp, »Mammi», prl. Arike, dir. Oskar Paas, hr. Voldemar Kliimand, »Papi», Eilfriede Mägi, Leili Ehakuru, Salme Kivirähn. 3. rida: Aino Kūbar, Aino Karm, Aino Kaldma, Salme Matsalu, I. Lepasson, Maija Õpik, Olga Vorlov, Juta Polli, Eha Saluäär, Juta Palumets, Niina Rumäntsev, L. Tuvikene, Valve Jaanson, Hellen Kase. 4. rida: L. Noodla, Paul Üksik, Hans Muld, Agnes Tali, Ants Kala, Viima Reedi, Lehti Eglon, Endel Taniloo, Heldur Käärman, Leo Toss, Udo Ani, Elmar Vasser. 5. rida: Juta Lillemägi, Maimu Kalmuk, Terese Pirts, Dimitriev, A. Kalmaru, Laine Ustav, Leo Sikk, Ants Veimre, Ilve Pill, Paul Vardja, Raimond Kolk, Eino Saaremaa. 6. rida: Uno Vipper, Aino Paju, Raimond Augla, Eduard Jalap.

Tartu Õpetajate Seminari 1944. a. lõpetajad koos õpetajatega 12.2.1944.

1. rida vasakult: hr. Kõiva, hr. V. Pakkel, Liidia Parvei, hr. A. Leht, hr. V. Kliimand, hr. A. Lehis, Helle Lukk, Eha Ots. 2. rida: prl. Taimi Kiiss, hr. A. Kiiss, hr. E. Araste, pr. M. Aul, klassijuhataja hr. F. Kibbermann, prl. M. Arike, »Mammi», pr. Kliimand, pr. A. Veski, hr. A. Kask. 3. rida: Iise Magun, Hilja Kangro, L. Elmet, Vambola Raht, Rita Sermat, Koidula Kivirand, Helmi Jõksi, Hilja Kõiv, Rut Tamm, ?, Liis Maaring, H. Raudsaar, Lia Kuldvere. 4. rida: V. Runkaru, Aili Parijõgi, Endla Türk, Anni Hageri, Laine ?, Erna Ainomäe, Hella Haaviste, ?, Erna Kaiv, L. Valk, Virve Lusmägi, hr. A. Palgi.

umist, et Tartu Õpetajate Seminar oli neist kuuest võitnud neli. Endastmõistetavalt olime kõik väga õnnelikud selle suursaavutuse üle. Veel rohkemgi – me olime isegi uhked!

Kahjuks jäid need auhinnad kohale saabumata. Kommunistliku Vene sõjaline okupatsioon

tuli vahele.

Minul oli au olla ainult kolm semestrit Tartu Õpetajate Seminaris. Olen talletanud igavesti meelde jäävad ilusad mälestused sellest ajast.

Harald Teder

RAKVERE ÕPETAJATE SEMINARI MEENUTADES

Kui ma 1922. a. kevadel olin teel Rakvere Õpetajate Seminari (RÕS) sisseastumiseksamile ja silmasin eemalt seminari imposantset valkjat peahoonet päikesepaistets säravate hulgaliste akendega ja tema kõrvalhooneid, valdas mind sõnulseletamatu aukartust-äratav tunne. Selles pildis nägin oma eesootavat vaimuvaralätet, milles tuleb küpseda 6 aasta jooksul, et kasvada inimeseks ja saada algkooliõpetajaks. Sisenenud peauksest kõrgesse eesruumi ja silmanud ees hulgaliselt noori, kes kõik olid mulle võõrad, kuid kellede südames oli sama soov, mis oli minulgi, haaras mind veel eriline kartustunne, et kas mina suudan oma teadmistes nendega võistelda.

Õnneks sel kevadel polnudki võistluseksameid! Tolleaegne seminari direktor Voldemar

Raam katsetas vastuvõtmisel uut valikuveisi, nimelt sisseastujate küsitlemist vastava komisjoni ees, musikaalsust ja algkooli viimase õppeaasta töödega tutvunemist. See pidi olema küllaldane! 70 taotlejast võeti vastu 30. Nende seas olin üks õnnelik ka mina, kuid üks viimaseid, sest minu Kunda tsemendivabriku poisi nägu polevat direktorile hästi meeldinud. Imekombel aga 1928. a. kevadel 7. lennu lõpetajate seas olin ainuke cum laude. Millest see johtus, on mulle mõistatuseks, sest minu teada oli seal minust paar paremat.

*

RÕS-i hoone oma kolme korrusega oli Eesti Vabariigi algpäevil suuremaid ja ajakohasemaid koolimaju oma avarate pikkade koridoridega, paljude (14) ruumikate klassitubadega, kabinet-

tidega, kahe võimlaga, aktuse- ja pidusaaliga, töökodadega, köögi- ja söögisaaliga, naisõpilaste internadiriiumiga ja teiste vähemate kõrvalruumidega. Isegi saun ei puudunud. See asetses kõrvalhoones.

RÕS hoonetekompleksi püstitamine langeb Vene tsaarivalitsuse aega. Esimese maailmasõja ajal okt. 1915 alustas seminar koos harjutuskooliga õppetööd. Sellest asutusest pidi kujunema vene vaimu kandev tsaaririigi venestamiskants meessoost õpilasile. Seal õppisid ka mitmed eesti noormehed, kes aga jäid truuks eestlusele.

Ajad muutusid ja Eesti Vabariigi sünd tõi oma hariduspoliitikaga sellesse hoonesse uue meelsuse ja eesti rahvusliku vaimu. Sai eesti seminar, mis pidi kasvutama Virumaa algkoolidele õpetajaid, haridustegelasi – rahvaalgustajaid, kes ka väljaspool klassituba pidid juhtima seltskonnatööd – olema näitejuhid, koorijuhid, noortejuhid ja tegelema muudelgi aladel.

RÕS-i, eesti seminari, tegelik õppetöö algas 6. oktoobril 1919. a., kuid veel mitte oma ruumides, vaid esialgu Rakvere Reaalgümnaasiumi ruumides väga kitsastes oludes, kuna tuli töötada õhtuvahetuses. Esimesel õppeaastal oli kooli koosseis 172 õpilast ja 11 õpetajat. Avaramate ruumide ja lahedamate töövõimaluste olemiseks kolis seminar 1920. a. märtsis Kunda lähedale Malla mõisa, kus töö kestis kuni õppeaasta lõpuni. Seal viibimise ajal oli kool täielikult internaatkool ühistoitlustamisega nii õpilasile kui ka õpetajale. Järgneva õppeaasta algul 6. sept. 1920. a. alustas seminar tööd juba oma avarates ja hästi korratatud ruumides, kus ta töötas kuni 1932. a. kevadeni, mil ta suleti ja lõpetamata õpilased koos mõnede õpetajatega viidi üle Tartu Õpetajate Seminari. Kolmeteistkümne viijaka õppeaasta jooksul laskis RÕS välja 11 lendu kogusummas üle 300 lõpetajaga. Need noored õpetajad oma pedagoogiliste tõekspidamisega ja uute õpetamisviisidega olid täis entusiasmi ja töötahet ning viiksid hoogu ja värskest õppetöösse ning töid algulid varjust välja valguse kätte, millele põhjenes eesti rahvaharidus. RÕS-i 1926. a. lõpetajaid, Atso Matkur, kes viib praegu Kanadas, kirjutab: „RÕS-ist tuli välja rahvuslikult häälestatud, „väikeste inimeste“ kogu, kelle külvil ei suuda hävitada ka tänapäeva hirmurežiim Eestis ega vaba maailma „kuldvasika“ sära tõusikluse laial teel. Nii jääb püsima ajaloo kaalukaussile nende töö, mis on tehtud meie esivanemate loodud kultuuri jätkamiseks, olgu see kus tahes maailma nurgas. Nii on mitmed RÕS-i kasvandikud, kes on pääsenud vabasse maailma, pidevalt jätkanud oma rahvus-

likku tööd, alates DP-laagrite koolidest ja edaspidi ümberasumise maades edendanud silmapaistvat osa noorsoo rahvusliku kasvatuses ja kultuuriviljelemises alal. On ka neid, kes on end täiendanud ja esinevad meie rahvuskultuurilisel areenil üsnagi olulises rollis.”

*

Eestiaege seminar oma õppe- ja kasvatustööga, isetegevusringidega ja omaalgatuslike üritustega sisendas oma kasvandikesse erilist ühisvaimu, mida nimetati seminari vaimuks. Selles vaimus kujunes õpilaste moraalne ja vaimne isiksus, nende individuaalne omapära, dissipliinitunne ja respekt oma õppeasutuse vastu. Seminar oli õpilasile teiseks koduks, kus enamik viibis peaaegu terve päeva; enne lõunat 8–1 õppeklassides ja pärast lõunat muusikatundides, huviala ainete gruppides ja ettevalmistustundides järgimiste päevade tundideks. See tööviis oli kujunenud rutiinikohaseks ja meeldis kõigile.

RÕS-i lõpetajaist pääses vabasse maailma 30 ümber. Nendest suurem osa asub praegu Kanadas (17), USA-s on 4 ja ülejäänud teistes maades. Mitmed neist, vaatamata oma aastatele, töötavad ikka veel eesti täienduskoolides, et päästa meie kasvavat noorust eesti rahvale. Teised on rakendunud muu rahvusliku töö aladele, et edasi põleks eestluse tuli. Seda kohustab seminari vaim!

Nüüd 50 a. oma kunagisest õppeasutusest eemal olnud, mulle sageli meenub päiksepaisteline kevadpäev, kui astusin välja seminari avarast eeskusest noore õpetajana, elurõõmsana, teotahtelisena ja kõrgete pedagoogiliste ideedega Eesti tuleviku põlvkonna kasvatamiseks. Viibides praegu kaugel kodumaast ja oma õppeasutusest, näen sageli mõttesilmis suurt valget hoonet linna ääremaal metsa serval. Ikka tundub ta mulle endisena, kuigi tean, et valitsev vaim sealse nooruse mõttemaailma ja hoiaku ümbertransformeerimiseks on teine. Sageli jalutan ta pikka koridorides, jooksin mööda laiu treppe üles-alla, seisatan kõrgetes klassiruumides ja istun seal, kus oli kord minu koht. Hetkeks astun avarasse valgusrikkasse aulasse, kus laulsime kooris, tantsisime, pidutsesime, rõõmutsesime. Siis helises kogu suur hoone. Siis tundsim, mõistsime, mis on noorus. Meis elas seminari vaim oma dissipliiniga ja see tiivustas meid. See vaim tiivustab veel nüüdki meid – elada Eestile!

Gaston O. Randvee
RÕS-i VII lend 1928. a.

Rakvere Õpetajate Seminari XI lend 1932. a. kevadel.

1. rida vasakult: Anni Humal, Ida Siid, Asta Kolberg, Irene Neuhaus, Meeri Udal, klassijuhat. Egon Pallon, Helene Ups, Magda Bachmann, Melanie Adem, Olga Pettai, Erika Okart. 2. rida: Linda Lepik, Alma Puumann, Salme Linsi, Liidia Skomarovska, Marie Leontjeva, Linda Veerbaun, Hilda Gustavson, Alma Talbak, Gertrud Oro, Õie Annioti, Emilie Tamm, Hilda Talfeld, Ellen Rosenberg, Eilfriede Nirgi, Linda Valter. 3. rida: Julius Ungru, Georg Roovik, Armin Kukk, Edgar Tirul, Aino Veiderpass, Erika Lang, Ellinor Kaalep, Linda Annioti. 4. rida: Martin Freimann, Osvald Kall, Ottomar Mänd, Emil Lang, Johannes Laks, Artur Vahter, Rudolf Leiv, Edgar Aavik (pildilt puudub Arnold Korbi).

RAKVERE ÕPETAJATE SEMINAR VIRUMAA MUUSIKAELU ALUSMÜÜRIKS JA HINGEKS

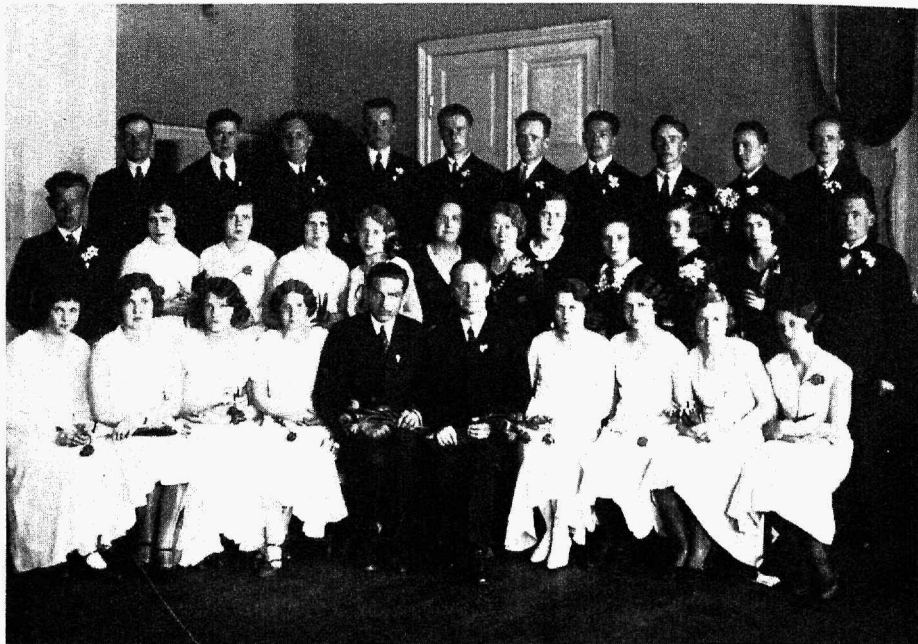
Kui mina juunis 1923. a. ilmusin seminari vastuvõtueksamitele, siis eksamineeris meid muusikas Johannes Diekvart. See oli väga soliidse välimusega ja haruldaselt sõbralik inimene. Eksamineerimine toimus kooli aulas klaveri juures. Kõigepealt ta laskis laulda ühe laulu omal valikul, koputada rütmi ja laulda kolmkõlasid. Sellise katse peamiseks ülesandeks oli kindlaks teha, kas tulevasel õpetajal on kõik eeldused, mida nõuti tookord meie rahvalgustajalt – „maasoolalt”.

Sellesama aasta sügisel toimus aga seminaris muusikaõpetaja vahetus: Joh. Diekvart, kes oli kutselt orelkunstnik, siirdus Tallinna Pühavaimu koguduse organistiksi ja tema asemele tuli pealinnast soome-ingerlane Eevert Mesiäinen,

kes oma muusikalise valmistuse oli saanud Kolpino seminaris ja muusika erikursusil Peterburis. E. Mesiäise Rakveresse asumisega sai Virumaa tubli muusikamehe, kes kogu oma hingega asus seminari, niisamuti kaudselt ka kogu Virumaa muusikaelu viljelema ja selle taset tõstma.

E. Mesiäinen võttis oma esimeseks ülesandeks võitlemise selle eest, et muusikale pühendataks küllasel määral tunde: klassitööks, klaveriharjutusteks, koorilaulule, orkestrile jne.

Juba oma esimesel õpetajaameti-aastal seminaris näitas ta 1924. a. kevadel toimunud kontserdil, et seminari muusikaõpetus on kindlais kätes. Kontserdikava oli üle kahe tunni pikk. 150 õpilast laulis üldkooris, mida juhatasid ka viimase klassi õpilased. Esinesid ka klaveri-, viiuli- ja

Tartu Pedagoogiumi 1933. a. lend – Rakvere klass.

1. rida vasakult: Linda Arukülli, Bromhilde Viiner, Kamilla Rebane, Helene Luht, klassijuhataj. Herman Rajamaa, dir. Voldemar Raam, Armilde Vasman, Alvine Orav, Olga Klaus, Lilli Vernomasing. 2. rida: Arvo Raabe, Niina Borovtšenko, Hilja Einberg, Marta Allik, Ludmilla Kuningas, Marta Alaots, Salme Taev, Hilja Siitam, Leida Telling, Hilja Sööt, Salme Kübar, Hartvig Fridolin. 3. rida: August Kõivumägi, Aleksander Brems, Viktor Kuriks, Albert Jõgis, Alfred Kuusik, Endel Vaakmann, Leonhard Vahiberg, Leonhard Irväl, Johannes Teigar, Endel Einberg.

laulusolistid. Kontserdisaal oli rahvast tulvil. Esireas aukülastuste hulgas istus erilisel aukohal meie suur sõber ja alatine kontsertidest osavõtja kirjanik Jakob Liiv oma naisega. Rakvere ja ümbruskonna muusikahuvilised olid alati ärevuses ja ootevalmis, kui taas oli teoksil seminari kontsert; pääsmed olid varutud juba ammu enne kontserti. Mis oli see, mis tõi nii palju rahvast seminari kontsertidele?

E. Mesiäinen oli see, kes esimest korda tutvustas rakverlastele meie vennasrahva soome laulukultuuri paremiku: P. J. Hannikainen, T. Kuula, J. Sibelius, A. Törnudd, E. Genetz, S. Palmgren jt. Ta tõlkis laulude tekstid soome keelest eesti keelde ja selletõttu me esmakordselt nägime kontserdi kavalehele trükitult ka laulude sõnu. See võimaldas lähemat süvenemist esitatud muusikapalasse.

Koorijuhina oli E. Mesiäinen väga täpne – range stiili mees! Ta oskas esile tuua ilusaid „pianot“, aga tema „forted“ olid seesugused, et juba kooris lauldes tõusid ihukarvad püsti. Kes te neid ridu loete, armsad sõbrad, kas te ei mäleta: „Kelle meie nui kord küll maha löi, see mees ka on!“ Kui ta seda kohta T. Kuula „Nuiameeste marsis“ juhatas, siis oli selline tunne, et saad ise E. Mesiäiselt nuiaga pähe! Tema põhjamaaine ilme, järsk löök ja välkuvad silmad nagu külmunud lumi jõulu eel. Aga tal oli soe süda, sest veel tänapäeval laulame, ka siin võõrsil, tema poolt Eestisse toodud „Toomed on järve rannala“ ja A. Maasalo „Tasa, tasa jõulukellad kajavad“ jt. Tal olid olnud head õpetajad: prof. H. Klementti, V. Siukonen jt. Eestis töötades järgis ta nende ideoloogiat ja meetodikat.

Teooria tase oli väga kõrge. Läbi võeti isega 2.

Tartu Pedagoogiumi 1934. a. lend — Rakvere klass.

1. rida vasakult: Antonina Lemberg, Linda Freudenberg, Marie Munk, klassijuhat. Marta Arike, dir. Voldemar Raam, Silvia Jürgenson, Renate Linnau, Ena Bader. 2. rida: Maia Pihlak, Meta Pärnamägi, Nadežda Hendrikson, Veera Reisbach, Johannes Kasak, Eliise Miil, Florida Veskus, Lilli Lemendik, Ilse Neitsov. 3. rida: Ado Irval, Elmar Ploom, Karl Freienthal, Karl Raik, Edvard Lilienberg, Elmar Saariste, Heinrich Erdmann, Ants Tammaru, Eugen Lemberg (pildil puuduvad Hugo Kaalep ja Voldemar Miljan).

harmoonia kursus, nii et igamees võis vabalt koraali harmoniseerida. See oli klassis päris tavaline nähe. 1925. a. oli meil oma puhkpilli-orkester, mida juhatas sõjaväekapellmeister A. Veske. Samast aastast alates tuli meile Narvast viiulikunstnik A. Õunapuu, kes lühikese aja jooksul organiseeris oma sümfooniaorkestri, kus oli üle 40 mängija. Tema poeg oli juba 7-aastase-na meie kontsertmeister. Orkestri tase oli kõrge.

E. Mesiäinen oli suuremaid lauluõpetuse meetodikuid. Ta tõlkis V. Siukose lauluõpiku eesti keelde ja koostas ka ise oma õpiku nn. toonika-do meetodile, mida ta ise ka edukalt rakendas. Ta oli helilooja lastele („Juss oli väike”, „Meie Mihkel”, „Meie Muri”, „Meie kiisul kriimud silmad”, „Kevad on” jt.) ja segakooridele. Kõik olid õnnestunud laulud. Tema õpilastest valmis rohkesti laulusolist, energilisi koorijuhate ja muusikaõppejõude Kodu-Eestis ja neid on jätkunud suurel arvul ka Välis-Eestisse.

Eespool esitatud kirjutis on mõeldud väike-seks tänutäheks neile, kes kaasa aitasid selleks, et meie seminari nimi läks eesti muusika ja kultuuri ajalukku. E. Mesiäisele oma trioga lisaks olgu veel soojalt mainitud dir. V. Raam, kirjanik Jüri Parijõgi ja dr. E. Pallon. Neile, kes viibivad juba Manalas, paljastame sügavas leinas oma pea, teistele laulame mõttesillaks:

Tungal kätte ruttu võtke,
seiske vahvalt ridades.
Eesti rahvas, ole sitke,
õnne leiad võideldes . . .

Nende algusridadega meie lipulaulust me alatame oma käe soojaks tervituseks teile kõigile, kallid sõbrad, ükskõik kus te asute!

Enn Saluveer
Inglismaa

MÄLESTUSKILDE KAHEST SEMINARIST

Juba lapsena imetlesin õhtupäikeses säravat kaugeid Rakvere Seminari ehituste kompleksi. Kui hiigelpalee muinasjutus, külgetõmbav ja igatsust äratav näis see siis mulle. Nüüd sisseastumiseksamitele tulnuna seistes selle unistuste palee künnisel, leidsin, et see ei olnudki see palee, milleks ma seda kunagi pidasin, aga see oli ikkagi võimas ehitus Rakvere linna kohta.

Kui vastuvõtuksamid läbi olid, siis selgus, et 120 taotlejast oli vastu võetud 36. Seminari inspektriss prl. Kasvandik õnnitles meid, andis natuke mingit informatsiooni ja soovis siis kõigile head suvepuhkust, ja me võisime minna.

Ma olin kui „seitsmendas taevas”. Haridusevõravad olid mulle avanenud ja uus rõõmustav tulevik oli silmapiiril. Pikk jalgtege koju – 24 km – ei tundunud seekord pikana ega väsitavana. Kõike võisid nüüd palju kergemini kanda ja kannatada.

Kogu seminari ajastust on õnnestunud vastuvõtuksamid kõige sügavamini minu müllu sööbinud. Säärast õnnelikku elamust ma oma kuueaastase seminari ajastul enam ei kogunud. Isegi seminari lõpu- ja kutseksamite õiendamise ei rõõmustanud mind nii kui see esimene mulle edukas kokkupuude seminariga, mis tegelikult oli ka määrava tähtsusega kogu minu edaspidiseks eluks.

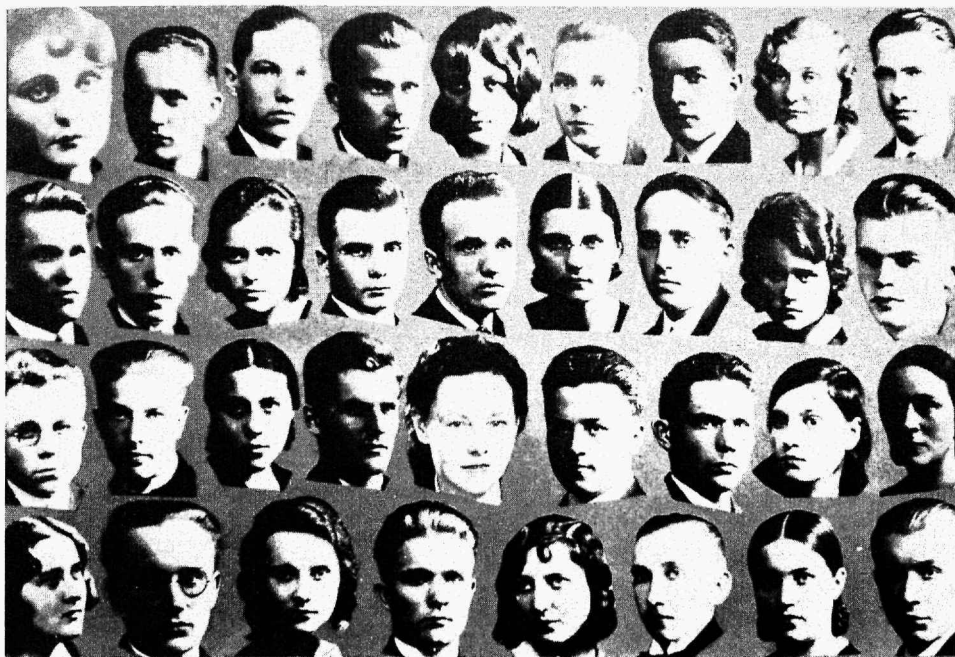
Pikk suvevaheaeg möödunud, algas kibe õppimine seminari I klassis. Enamikku uutest kaasõpilastest veel mäletasin kevadest. Mõnda nägin nagu esimest korda. Silma hakkasid muidugi seminari harjutuskoolist tulnud õpilased: nemad teadsid kõike, olid igal pool asjamehed ja teejuhatajad. Mulle meenub ka ingerlane Robert Reio, kellega ma ühte pinki sattusin.

Klassijuhatajaks saime pr. Erika Vihmani, kes oli inglise ja saksa keele õpetaja. Sale, lühikeste tumedate juustega ja ruttava kõnnakuga. Küsimuste ja vastustes lühike, selge ja täpne. Mitte kunagi pikki moraalijutlusi. Kitsas ja lühike must kleit valge kraega – see oli tema alatine riietus. Ta oli väga nõudlik, kuid mitte liialdalt. Ta kontrollis hoolega ülesantud ettevalmistusi. Meenub veel nüüdki, et ta kord mind neli või koguni viis tundi järjest põhjalikult küsitles; aga mul oli õpitud. I klassis oli mul kõik alati hästi ette valmistatud. Lady – nii oli tema hüüdnimi vanemais klassides – tuleproovil aga kukkusid läbi mitmed. Üks nendest oli ka minu pinginaaber, kes oli muidu küll hakkaja ja aktiivne poiss, kuid keeltes ta ei saanud jalgu alla

ja pidi juba esimese aasta lõpul seminarist lahkuma.

Väljaspool õppetööd pani pr. Vihman eriti suurt rõhku klassi isetegevusele. Me pidasime kord nädalas klassi koosoleku, mida juhatsid ja protokollisid kordamööda valitud juhatajad ja protokollijad. Koosolekuil arutati koolisse ja koolikorda puutuvaid küsimusi. Tihti esitati ka mõne õpilase poolt valmistatud referaat, mis hiljem sisuliselt, ülesehituselt ja ettekandeviisilt läbi arutati. Referaadi teemad valisime ise ühiselt. Iga koosoleku algul oli eelmise koosoleku protokollit ettelugemine ja läbiarutamine ja koosoleku lõpul juhataja teguviisi arvustamine. Lahkarvamuste puhul astus klassijuhataja vahele õige suuna näitamiseks. Meie klassil oli ka oma ajakiri „Luik”, mis läks III klassis hingusele. Põhjuseks olid lahkarvamused toimetuse ja alaliste kaastööliste vahel. Pr. Vihmanist on mulle säilinud parimad mälestused.

Teistest õpetajatest on veel hästi meelde jäänud lauluõpetaja Eevert Mesiäinen. Ta oli hea muusikamees: komponist, organist ja koorijuht. Ta kandis alati kaasas suurt pungil täis taskut, mis tema väikese kasvu tõttu ulatus peaaegu maani. Mida ta selles kandis, see jäi meile teadmatuks. Klassi tulnud, oli tal harjumuseks kõigepealt tasku klaverile heita. Haaras siis taskust numbriraamatu ja käsutas nimekirja järjekorras kolm õpilast korraga tahvli juurde, kus igaüks sai eri ülesande. Kes oma ülesandega valmis oli, see võis istuma minna; kes aga ei leidnud õiget lahendust, see sai kõvasti pahandada. Ükskord jäi keegi tahvli juures intervallidega hätta. Ta sai siis pikalt-laialt kuulda, kui tähtis on intervallide tundmine – terve muusika põhjehene intervallide tundmisele! Minu arvates see nii ei olnud. Tõusin üles ja ütlesin, et intervallide kirjutamine üksi pole tähtis, me peame oskama neid ka laulda. Mesiäinen kuulatas, kargas toilit üles, läks näost tulipunaseks ja käratas: „Kas Te tahate hakata mind õpetama, minge klassist välja!” Läksin sõnalausumata ja kohe kooli kantselei ukse ette – tahtsin direktorile kaevata, et minule on tehtud ülekohut. Kantselei aga oli tühi. Jäin sinna nõutult seisma. Sain seal paar minutit seista, kui keegi õpilane tuli mind klassi tagasi kutsuma. Mõtlesin viivu, kas minna või mitte. Olin pahane, sest minu arvates oli karistus liiga karm. Otsustasin siiski rahu kasuks ja läksin tagasi klassi oma kohale. Mesiäinen ei lausunud ühtegi sõna ja sellega oli see pahandus

Tartu Õpetajate Seminari XII lend 1931. aasta kevadel.

1. rida alt vasakult: Leida Birk, Leopold Jerkavits, Leida Reinhold, Alfred Anton, Alviine Illisson, Johannes Kits-Kivisalu, Hildegard Kaeramaa, August Lombak-Laasme. 2. rida: Alfred Rosin, August Koppa, Ilse Kütt, Leonhard Virkhaus, Ida Uulits, Karl-Rein Teinveld-Vare, Arnold Karafin-Karindi, Leida Künnap, Elsa Massakas. 3. rida: Johannes Tulff, Emil Nero, Aino Sarnet, Albert Ütsi, Evald Abram-Alet, Linda Baumann, Kalle Veber-Viires, Helmi Jürgenson, Ilmar Praks. 4. rida: Linda Tiido, Harald Trees, Richard Kärtmann-Kalmet, Felix Toode, Meta Veisver, Endel Käärik, Valter Koni, Aliide Brikker, Johannes Toomson.

(Pildilt puuduvad Rudolf Armulik, Ferdinand Jürisson-Jürissaar ja Rudolf Nigol.)

lõppenud. Kartsin küll, et ehk saan laulmises rahuldava, kuid minu kartus oli asjata.

Muusikaõpetajaiks olid Rakvere Seminaris veel prl. Vassiljeva klaveriõpetajana ja Aleksander Õunapuu viiuliõpetajana ja orkestrijuhatajana. Prl. Vassiljeva oli juba vanemas elueas ja arvatavasti vene immigrant. Ta oli esimeses klassis väga pedantne oma käivade sõrmeharjutustega laual. Ta ei olnud kunagi rahul õpilaste sõrmeharjutustega. Õpilaste sõrmede pärast said pahandada ka võimlemisõpetajad, et nad tema arvates rikkuvat laste käide oma koledate pallimängudega ja muude ülearuste liigutustega.

Hoopis teine kuju oli aga Aleksander Õunapuu. Ta oli suur tülitseja. Tülitsete kaasõpetajatega ja ässitas ka õpilasi oma kaasõpetajate vastu. Tema viiulitunnid olid rohkem tühja jutu ajamine kui õppimine. Tunni algul lasi ta paar paremat õpilast mängida ülesantud harjutused ja

siis läks jutuks. Ants Tammaru, kes oli ka suur jutumees, leidis alati paraja teema, et Õunapuu tunni lõpuni jutuhoos hoida. Kui kell kuulutas tunni lõppu, siis jõudis Õunapuu veel öelda, et järgmiseks tunniks järgmine number selgeks harjutada või vana harjutus korrata.

Huvitav kuju oli loodusloo- ja keemiaõpetaja Harald Tehver. Ta oli – kui ma õigesti mäletan – üle kahe meetri pikk ja võrdlemisi kõhn. Õpilastele valmistas nalja tema kõne- ja väljendusviis. Tänuväärt kuju karikaturistidele, millist võimalust ka rohkesti kasutati. Muidu ta ei olnud sugugi halb õpetaja. Tõeliselt oli ta liigagi heatahtlik, mida südametud õpilased ei jätnud ka kasutamata.

Võimlemisõpetaja Th. Anderson oli Berliini kehalise kasvatuse ülikooli haridusega. Kange suusamees. Tema eriala oli aga vabavõimlemine à la Idla. Ta oli väga aktiivne, populaarne ja

luгуpeetud õpilaskonnas. Tänu Andersonile oli Rakvere Seminaril tol ajal väga hea sportlaskond.

Väga tähtis aine oli muidugi eesti keel. Nelja aasta jooksul, mil mina Rakvere Seminaris õppisin, oli meil kolm eesti keele õpetajat: prl. Pert, kes mind eksamineeris sisseastumiseksamil, on peaaegu meelest läinud. Prl. Perti järele tuli asetäitjaks üliõpilane H. Jänes, pärastine Rakvere Ühisgümnaasiumi direktor. Temal oli raskusi distsipliinhoidmisega. Pärast H. Jänest tuli prl. Vanaveski. Ka temast ei ole midagi märkimisväärset meelde jäänud. Hiljem Tartu ajastul märkasime, et meie teadmised ja oskused eesti keele ja kirjanduse alal olid üsna nigelad. See oli muidugi tingitud Rakveres olnud eesti keele õpetajate tihedast vahetusest.

Ja lõpuks Rakvere ajastust dir. V. Raamist. Tema meile tunde ei andnud ja selletõttu olid meie kokkupuuted temaga vähesed. Rakverest on ta minule meelde jäänud kui tasakaalukas ja õiglane pedagoog. Vanemate õpilaste hulgas oli ka teissugseid arvamusi tema kohta.

TARTUS

1932. a. sulges Haridusministeerium kolm veel järgijäänud seminari ja peale Tallinnas tegutseva pedagoogiumi avati ka Tartus pedagoogium. Suletud seminaride õpilased võisid valida Tartu või Tallinna vahel. Enamik Rakvere seminariste valis Tartu. Esiteks, lootes seal palju oma endisi õpetajaid kohata ja teiseks, oli ju Tartu meie hariduskeskus ja rahulikum linn kui Tallinn. Tartu Pedagoogiumi direktoriks määrati meie direktor V. Raam, kellele oli antud vabad käed uue pedagoogiumi õppejõudude valikuks. Meid oli ootamas uus ja täiesti tundmatu ajajärk – kaks aastat Tartus – ja selletõttu möödus 1932. a. suvevaheaeg väga põnevas ootamises.

Esimene koolipäev Tartus aga oli üksainus pettumuste seeria. Esimeseks pettumuseks oli Pedagoogiumi hoone Pepleri tänaval. See vana puuehitus oli mannetu ja vilets, võrreldes Rakvere Seminariga monumentaalse ehitusega. Teiseks suurpettumuseks oli, et Rakvere õpetajaist olid üle toodud ainult võimlemisõpetajad, viiuliõpetaja, matemaatikaõpetaja E. Limberg, käsitööõpetaja Linda Päril, harjutuskooli õpetaja pr. Brandt ja harjutuskooli juhataja Ain Nurk. Esimese päeva pettumuste seeriale pani aga punkti, kui Tähe tänava internaadis meid vastu võttis matemaatikaõpetaja E. Limberg, kes oli määratud sinna internaadi juhatajaks, oma käskude ja keeldudega. Hiljem tundus, et hr. Limberg, hilisema nimega Lehis, oli sattunud siin oma õigesse sõiduvette. Pooljooksul oli ta igal pool jaol, paber ja pliats käes märkmete tegemiseks ja ni-

mede üleskirjutamiseks. Käratsemised ja pikad noomitused muutusid pika peale tema juures harilikeks nähtusteks. Mitmed õpilased ei kannatanud seda alatist pahandamist ja lahkusid internaadist, nendega koos minagi.

Uueks klassijuhatajaks oli Haapsalust ületoodud prl. Marta Arike, kes hakkas meile õpetama usuõpetust ja pedagoogika ajalugu. Me olime neli aastat harjunud väga vabavaatelise õpetaja-klassijuhatajaga, kuid meile pettumuseks selgus, et Marta Arike oli meie meelest veidi vananenud maailmvaatega ja meil oli algul raske temaga harjuda.

Aga Tartu Pedagoogiumi seminariharust on ka paremaid mälestusi. Nendest üheks on eesti keele ja kirjanduse õpetus. Rakveres nii igav ja eba-
huvitav õppeaine muutus siin Herman Rajamaa käsitusel kõige huvitavamaks õppeaineks. Eriti vaimustatud olid uuest eesti keele õpetajast tüdrukud. Ma ei mäleta ka ühtegi juhust, et keegi oleks märkusi teinud Rajamaa käitumise kohta. Ma usun, et kogu meie lennuk on säilinud temast parimad mälestused.

Kui igas koolis valitseb teatud meelsus või vaim, nagu tol ajal tavatses öelda, siis Tartu Pedagoogiumi kohta võin öelda, et selles valitses kaks vaimu: Tartu vaim ja Rakvere vaim. Rakvere õpilased olid ja jäid omaette ja tartlased omaette. Nemad olid oma kodus, me olime sissetungijad. Sissetungija mõiste alla viidi ka dir. Raam, kelle ees pidi nende endine direktor J. Tork taganema ja leppima ainult algkoolijuhataja kohaga. Seda ei andestatud kunagi dir. Raamile.

Meie omas klassis esinenud mõnelele vastuoludele vaatamata suutsime siiski selle kahe aasta jooksul koos ühte-teistada. Rakveres algatatud traditsioon – igal aastal ühiselt leitud näidend kätte õppida ja see siis tervele koolile ette kanda – sai teoks ka Tartus. Otsustasime laulumängu „Parvepoisid” selgeks õppida. Seminar harjutuskooli õpetaja A. Lint nõustus näidendi kätteõppimist juhendama ja lauluõpetaja Jaan Pakk hoolitses muusikalise külje eest. Mitmele raskusile vaatamata õnnestus tükk suurepäraselt. Seda leidsid õpetajad ja ka teised õpilased. Isegi tartlased andsid kiitva hinnangu. Joonistusõpetaja Merilaid leidis koguni, et meie mängu võis kunstimõõdupuuga mõõta. Olime uhked, eriti sellest, et me saime tartlastele näidata, mida meiega suudame.

Tartu elu ise aga oli võrratult huvitavam Rakvere elust. Õieti öeldud: me sattusime maalt linna. Teater ja rahvaulikool olid igauhele kättesaadavad. Kasutasime ka ohtrasti neid võimalusi.

Kui 1934. a. kevadel lahkusin lõputunnistust

Rakvere Õpetajate Seminaril viilistlasi — õpetajaametis kandidaate — õpetajate kutsekursusel Tartu Pedagoogiumis 13.6.35.
Ees keskel: õp. Jürissoo, dir. V. Raam, õp. Linda Päril ja õp. Brandt. Paremal äärel õp. Ain Nurk ja ülal vasakul äärel õp. A. Lehis ja ülal keskel õp. Th. Andersson.

taskus Pedagoogiumi hoonest Pepleri tänaval, siis oli hinges õnne- ja ka tühjustunne – olin saavutanud selle eesmärgi, mida olin püüdnud ja soovinud, aga teisest küljest pesitses hinges teatud salajane mure tuleviku pärast: mis saab eda-

si? Algab uus elujärk! Aga kas ma olen küps sellel uuel elujärgul teisi kasvatama, õpetama ja juhtima?

Elmar Saariste
Holland

MÄLESTUSKILDE TALLINNA ÕPETAJATE SEMINARIST

Alljärgnevate ridadega püüan kirjeldada Tallinna Õpetajate Seminari tegevust nii nagu mäletan tolle aja taustal.

See oli Eesti Vabariigi algperioodil, kui muude ülesannete reas riiklikus ülesehitamistöös ka haridusala õigustatud tähelepanu leidis, kusjuures vajalikuks peeti meie algkooliõpetajate ettevalmistuseks asutada õpetajate seminare, muude seas ka Tallinnas.

Tallinna Õpetajate Seminaris algas õppetöö 1919. a. sügisel, esialgu Tütarlaste Kommerts-gümnaasiumi ruumes, kuid juba järgmisel aastal

sai seminar omad ruumid Vene t. nr. 22. Maja oli vana, kuid tal oli oma sarm. Kuna seminar oli riigi kool, toimus õppekava koostamine ja õpetajate valik Haridusministeeriumi kaudu, kes ka oli nende eest vastutav. Esimene juhataja oli Villem Nano, matemaatikaõpetaja Rakvere Haridusseltsi Naisgümnaasiumist, kus ma kaks aastat olin tegutsenud juhatajana. V. Nano ettepanekul kinnitati mind Tallinna Õpetajate Seminari abijuhatajaks. V. Nano siirdus varsti teisele tegevusele Tartus. Tegeliku koolitöö alguseks tuli juhatajaks Ants Roos, minul olid abijuhataja, inspektori, ülesanded. Nende ülesannete täitmisele oli meil Ants Roosiga vabatahtlik kokkulepe. Minu hooleks oli tunnikava koostamine ning vastutus selle teostamisel, ka kooli sisemist korda puutuvad küsimused ning tegelik kasvatus igapäevases õppetöös. Raske on neid ülesandeid piiritleda, sest tolle aja mõiste järele pidi iga õpetaja olema kasvataja ja nõudma distsipliini ja korda. Nagu mäletan, koosnes kogu Tallinna Õ. S.-i pere tol ajal tuntud pedagoogidest, kes igaüks oli saanud oma kutselise ettevalmistuse ja oli töötajajärgede eest vastutav. Isiklikult oma sin vastava kutse: riigieksamid ja õpetaja kutseksamid Tartu Ülikooli juures. Minu mälu on jäänud kogu Tallinna Õ. S.-i õpetajate pere püsima harmoonilise tervikuna. Erinevate ja lahkuminevate arvamuste puhul oli vaba diskussioon võimalik, kus kõik lahendati rahulikult teel.

Õpilaste valik Tallinna Õpetajate Seminari toimus peale 6-kl. algkooli lõpetamist võistluse korras, kus iga kolmas või viies sisse pääses. Mittevõitvate korral soovitati teine ala valida. Ka isiklik kutsumus õpetajategevusele, käitumine, edasijõudmine leidsid hindamist. Seminaris ei olnud õppemaksu. Õpilastele võimaldati, niipalju kui olud lubasid, ka stipendiume. Õpilaste edasijõudmise nõue oli endastmõistetav, klassikursuse kordamine oli võimalik haiguse puhul või muul erijuhul.

Seminari kursus kestis kuus aastat, nii et kogu

õpetus seminaris oli juba gümnaasiumklassidest päälle rajatud tulevaste algkooliõpetajate kasvatuse ülesandele ning andis lõpetajatele kõigi õigustega keskariduse ja ühtlasi algkooliõpetajakutse. Tulevane õpetaja pidi olema kõigekülgsest haritud, võimeline õpetama kõiki aineid, valdama peale hää eesti keele oskuse ka võõrkeeli. Seminaris õpetati inglise, saksa ja vene keelt. Teadmised ja anded kunsti ning muusika alal olid eriti hinnatavad, samuti ka võimlemine ja käsitöö. Tulevane õpetaja pidi omama esinemis- ja kõneoskust, olema hea organisator, koori- ning muusikajuht ja lavastaja. Ühesõnaga: algkooliõpetajal oli täita suur ülesanne meie rahva kultuurielus, eriti aga maal. Just maaõpetaja seisukohast tuli eriti hinnata ajatöö- ja majapidamisoskust, mida Tallinna Õpetajate Seminaris õpiti ja õpetati huvi ja hoolega. Kooli juures oli ka köök, kus valmistati sooja toitu õpilastele ja õpetajatele. Seminari juures töötas ka harjutuskool asjatundlikult juhtimisel, kus tulevastel õpetajatel oli võimalus praktiseerida ja näidata oma oskusi ning võimeid, mis tulid hindamisele õppenõukogu koosolekul. Viimased olid tavaliselt kaunis kestva iseloomuga, eks mõnikord võeti ka üks või teine õpilane luubi alla, kuid need üksikasjad on meelest läinud. Vajaduse korral kutsuti õpilaste esindaja (klassivanem) õppenõukogu koosolekust osa võtma.

Üks probleem, mis oli dir. A. Roosil eriti südamelähedane, oli täiskarskuse nõue seminaris. A. Roos ise ei suitsetanud ja oli täiskarsklane. Meie kooli pidulikud kokkutulekud toimusid kõik selle tähe all. Suitsetamise keelu vastu eksisid mõnikord paar õpetajat, kuidas lugu oli meesõpilastega, seda teavad õpilased ise, sest ma ei pääsenud neid kontrollima, kuna eriküsimused poiste ja tütarlastega lahendasime eraldi.

Üldiselt valitses seminaris hää kord. Kuna kool töötas vanas majas, siis tuli puhtusele palju rõhku panna vastava personali poolt. Vaheajadel olid klassiruumid tühjad ja hästi õhutatud. Ei mäleta, et ühelgi õpetajal oleks olnud raskusi distsipliiniga. Eksimuste korral aitas pilgust või väikesest meenutusest, ei kõlvanud ju tulevasele õpetajale teiste juuresolekul märkusi teha. Meil olid ka klassijuhatajatunnid, kus võis ka tegeliku elu probleeme arutada. Seda meetodit – vestlust eluküsimuste üle – harrastasin sageli, kuna see tundus mulle mõjuva kasvatusabinõuna. Siia kuulusid mitmed tegeliku elu küsimused: käitumine, puhtus, riietus, seltskonnaelu jne.

Õpilaste isetegevusele pandi palju rõhku. Arvan, et see oli üldine kasvatusunõue Tallinna Õ. Seminaris. Mäletan, et kord oli minu ülesandeks

korraldada ühe klassiga jõuluõhtu eeskavaga. Palusin õpilasi teostada see ülesanne iseseisvalt. Teatasin ka, et palun sel juhul külla haridusminister prof. Rahamägi. See ülesanne õnnestus õpilastel ülihästi. Kava oli nii lavastuselt kui ideeliselt hästi teostatud, sümboliseeris valguse võitu pimeduse üle.

Kord oli mul klassijuhatajatunnis vestlus sellest, kuidas külalisi vastu võtta. Klassivanemad, poiss ja tüdruk, pidid olema „peremees” ja „perenaine”, meie – õpetajad – kutsutud külalised. Pärast lühikest nõupidamist korraldasid õpilased iseseisvalt „näitliku õppetunni” tolle aja seltskonna nõuete kohaselt. Ka see õhtu õnnestus.

Tallinna Õ. Seminaril oli oma laulukoor; laul ja muusika kõlasid igal võimalusel. Meie õhtud ja kokkutulekud olid alati hästi sisustatud. Klassidel olid oma lemmiklaulud. Mäletan, kuidas õpilased kord ühel ekskursioonil Mulgimaal talurahvast oma lauluga võlusid, mida viimased omalt poolt kviteerisid liigutava külalislahkusega.

Tallinna Õ. Seminaris oli inspireeriv töötada. Igapäevane elu andis alati uusi impulsse edasipüüdmiseks ka õpetajatele. Isiklikult kasutasin oma suvepuhkust selleks, et külastada koole ja muid asutusi Saksamaal, Prantsusmaal, Ungaris, Austrias kas Haridusministeeriumi ülesandel või omal algatusel.

Minu isiklik mulje Tallinna Õ. Seminaris töötades oli, et just seminar on õige koolitüüp meie algkooliõpetajate valmistuseks. Koolis valitses eriline „seminari vaim”, mis soodustas koostööd ja rahulikku arengut positiivses suunas ning rahvuslikku vaimu. Kool oli õppe- ja kasvatuasutus, kus juhiti õpilasi õigele teele kasvatustikkude abinõudega ja selgitustööga vastavates tundides. Katset võõrast ideoloogiat koolidesse viia, eriti seminaridesse, prooviti tol ajal ka Tallinna Õpetajate Seminaris. See oli 1. det. 1924, kui põrandaalused tegelased J. Anvelti juhtimisel koos üle piiri tulnud mässulistega „riigipöõret” püüdis teha, mis aga otsekohe maha suruti. Mässukatse mahasurumisel langes meie kõikide poolt armastatud ning lugupidatud võimlemisõpetaja kolonel Rossländer. See oli meile suur kaotus. Varsti aga selgus, et mitmete Tallinna koolide õpilased olid mässukatseesse segatud ning kandsid ka vastutust selle eest. Varsti pärast seda toimus dir. Ants Roosi vabastamine seminari juhataja kohalt ja asemele tuli direktoriks koolinõunik August Kuks. Dir. Ants Roos rehabiliteeriti mõne aasta pärast ja ta määrati Tallinna linna I Tütarlaste Gümnaasiumi direktoriks.

1925. a. algas seminari reformeerimine kahe-

aastaseks pedagoogiumiks. Esialgu ei toonud see mingit muudatust ei kooli korda ega õppetegevusse. Kuid iga aastaga vähenes seminaris klasside arv, sest uusi klasse ei avatud. Seega vähenes ka õpetajate tundide arv iga aastaga, ka minul isiklikult. Juhatajaabina pidi mul olema 12 t. nädalas, ja vastava arvu tundide puudumise tõttu olin sunnitud lahkuma 1928. a. kevadel Tallinna Õ. Seminarist, mille tegevusse olin kiindunud üheksa aasta jooksul. Sellepärast tundus mulle lahkumine seminarist minust mitteolene-

val põhjusel suure kaotusena.

Mälestus Tallinna Õpetajate Seminarist püsib elavana tänapäevani. Suure südamesoojusega mõtlen kõikidele õpilastele ja kaaskollegidele, kes oma panusega kaasa aitasid tolaeegse Tallinna Õ. Seminarist elu kujundamisele ning selle siira koostöö vaimu ning ühistunde arengule, mis valitses meie vahel tol ajal ja mis meid ühendab ka tänapäeval.

Mea Krims †

MEENUTADES TALLINNA ÕPETAJATE SEMINARI

Tallinna Õpetajate Seminar avati 1919. a. sügisel. Kuni selle pedagoogiumiks muutumiseni jõudis ta lasta välja 9 lendu, milledest esimene oli a. 1922.

Esimesel tegevusaastal töötas kool õhtupoolses vahetuses Tallinna Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi ruumides Vabadusväljaku nurgal. Direktoriks oli Villem Nano.

1920. a. sügisel sai Seminar omaette ruumid ja tegevus toimus siis kahes majas: Vene tän. 22 ja 31. Vene tän. 22 oli valge kahekorruline kivi-maja, kus mõeldud sajandil oli asunud saksa kreiskool, milles olid omal ajal õppinud ka Ed. Vilde ja Ed. Bornhöhe. See asus vana linnamüüri lähedal, ühel pool endine dominiiklaste klooster ja katoliku kirik, teisel pool roheliste kuplitega neoklassitsistlikus stiilis vene Püha Nikolai kirik. Vene tän. 31 töötas alguses seminar 2 vanemat klassi ja harjutuskool. Seal asus ka direktori kabinet ja kooli kantselei.

Uues asukohas sai direktoriks Ants Roos, kes õpetas ka kõiki pedagoogilisi aineid. Ta püsis sellel kohal kuni tagandamiseni Sõjavägede Ülemjuhataja poolt pärast kommunistide 1924. a. 1. detsembri mässukatset, kuna mõni õpilane, nagu mõnest teisestki koolist, oli olnud sellesse segatud. Asemele määrati August Kuks. Abijuhatajaks kogu aja kestel oli pr. Amalie Kotka (Mea Krims), kes õpetas vene ja saksa keelt.

Aineõpetajatest, kes tegutsesid seminaris esimestel aastatel ja on jätnud sügavamaid muljeid õpilastesse, võiks nimetada: Mihkel Välbe – aja-looõpetaja ja ühtlasi Tallinna Õhtukolledži direktor, kunstnik August Jannsen, Paul Sepp – joonistamisõpetaja ja ühtlasi Õhtu Ühisgümnaasiumi direktor, August Õunapuu ja Märt Laarman – eesti keele õpetajad, Marie Kansberg –

saksa keele õpetaja, Julius Kalkun (Kaljuvee) – loodusteadus, Jakob Kents – geograafia (hiljem Tallinna linnakoolivalitsuse juhataja), Christian Brüller – matemaatika, ühtlasi Tallinna linna koolinõunik, Ellen Keller (Nikifroff) – inglise keele õpetaja, Julius Grünthal – füüsikaõpetaja (hiljem haridusnõunik Haridusministeeriumis), muusika- ja lauluõpetajad – August Topman, Tuudur Vettik ja Joh. Helila, Anni Varma – tütarlaste käsitööõpetaja (hiljem Naiskutsekooli juhataja Tallinnas), võimlemisõpetaja Herman Rossländer Sõjaminsteeriumist, kes sai 1. det. mässukatse mahasurumisel Balti raudteejaama ees surmavalt haavata, dr. Mait Püüman – kooliarst ja tervishoiu õpetaja, kes oli 1920. a. üks Tartu rahulepingule allkirjutajaist.

1922. a. võeti Tallinna Seminarist tarvitusele koolivorm: tütarlastele tumesinine kleit ja kõigile tumesinisest sametist nokatsmüts hõbedase kooli monogrammiga „TS” vasakul küljel, mille veidi hiljem omaks võttis ka Tartu Seminar, kuid ainult veidi erineva monogrammiga „TÕS”.

Esimeses kahes lennus, 1922 ja 1923, oli kummaski paarikümne õpilase ümber, ülekaalus naisõpilased. Kolmandas lennus, 1924. a. kevadel, lõpetas seminarikursuse Tallinnas 49 õpilast, nendest 14 mees- ja 25 naisõpilast.

Kuna nende ridade kirjutaja, kes kuulus kolmanda lennu koosseisu, töötas hiljem koolides Tartumaal ja Tartu linnas ning õppis edasi ülikoolis, kadus side Tallinna Seminariga peamiselt kauge vahemaa tõttu. Seepärast puuduvad ka lähemad andmed hilisemate aastate kohta.

Erik Parlo

Tallinna Õpetajate Seminari 3. lend 1924. a.

MÄLESTUSKILDE TALLINNA PEDAGOOGIUMIST JA TALLINNA ÕPETAJATE SEMINARIST

SISSEJUHATUSEKS

1919. a. alates töötas Tallinnas kuueaastase kursusega õpetajate seminar, kuhu vastu võeti kuueaastase algkooli lõpetajaid. Esimeseks direktoriks oli V. Nano, kelle asemele tuli juba asutamisaastal Hans (hiljem Ants) Roos. 1925. a. algul võttis koolijuhatamise üle August Kuks.

A. Kuks oli kuueaastase seminari – ja üldse seminari kui koolitüübi – vastane ja hakkas soovitada seminari asemele algkooliõpetajate valmistamiseks hoopis uut koolitüüpi, millele ta andis nimeks pedagoogium, mis oli mõeldud kaheaastase kursusega ja kuhu kavatseti võtta vastu gümnaasiumikursuse lõpetanuid. Kui ma hiljem A. Kuksilt küsisin, kas olid sel juhul eeskujuks Saksa pedagoogilised akadeemiad, vastas ta, et talle olnud eeskujuks prof. Tšelpanovi instituut Moskvas. Mida see instituut endast kujutas, sellest polnud lähemat juttu.

A. Kuksi arvates olid algkoolilõpetajad liiga noored, et selles eas teha õige otsus oma tulevase elukutse valikuks. Sellele lisaks oli meie valitsevais ringkondades millegipärast maad võtnud arvamused, et seminaridest tuleb kommuniste, selle kohta olid meeled muutunud eriti erksaks pärast 1924. a. 1. detsembri kommunistlikku riigipöördekatset.

Isiklikult arvan, et kumbki argument seminaride vastu polnud küllalt põhjendatud. Võib ju nõustuda sellega, et algkoolilõpetanu ei ole veel küps elukutsevalikuks, kuid seminari astumine ei sulgenud teed hiljem lõpliku valiku tegemiseks. Seminaride ja gümnaasiumide õppekavad, eriti nooremajast klassides, olid meil niivõrd paralleelsed, et üleminek ühest koolist teise ei tekitanud erilisi raskusi. Seda võimalust kasutasid mitmed, nende hulgas ka allakirjutanu – siirdudes peale seminari IV klassi lõpetamist gümnaasiumi V klassi, s.t. tolleaegsesse lõppklassi, ei tekitanud mingeid raskusi. Seminarist lahkunute arvel vabaks jäänud kohtadele leidis alati uusi tahtjaid, keda vastu võeti.

Niisamuti lahkus seminaridest, nagu igast koolist, õpilasi, kes enam ei tahtnud koolis käia või neile soovitati või neid sunniti õppenõukogu poolt lahkuma, kui leiti, et õpilasest ei ole loota korralikku õpetajat. Kahepoolne selektsioon seminari õppeaja kestel oli ilmselt küllalt põhjalik, mida näitas seminari lõpetamisele järgnev kaheaastane prooviaeg õpetajaameti kandidaadina. Haridusministeeriumi andmete järele ei olnud

teada ühtki juhust, kus prooviaja täitja ei saanud õpetaja kutsetunnistust.

Kuna seminari lõpetamine andis gümnaasiumilõpetaja õigused, siis oli neil, kes polnud seotud stipendiumiga, võimalus valida, kas minna kohe tegelikku ellu, kus tal oli vähemasti üheks elukutseks sooliidne ettevalmistus, või jätkata õppimist ülikoolis. Hiljem otsiti tiktulega taga inimesi, kes olid lõpetanud õpetajate seminari ja ülikooli, et neid paigutada koolideinspektorite kohtadele.

Mis puutub teise südistusse, et seminaridest tulnud kommuniste, siis on küsitav, kas neid tuli sealt rohkem kui gümnaasiumidest. On teada, et Pärnus saadeti laiali üks gümnaasiumiklass põhjendusega, et see oli muutunud kommunistlikuks agitatsioonipesaks; seminarides seda ei juhtunud. Kui mõnest seminarist tuligi kommuniste, siis polnud ju selles kuidagi süüdi seminar kui koolitüüp.

Pärast aastaid kestnud vaidlust asuti 1930. a. seminaride likvideerimisele, esialgu Võru Õpetajate Seminar ja 1932. a. kõik ülejäänud. Nende asemele asutati kaks pedagoogiumi: Tallinna ja Tartu. Seminaride likvideerimist tiivustas omakorda ka teatav õpetajate ületoodang 1920-ndate aastate lõpul ja 1930-ndate aastate algul. Pedagoogium kui lühemaajaline koolitüüp oli kergemini ja kiiremini kohaldatav vastavalt sellele, kui palju õpetajaid vajati.

Kuueklassilised seminarid likvideeriti, kuid neile jääb see au, et Eesti kuueklassiline algkool oli varustatud hästi ettevalmistatud õpetajatega, kes otsiva vaimu ja innuka tööga viisid Eesti algkooli rahvusvahelisel kõrgele tasemele. Viis aastat hiljem – 1937 – tuli tagasi seminar uuendatud kujul ja uues asendis Eesti 1934. a. koolistustemmis, aga selle juurde ma tulen tagasi hiljem.

*

Kui Tallinna Pedagoogiumi tolleaegne direktor A. Kuks kutsus mind 1935. a. Tallinna Pedagoogiumi pedagoogiliste ainete õpetajaks ka raamatukogu juhatajaks, leidsin seal töötamas kaks pedagoogiumiklassi, mis kandis nimetust I ja II kursus, kummaski umbes 30 õpilast. Teisel kursusel, mis koosnes mees- ja naisõpilastest, oli rühm vene rahvusest õpilasi, kes said eraldi õpetust vene keeles ja laulmises. Esimene kursus koosnes põhimõtteliselt meesõpilastest, kuid ometigi oli üks tragi proua kaubelnud endale sinna sissepääsu. Pedagoogiumi juures töötas

harjutuskoolina kuueklassiline algkool. Niisamuti toimusid pedagoogiumi juures eksamid eksternidele õpetajakutse taotlemiseks. Tantsuõpetajad said oma kutsetunnistuse pedagoogiumi juures töötavalt eksamineerimise komisjoonilt.

Pedagoogium töötas Vene t. nr. 31 ja harjutuskool samas tänavas nr. 22. Kasutadaolevad ruumid olid võrdlemisi viletsad, võimla puudus ja Vene t. 31 samuti jalutusruum vahetundideks. Eriti kitsas oli ruum raamatukogus, kus umbes 27.000 köidet oli kuhjatud väikesesse ruumi. Sealt laenati raamatuid kõigile õpetajatele kogu Eesti ulatuses.

Õpilaspere pedagoogiumis oli omalt koosseisult võrdlemisi kirju, gümnaasiumilõpetanute kõrval leidis ka ülikooli- ja konservatooriumilõpetanuid või neis õppijaid, samuti reservohvitser. Seetõttu tekkis mõnikord pahandusi mõne õpilase koolist puudumise pärast, üks oli osa võtnud vallandõukogu koosselekust, teine vastu võtnud kaitseliidu paraadi jne.

Selleaegseist õpetajaist mäletan järgmisi: Hr. Grünberg-Tarem (võimlemine), hr. Helila (laulmise metoodika, algkoolijuhataja), pr. Kaare (käsitöö), Jakob Kents (maateadus), prl. Lipand (hääleseade), hr. Lipp (näitekunst), hr. Luik (matemaatika), Paul Parts (matemaatika), hr. Peterson-Petersoo (käsitöö), August Pruul (muusika, laulukoor), ülempreester Päits (usuõpetus); (oli veel teine usuõpetusõpetaja, kelle nime ei mäleta, võimalik, et hr. Kõögertal), pr. Ratas-sepp (eesti keel), prl. Raudkats (võimlemine), prl. Roomere (kodundus), hr. Seledets (vene keel vene grupile), hr. Sepp (joonistamine), hr. Stepanov (laulmine vene grupile), hr. Talts (looduslugu), Evald Tedre (aiandus), Mihkel Tedre (eesti keel), pr. Usai (inglise keel), pr. Visnapuu (klaver), Mihkel Välbe (ajalugu). Pedagoogilisi aineid õpetas direktor ja osa neist langes mulle. Riigikaitset õpetas hr Kommussaar. Võimalik, et olen mõne unustanud. Kui eesnime ei mäleta, siis, kas oli pr., prl. või hr.

Pedagoogiumi õpetajaist mitmed õpetasid ka algkoolis, mis oli vajalik vastavate metoodiliste kogemuste omandamiseks ja õpetajatele küllaldase arvu tundide saamiseks.

Õppetöö korralduses juüdis direktor A. Kuks mõnevõrra imiteerida ülikooli. Nii toimus õppetöö teoreetilistes ainetes loengute näol või diskuteerides käsiteldavat küsimust koos õpilastega. Õppeaasta lõpul järgnesid eksamid, mida nimetati kollokviumideks. Eksamite ajal enam loenguid ei olnud ja eksamite vahel oli ettevalmistumiseks vabu päevi.

Oskusainetes käis praktika käsikäes teooriaga,

kusjuures kevadel olid erilised praktikanädalad käsitöös ja aianduses.

Õpetuspraktika koosnes esimesel kursusel tundide pealtkuulamisest algkoolis. Teisel kursusel pidi iga õpilane andma igas algkooli õppeaines ühe vähemalt rahuldavaks tunnustatud proovitundi.

Samuti oli ülikooli eeskuju tunda koolikorras. Õpetaja tulekul klassi või sealt lahkudes õpilased püsti ei tõusnud, vaid „tervitasid“ jalgade sahastamisega. Õpilasi kõnetades nimetati neid vastavalt kas pr., prl. või hr. Vahekorid õpetajate ja õpilaste vahel oli, võiks öelda, kollegiaalne. Mainimisväärseid korrarikumusi õpilaste poolt ei mäleta olevat olnud. Dir. Kuks oli laia žestiga ja vabade vaadeteга inimene ja oli õpilaste hulgas populaarne. Inspektorit klassikomplektide vähesuse tõttu sel aastal ei olnud.

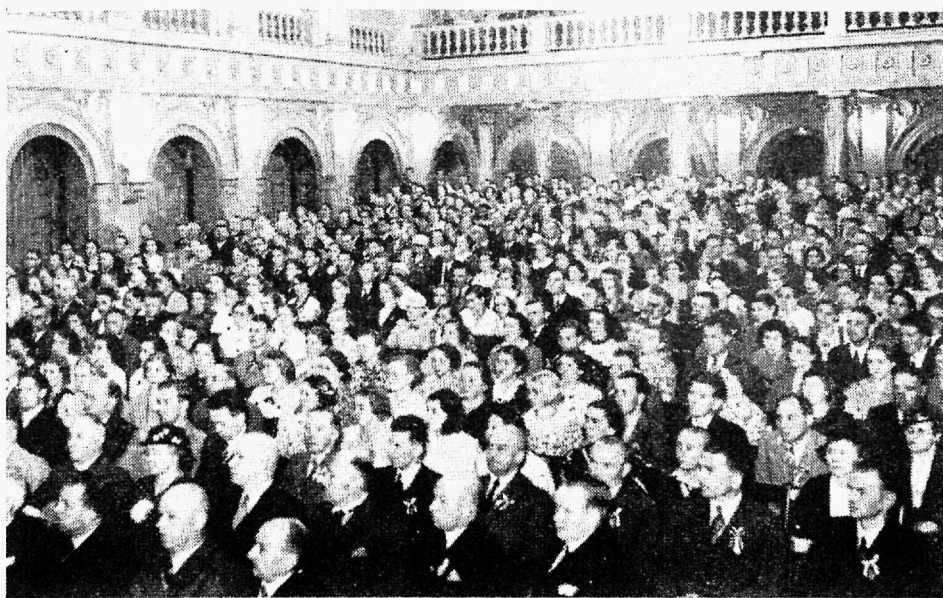
Need „akadeemilised“ vabadused ei meeldinud mõnele härrale Haridusministeeriumis ja ka mitte mõnele õpetajale pedagoogiumis. Mäletan üht, kes iseloomustas tegevust pedagoogiumis kolme sõnaga: „singen, tanzen, springen“ (laulmine, tantsimine, kargamine). Paar aastat hiljem kaotati need vabadused.

Järgmisel õppeaastal (1936/37) võeti vastu esimesele kursusele kaks uut komplekti õpilasi. Üks komplekt koosnes ainult tütarlastest, teine umbes võrdselt mees- ja naisõpilastest. Õppetöö toimus endiselt loengute ja kollokviumide teel koos õpetuspraktika ja teiste praktiliste töödega.

Kuna kool oli muutunud kolmekomplektiliseks, restaureeriti inspektori ametikoht. Selle koha täitjaks sai allakirjutanu.

1937. a. kevadel toimus ekskursioon Soome – ühenduses Eesti-Soome õpetajate päevadega. Direktor oli haigestunud külmetusse ja mul tuli üle võtta ekskursiooni juhtimine. Direktor oli uhke pedagoogiumi laulukoorile; tema sõnades järgi oli see Estoonia Teatri-Muusika Osakonna segakoorile võrdne või isegi parem noorte säravate häälte tõttu. Koori juhatas helikunstnik August Pruul. Õppeaasta jooksul olid naisõpilased muretsenud endile vormiriietuse, milleks olid Jüri kihelkonna rahvariided. Sellises ühtlases vormiriietuses jättis koor ka väliselt väga efekitse mulje, mis äratas Soomes suurt tähelepanu. Eriti efektne oli koori distsiplineeritud esinemine 2. koolikongressi avaaktusel Üliõpilasmaja suures saalis, kus koor esitas neli laulu: Sibeliuse „Isamaale“, T. Vettiku „Su Põhjamaa päikese kullast“, M. Saare „Kevade unistus“ ja Juhan Aaviku „Õitse maa ja müha meri“.

Virgutatuna osutatud tähelepanust ja soomlaste ergutisist, kippus koor esinema ka seal, kus see ei olnud kavas ette nähtud, nii et üld-

Eesti-Soome teise koolikongressi avaaktus Soome Üliõpilasmaja pidusaalis 15. juunil 1937.a.

Esireas paremalt: peainspektor Märt Raud ja dir. V. Neggo. Teises reas paremalt: Soome kooliõunik Alfred Salmela ja õp. Niko Oksanen. Kolmandas reas paremalt: õp. Jaan Rummo, Herman Rajamaa, Villem Alttoa, Joh. Käis ja Eesti Õpetajate Liidu sekretär Valter Horm. Viiendas reas paremalt teine: insp. Mart Meiusi (heledas kuues).

juht mag. H. Rajamaa pidi sellele tähelepanu juhtima.

Nimetatud koolikongressil Eesti Haridusministeeriumi tervituse esitas peainspektor Märt Raud ja Eesti Õpetajate Koja tervituse dir. V. Neggo. Soome-poolseist tervitajaist on meelde jäänud siseminister U r h o K e k k o n e n, kes tervitas Helsingi Soome-Eesti Seltsi nimel.

Eesti Ringhäälingu soovitusel esines koor rea lauludega ka Soome Ringhäälingus.

Eriti on mälu sööbinud ekskursiooniraamides toimunud väljasõit laeval Helsingist Porvoosse läbi Soome ranna kaljusaarestiku, kus tihti paisis nagu oleksime sõitnud otse mõne saarekese randa, kus edasipääs näis puuduvat, kuid ootamatult avanes ikka jälle kuskilt kitsas läbipääs, mis mõnikord oli isegi värvatega suletud.

Tagasi jõudnud hästi õnnestunud ja meeleolukalt ekskursioonilt, ootasid Tallinnas ees suured üllatused. A. Kuks oli pedagoogiumi direktori kohalt vabastatud ja üle viidud Tallinna koolide-inspektoriks. Samuti oli vabastatud kogu õpetajaskond, et anda uuele direktorile vabad käed õpetajaskonna komplekteerimiseks. Uueks di-

rektoriks oli määratud senine Westholmi Gümnaasiumi inspektor E. Etverk.

Vahepeal oli jõustunud uus Õpetajate seminari seadus ja seminaride uuesti ellukutsumine algas 1937. a. sügisel, kusjuures jäid püsima ka pedagoogiumid. Nii oli E. Etverk määratud Tallinna Pedagoogiumi ja ühtlasi ka Tallinna Õpetajate Seminari direktoriks, kelle ülesandeks oli uue seminari ellukutsumine.

Lahkuv direktor A. Kuks oli optimistlikult elurõõmus ja jutukas inimene, kes käitumise piisajadele erilist tähelepanu ei osutanud. E. Etverk seevastu oli otse korrektsus ise, niihästi käitumises kui riietuses ja korra nõudmises. Uue olukorraga mitteharjununa, tagasihoidliku, ettevaatliku ja vähese jutuga inimesena ei saanud ta algul õpilastega head kontakti. Õpilaskond, eriti pedagoogiumis, kes oli harjunud vabadustega, tundis end surutuna ja suhtus uuesse direktorisse reserveeritult. Õpetajaskonnas oli niihästi uue kui ka endise direktori pooldajaid.

E. Etverki olukord oli mõnevõrra raske, mis nõudis ettevaatlikkust ja head takti, et rahuldada Haridusministeeriumi nõudeid, ilma et selle

juures sattuda otsesesse vastuollu õpilaskonna- ga. Usutavasti nõudis Haridusministeerium senise „akadeemilise vabaduse” lõpetamist ja hariliku koolikorra sisseaardmist, mis muidugi õpilastele ei meeldinud. Kui seminari avaaktusel Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi saalis võttis teravitajate osas sõna endine direktor A. Kuks, oli õpilaskonna poolt (olles laulukoorina koondatud lavale) nii kõrvatorikavalt tugev aplaus, et Haridusministeeriumi Kooliosakonna direktor V. Altoa tegi minu kaudu õpilaskonnale märkuse demonstriaivse käitumise pärast.

Märt Raud oma mälestusis („Eesti kool aegade voolus” II, lk. 45) mainib direktori vahetuse põhjuseks asjaolu, et A. Kuks ei tundnud töötamist maooludes liitklassidega; kuid vaevalt oli see peamiseks põhjuseks, sest ka uus direktor polnud minu teades kunagi liitklassidega ega üldse algkoolis töötanud. Peamiseks põhjuseks oli usutavasti siiski vastuolu, et A. Kuks oli seminaride vastane ja pedagoogiumide eest võitleja; seminaride uuesti ellukutsumiseks oli vaja ka uut meest selle teostajaks.

Ühenduses direktorite vahetusega tuli muudatusi ka õpetajaskonnas. Pr. Ratasessa ja hr. Tedre asemele tuli eesti keele õpetajaks hr. Selmet, hr. Helila asemele laulmise metoodika õpetajaks Riho Päts. Naiskäsitöö alal tuli teise õpetajana pr. Päril ja klaverimänguõpetajaks prl. Kaasik.

Uue juhataja sai ka senine pedagoogiumi algkool, kelleks sai endine Tartu Õpetajate Seminari algkooli juhataja Elmar Araste. Uute õpetajatena tulid algkooli prl. Põld ja Aina Raud. Hr. Araste oma sümpaatse ja korrekse käitumisega, andeka ja kogemusriikka õpetajana võitis kiiresti kõikide poolehoidu, ja algkool, kuhu varem oli mõnikord olnud raske saada küllalt õpilasi, muutus nüüd otsitavaks kooliks, kuhu klasside ülekuhjamise vältimiseks tuli õpilasi vastu võtta katsetega.

Uut seminari võib pidada kompromissiks pedagoogiumi ja endise seminari vahel, kuna viimane oli kuueklassiline ja toetus algkoolile (6+6 a.), pedagoogium oli kaheaastase kursusega ja toetus gümnaasiumile (12+2 a.), uus seminar oli neljaaastase kursusega toetudes reaalkoolile (9+4 a.).

1937. a. sügisel alustas Tallinna Õpetajate Seminar tegevust ühe klassikomplektiga. Samal ajal töötas edasi pedagoogium kolme klassikomplektiga. Ühtlasi alustas samal ajal tegevust ka eriklass oskusainene õpetajate ettevalmistamiseks. Vastu võeti õpilasi, kes olid saanud oskusliku ettevalmistuse vastavates kutsekoolides ning said eriklassis ühe aasta kestel pedagoogili-

se ettevalmistuse omal alal õpetajakutse taotlemiseks. Mäletavasti olid selles erigrupid joonistamise-, muusika-, õmblustööde- ja majapidamisõpetajate jaoks.

Õppetöö ja koolikorra osas tuli muudatusi. Loengute ja kollokviumide süsteem jäeti kõrvale (vähemalt põhimõtteliselt), kujuuures aga selgus, et poolaastate lõpul kippus eksamate süsteem püsima jääma, ainult kontrolltööde nime all ja ilma vahepealsete vabade päevadeta.

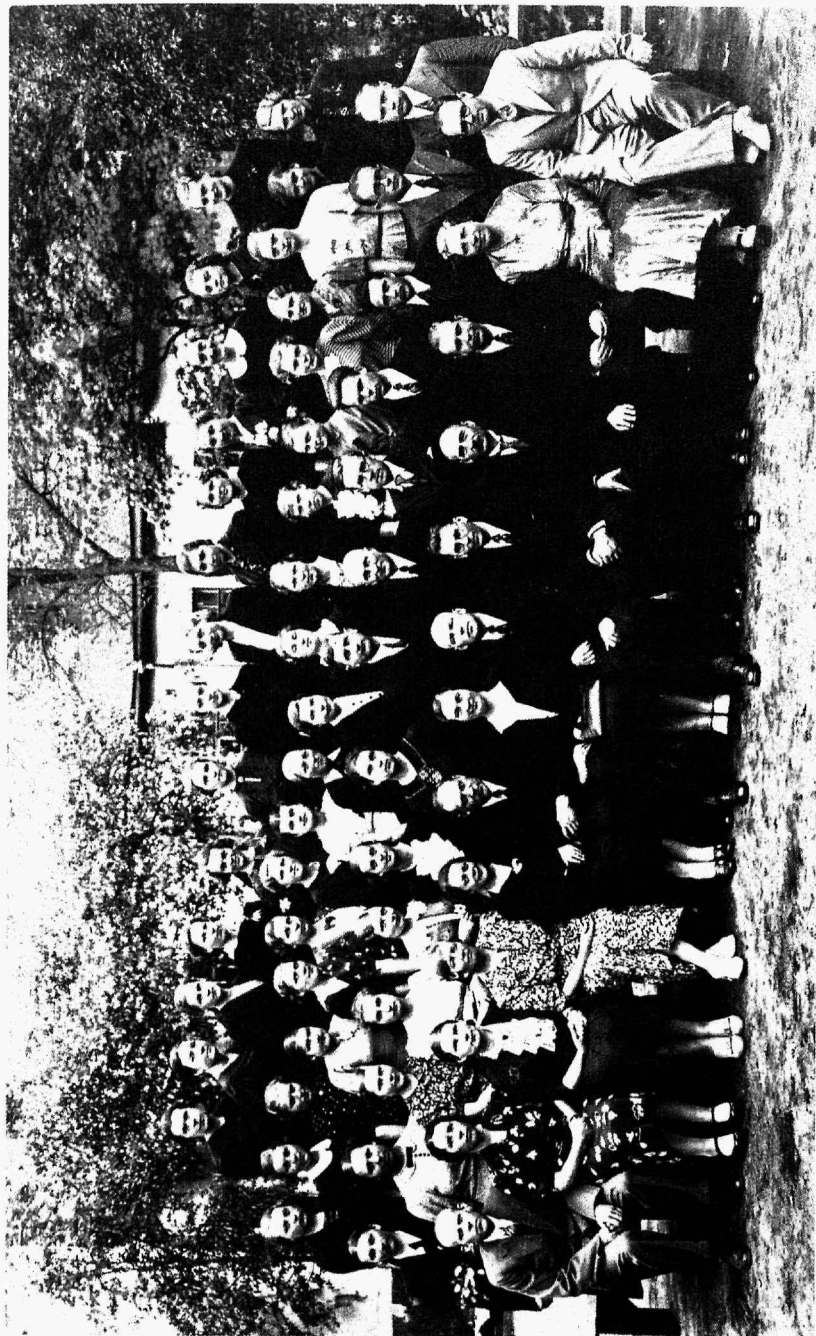
Koolikorra osas keelati suitsetamine, mis varem oli lubatud väljakäigukohas. Õpetaja klassitules ja seal lahkudes nõuti õpilaste püstitõustumist. Samuti nõuti, et ka naisõpilased tervitaksid meesõpetajaid esimesena. Direktor Etervek ei soovitanud meesõpetajail seda siiski vanemalt naisõpilasilt ootama jääda. Selle küsimuse ümber hiljem mingeid probleeme ega kaebusi ei tekkinud, arvatavasti enamik meesõpetajast ter vitas siiski esimesena.

Nüüsamuti otsustati mitte enam õpilaste suhtes tarvitada prl. või hr., vaid 'õpilane'. Usutavasti ei leidnud seegi otsus, vana harjumuse tõttu, endiste pedagoogiumi õpetajate poolt otsekohe teostamist. Isiklikult mäletan väikest vahejuhtumit. Küsides tunnis õpilast Mai Rauda (peainspektor Märt Raua tütar) kutsusin teda prl. Raud. Klassi läbistas kibeduslik kahin, ilmselt tahtes öelda: „ah, see on siis ikkagi veel preili!”. Märkasin oma eksitust ja nimetasin ka järgmist küsitavat preilik. Sellele järgnes märgatav lepituslik ohe. Ilmselt olid õpilased selles küsimuses siiski küllalt tundelised. Minu arvates oleksid prl. ja hr. võinud edasi kesta; see oleks tõstnud nende iseteadvust ja oleks neid õhutanud ka vastavalt käituma. Ka praktiseeriti seda mõnede gümnaasiumide vanemates klassides.

Kui Haridusministeeriumi üheks tagamõtteks direktorite vahetamise puhul oli kaotada „akadeemilised vabadused” ja „singen, tanzen, springen”, siis oli dir. Etervek kindlasti õige mees omal kohal, kes need nõuded tõepoolest ka teostas.

Olles viimatimainitud ülesande täitnud, lahkus E. Etervek direktori kohalt 1938/39. õppeaasta lõpupoole, minnes Haridusministeeriumi koolide peainspektoriks. Direktori ülesanded langesid mulle, algul kohusetäitjana, hiljem direktorina.

Haridusministriks oli tol ajal kolonel Jaakson, kellest räägiti, et ta eelistavat ministri asemel koloneli tiitlit ja nõudvat ka koolides rohkem formaalset suhtumist ja tiitlite tarvitamist. Kui minult küsiti, millist tiitlit minu suhtes tarvitada, kas „magister” või „direktor”, vastasin humoorikalt, et sõjaväelised tiitlid on moes, olgu siis juba „kapral”. Püsima jäi siiski „direktor”.

Tallinna Pedagoogiumi eriklassi I lend 1. juunil 1938. a.

Esireas vasakult: õp. Paul Parts, õp. pri. Roomere, õp. A. Rätassepp, õp. Anna Raudkats, õp. A. Kaare, insp. M. Meiusi, kutssehariduse nõunik Alma Martin, Haridusministeeriumi Kooliosakonna dir. V. Altkoo, dir. Elmar Etverk, haridusnõunik Märt Raud, vabaharidusnõunik Kaul A. Kadak, õp. Marta Kaasik, õp. Riho Päts. Teises reas paremalt: õp. Hinnov, õp. August Pruul, 7, õp. Petersoo, õp. K. Tiit, harjutuskooli juhataja E. Araste, õp. Mäger. Vasakult teine õp. Aina Raud.

Vabaksjäänud inspektori kohale määrati 1939. a. sügisel senine loodusloo- ja maateaduseõpetaja A. Valsiner.

Direktorina püüdsin luua sõbraliku koostöö õhkkonda õpetajate ja õpilaste vahel ja vältida pingelise vahekorra tekkimist, nagu seda esines algkoolides ja keskkoolides. Vastastikusel suhtumises pidi valitsema tavaline heas seltskonnas valitsev viisakus; käitumisel tuli täita viisakuse nõudeid sellepärast, et need olid seltskonnas üldiselt kehtivad, kuid mitte seepärast, et seda nõudis kooli kodukord. Head käitumist pidi kandma koolis valitsev vaim, aga mitte mõni kodukorra paragrahv. Vastavalt sellele meil puudus ka kirjapandud kodukord.

Õpilaste kaasatõmbamiseks hea korra loomisel ja kooli hea nime hoidmiseks seadsime sisse õpilaste omavalituse, mille täidesaatvaks organiks oli õpilaskonna poolt valitud juhatus. Viimane esitas õpilaskonna soove direktorile ja korraldas ise mitmeid õpilaskonda puutuvaid küsimusi. Mõnel juhtumil võttis õpilaskonna esindaja osa õppenõukogu koosolekust.

1939/40. õppeaasta oli viimne aasta, millal sai teha enamvähem rahulikku koolitööd, kuigi Teise maailmasõja lained tulid üha lähemale. Poola jaotamisega Saksa ja Vene vahel, ja Eestis olid juba vene baasid.

OKUPATSIOONIDE AJASTU

1940. a. juunipöörde ja sellele järgnev „punane aasta” paiskas senise rahuliku töö segi ja algas närvesõöv rahutu ajastu. Haridusministeerium sai uued juhid, õpetajaid vallandati, paigutati ümber ja asendati uutega. Haridusminister N. Andreseni ütluse järgi oleksid „kõik õpetajad minema löödud, kui neid nii väga vaja ei oleks olnud”. Põhimõtteliselt asendati kõik senised gümnaasiumide direktorid uutega, kuna kutsekoolide direktorid kui oma ala spetsialistid jäeti kohale, kui polnud erilisi põhjusi nende vallandamiseks. Nii jäin minagi esialgu omale kohale edasi. Inspektor A. Valsiner, kelle kommunistlikku kalduvust polnud keegi varem märganud, lahkus ja sai haridusministri abiks. Vististi ta polnudki päris kommunist ja sai kõrgema koha oma sõbra, aktiivse kommunisti H. Habermanni tõttu. Lahkuma pidid usuõpetuse õpetajad hr. Päts ja hr. Tiit, kuna vastav aine kustutati õppekavast. Haridusministeeriumi poolt sunniti lahkuma õpetajad Aina Raud ja prl. Põld. Püüdsin neile kaubelda uusi töökohti Tallinnas, kuid uus kommunistist haridusosakonna juhataja ei tahtnud sellest kuuldagi, eriti Aina Raua suhtes. Heade suhete hoidmiseks linnavalitsuse haridusosakonnaga olin mõelnud kutsuda haridusosa-

konna juhataja Maran'i abikaasa seminari algkooli õpetajaks. Koolideinspektor A. Kuks'ilt olin saanud tema kui õpetaja kohta hea hinnangu. Kuna ta oli aktiivne kommunist, siis lootsin pealegi tema kaudu saada mõningaid vihjeid selle kohta, mida pedagoogiumi ja seminari suhtes uutest valitsevates ringkondades räägitakse ja kavatakse. Arvasin nüüd olevat õige momendi haridusosakonna juhatajale ettepaneku tegemiseks, et tema abikaasa tuleks seminari algkooli õpetajaks. Hr. Maran oli ettepanekuga meeeldi nõus ja kõrvaltulemuseks oli, et Aina Raud sai koha Nõmmel ja prl. Põld Tallinnas. Uus õpetaja pr. Maran, kuigi aktiivne kommunist, teadaolevalt meile midagi paha ei teinud, pealegi lahkus ta aasta kestel minnes „Nõukogude Õpetaja” toimetajaks. Teise lahkuma sunnitud õpetaja asendajaks tuli pr. Trees Kopli algkoolist.

A. Valsineri lahkumisega vabanes inspektori koht. Sellel kohal taheti näha mõnd kommunisti. Algul oli sellele kohale määratud Ferdinand Eisen, kuid ta oli saanud vahepeal juba mingi kõrgema koha, asemele määrati H. Tooming. Viimane oli vaikse ja rahuliku iseloomuga mees. Arvata võis, et ta oli sinna määratud „partei silmaks”, kuid mingit käskija ega järelevalvaja „politruki” osa ta ilmselt siiski ei mänginud. Kõigile püüdlusile vaatamata ei õnnestunud kindlaks teha, kas õpetajaskonnas oli mõni „silma”, kes NKVD-le või partei organitele salajast informatsiooni oleks andnud. Igatahes ei olnud mingisuguseid kaebusi, mille kohta oleks kooliit aruannet nõutud. Võib-olla olid Tallinna Õpetajate Seminar ja Pedagoogium mõnevõrra soositud olukorras isiklike suhete tõttu, esiteks eespool mainitud tehingu tõttu linnavalitsuse haridusosakonna juhatajaga, teiseks oli haridusministri abi A. Valsiner endine seminari inspektor, haridusministri N. Andreseni tütar õppis seminari algkoolis.

Õppekava olulisemate muudatustena toodi sisse vene keel ja õpetus kommunistist „konstitutsiooni” nime all. Usuõpetuse väljalangemist on juba mainitud.

Vene keele õpetajaks saadeti Haridusministeeriumi poolt pr. Pentre. Õnneks võttis konstitutsiooni õpetamise endale inspektor Tooming, vaevalt keegi muu oleks seda võtnud. Veel tulid uute õpetajatenä juurde prl. Aarma (klaver), pr. Arenberg (looduslugu, maateadus), Helmi Eller (eesti keel), hr. Kalam (viul), Elmar Kuusik (ajalugu), A. Rentik (riigikaitse), Ado Velmet (muusika).

Suur muudatus tekkis ruumide osas. Ruumi puudus muutus üha teravamaks ühenduses seminari klasside arvu suurenemisega – juba töötä-

Tallinna Pedagoogiumi lõpetajad 1938. a. kevadel.
Keskul inspektor M. Meiusi, dir. E. Etverk ja õp. Mager.

sid kõik neli seminari klassi. Tuli vaadata, kas ühenduses kooliolude ümberkorraldamisega ei jää kuskil ruume vabaks. Varsti selgus, et Riiklik Inglise Kolledž likvideeritakse, selle jaoks oli ehitatud uus moodne koolimaja Narva maanteele. Algas rünnak selle maja võitmiseks seminarile ja pedagoogiumile. Haridusministri abi A. Valsinerile oli pikemata selge, et suuremaid ruume on vaja, ja lubas omalt poolt teha kõik, et see maja saaks meile. Kuid varsti selgus, et see maja oli juba lubatud Tallinna Merekoolile. Nüüd tuli appi haridusminister N. Andresen, kes ametist lahkumise ähvardusega nõudis seda maja seminarile. Tüli lahendati kompromissiga, et mõlemad koolid töötavad koos, jaotades ruume omavahel. Pidasin seda lahendust absoluutselt mõeldamatuks ning mõtlesin direktori kohalt lahkuda. Õnneks oli ministri abil A. Valsineril minuga ühine arusaamine, et need kaks kooli kuidagi kokku ei sobi ja lõpplahenduseks oli, et uus koolimaja sai meile ja merekoolile jäid endised pedagoogiumi/seminari ruumid Vene tänaval.

Uue maja ehitustööd polnud veel lõppenud, kui sisse kolisime, esialgu peagu ilma mööblita.

Ümberkolimine tuli teha omal jõul, kuna töölisi kolimiseks polnud kuskilt saada – tegime seda õpetajate ja õpilaste abiga. Sellega ühenduses oli traagikoomiline vahejuhtum. Sõitsime veoautoga täis mööblit ja muud kooli varandust Vene tänavalt Narva maanteele, istusin ise ees autojuhi kõrval. Narva maantee alguses tekkis ümmisuse tõttu väike peatus. Olime vaevalt alanud edasisõitu, kui keegi hakkas metsikult kloppima juhirusi katusele. Juht peatas auto ja koorma otsast hüppas maha punase käesidemega miilitsamees, kes Narva maantee peatust kasutades oli autole järele jooksnud ja koorma otsa hüpanud. Ta oli tulivihane sellepärast, et poisid olid koorma otsast tõstnud kõrgele sinimust-valge lipu ja sõitsid selle lehvisest läbi Viru tänava. Esimeses vihahoos pani ta kurja ähvardades poiste nimed kirja. Sündmust arutades püüdsin seda tembeldada lihtsalt noorte vallatusseks, kes tundsid lõbu lipu lehvisest ilma poliitiliste motiivideta. Lõpuks leppis sellega ka miilitsamees ning rebis poiste nimestiku katki ja läks minema. Hiljem sellest vahejuhtumist mingit probleemi ei tekkinud.

Asunud suurde uude majja, oli küllalt ruumi kasutada, nii et saime harjutuskooli muuta kahekordseks. See oli hädasti vajalik, kuna vastasel korral oleks algkool olnud liiaks koormatud praktikantide poolt antavate tundidega. Sellega ühenduses tuli algkoolis juurde rida uusi õpetajaid: prl. Laidoner, Helga Nigol, hr. Ordlik, hr. Paomets, pr. Parma-Krabi, hr. Koni, hr. Kurve, Helle Raigna, Selma Vispas.

Nii läks õppetöö jälle käiku suurema klassi-komplektide arvuga ja umbes viiekümne õpetajaga. Sellejuures tuli võidelda mitmel rindel. Esimesed probleemid tekkisid ruumidega. Neid käisid kasutamiseks nõudmas mitmesugused valitseva võimu organid, eriti nõuti võimla kasutada andmist. Kõige jõulisemalt, otse peremehe õigusega, nõudis võimla kasutamist punaarmee. Kõigest vastuseisust hoolimata võttis viimane siiski enda kasutada vaatluspunkтина õuepoolsel küljel asuva tornikujulise ruumi, mis oli mõeldud koolile tähetorniks. Õnneks oli sellel väljast eraldi sissekäik, nii et punaväelased siseruumidesse ei sattunud.

Teiseks käidi mitmesuguste võistluste, demonstratsioonide, lavastuste jne. läbiviimiseks õpilaste kui tulevaste õpetajate kaastööd nõutamas. Jäi mulje, et neid kõiki kaasa tehes oleks koolitööks väga vähe aega jäänud. Neist osa võtmast keeldumisega ühenduses siiski peale ähvarduste midagi drastilisemat ei järgnenud. Keeldumise tavaliseks põhjenduseks oli, et õpilased on niigi üle koormatud kohanemisega uutele oludele, eriti vene keele õppimisega.

Omaette probleemiks oli kommunistlike noorte (komnoorte) organiseerimine. N. Andresen käis isiklikult mitmel korral koolis ja oli alati huvitatud komnoorte arvust. Organisatsioon tekkis varsti venelasest õpilase Larin'i kui komnoorte sekretäri juhtimisel. Asi ei tahtnud vedu võtta, kuna kommunistlike kalduvustega õpilasi polnud. Kooli „au“ päästsid vene rahvusest õpilased, kes enamikus hakkasid komnoorteks. Aegamööda liitus nendega ka eestlasi, eriti viimasest klassist, kuna levitati teadet, et vastasel korral ei antavat lõpetajale õpetaja kutsetunnistust. Seda olevat öelnud N. Andresen (sel ajal hariduse rahvakomissar) õpilastele ühel koolipeol. Vastava järelepärimise peale ütles N. Andresen, et see olnud nali.

Larin oli äge kommunist, kellega oleks võinud tekkida raskusi, kuid õnneks ta lahkus varsti, minnes partei sekretäri Säre isiklikuks sekretäriks. Kuid enne seda tuli siiski üks vahejuhtum. Nimelt oli üks seminari õpilasist saanud kätte kirjutusmasina ning kirjutanud midagi kommunistivastast, milline lõppes üleskutsega: „Ühi-

nege võimsa sini-must-valge organisatsiooniga!“. Õnnetuseks oli kirjutaja selle unustanud massinasse ja see sattus komnoorte kätte, kes selle esitasid mulle. Teada oli, et komnoorte kaudu teostatakse spionaaži kooli suhtes, siis oli kindel, et kõnesolev kiri läheb edasi kõrgemate võimude kätte. Viivitasin esialgu midagi ette võtmast, samal ajal kindel olles, et peatselt tuleb arupärimine väljastpoolt. Nii juhtuski. Mõni päev hiljem helistas A. Valsiner Hariduse Rahvakomissariaadist, üllatuseks öeldes: „Laske see poiss koolis edasi olla, kuna tegemist on ilmselt lapsiku mõtlematusega.“ Sellega asi lõppeski.

Õppetöö kontrollimisele erilist agarust ei osutatud. Ainult üks kord käis inspektor kooli reviderimas, leides, et ei ole õige tarvitada nime-tust „Eesti Vabariik“, vaid „Nõukogude Eesti“ ja rõhutas „sotsialistliku viha“ kasvatamise vajadust kõigi kapitalistide vastu. Küll käis parteitegelasi kontrollimas, kas on küllalt välja pandud punaste tegelaste pilte ja kas on küllalt ostetud riikliku loterii pileteid.

Rohkem kui õppetööga oli probleeme majanduslike küsimustega. Inglise Kolledži likvideerimisega tuli kogu selle varandus seminarile. See tuli inventeerida, hinnata ja nummerdada. Suure kauplemise peale lubas Hariduse Rahvakomissariaat ametisse võtta teise inspektori – majandusinspektori. Esitasin selleks tubli töömehe ja usaldusväärse sõbra Aleksander Puus'i, kes ka kinnitati.

Inspektor Puus'il oli õnnestunud kuskilt välja otsida 500 klapptooli, mida hädasti vajasime aula jaoks ja õpilastel kaasas kandmiseks tundide pealtkuulamisel, kuid nende ostmiseks puudus krediit. Kuna see tundus ainukesena viimse võimalusena neid toole saada, astusime riskantse sammu ja otsime need palgakrediidist, mida oli külluses, kuid mida me ei tohtinud muuks otstarbeks kasutada. Pahandusi sellepärast küll tekkis Hariduse Rahvakomissariaadiga, kuid kuidagi nad selle asja likvideerisid, ilma et mulle edasisi pahandusi oleks tulnud.

Suurem probleem tekkis raamatupidamisega. Nõutav oli kahekordne vene süsteemi raamatupidamine, mis oli uudne ja keeruline. Juhised selleks tulid kunagi märtsis, kuid uus süsteem pidi olema rakendatud juba aasta algusest. Õnnetuseks ei tundnud kahest kantseleiametnikust kumbki kahekordset raamatupidamist. Uut inimest, kes oleks tundnud vene raamatupidamist, polnud kuskilt võtta. Kuna olin koolipoisipõlves läbi teinud päris korraliku kahekordse raamatupidamise kursuse, jäi üle ainukesena võimalusena võtta uue raamatupidamise sisseesamine

Tallinna Pedagoogi- ja Õpetajate Seminari lõpetajad 7. juunil 1941. a.

Esireas vasakult: õp. Aleksander Rentik, õp. E. Usai, harjutuskooli juh. Elmar Araste, õp. Marta Kaasik, õp. A. Aaremäe, õp. prl. Roomere, õp. Anna Raudkats, dir. Mart Meiusi, õp. Linda Päri, insp. H. Tooming, õp. A. Velmet, õp. Ants Selmet, õp. A. Kaare, õp. August Pruuli, õp. A. Ridali, õp. Paul Parts, õp. V. Taar, õp. Tarem, õp. Helmi Eller, ?. Kolmandas reas peaaegu keskel (prillidega): õp. Ants Roos.

oma kätte. Istusin nädalaid iga päev õhtul kuni kella 10-11-ni koolis, et uurida raamatupidamise juhendeid ja neile vastavalt raamatupidamisega alustada. Selle juures tegin omapead ühe muudatuse, mis tegi asjaajamise lihtsamaks, kuid, olles küll kõigi antud reeglitega kooskõlas, ähvardas siiski saada mulle saatustlikuks.

Muudatus seisnes selles, et korra kohaselt pidid kõik ostetud materjalid minema vastavasse lattu laohoidja hoole alla, kes neid laoraamatuse kandis ja allkirja vastu välja andis. Ostjale tuli enne kantsleist välja anda avanss ja ülejääk peale ostmist jälle kassa arvele tagasi kanda. See oli pikk protseduur ja kiire vajaduse korral võis tekkida raskusi, sest laohoidja, kelleks tihti oli mõni õpetaja, ei olnud igal ajal kohal. Endise lihtsa korra kohaselt, kui õpetaja koolitööks midagi vajas, ostis ta selle tööle tulles ärist, andis arve kantsleisse, sai raha vastu ja asi oligi korras. Et kasutada edasi seda lihtsustatud korda, kuid siiski rahuldada uue raamatupidamise nõudeid, jaotasin mõned materjalide arved kahte ossa – „a” ja „b”. Esimesse kanti suured asjad, mis läksid vastavasse lattu, ja „b” lahtrisse pisi-asjad, mis läksid otseselt kasutamisele. Kõikide „b” lahtri materjalide laohoidjaks oli üks kantsleiametnik. Nii võis õpetaja jälle vajaliku asja ära osta ja sellega kantsleisse minna, kus üks ametnik, keda olin treeninud raamatupidajaks ja kes selle töö ka ära õppis, tegi vajalikud raamatupidamise operatsioonid, osalt tagantjärele

(ostjale oleks pidanud enne ostmist andma avanssi). Teine ametnik täitis sealsamas laohoidja ülesanded.

Kui kevadel tuli raamatupidamise kontrollija, keegi hr. Kentalen, leidis viimane, et sellist kaheksajootamist ei ole juhistes ette nähtud, ja et see on täiesti lubamatu. Liikused jutud, et kommunistide arvepidamise süsteemi juures peab igal asutusel olema vähemalt kaks raamatupidajat: üks istub vanglas sellal, kui teine töötab ja nii edasi kordamööda. Arvasin, et nüüd on siis minu kord „istuma” minna. Kuid järgmisel päeval algas sõda, ja revident enam tagasi ei tulnud.

Omaette nuhtluseks olid vahetpidamatult nõutavad statistilised aruanded. Harilikult tuli nende nõudmine ikka mõni päev pärast seda, kui aruanne oleks pidanud juba olema ära saadetud. Esialgu püüdis kantsleil neid võimalikult täpselt täita, kuid lõpuks osutus see võimatuks ja vastavad arvad tuli lihtsalt „laest võtta”. Mingit rahulolematust nende suhtes kunagi ei avaldatud.

Administratiivse tööga ülekoormatuse tõttu loobusin tundide andmisest, käisin veel ainult mõnikord praktikatunde pealt kuulamas.

Õppeaasta keskel tuli Komissariaadist korraldus, et ka seminari III klass tuleb muuta lõppklassiks ja õppetöö vastavalt ümber korraldada. Teiseks muudatuseks oli, et kaotati ära õpetaja-ameti kandidaadi aste ja lõpetajale anti välja õpetaja kutsetunnistus.

1941. a. kevadel korraldati seminaride ja pedagoogiumide lõpetajaile täienduskursused, mis pidid andma õiguse õpetada seitsmeaastases koolis (keskmine aste vene koolisüsteemi üldhariduslikus koolis). Tallinnas toimus kursus tulevasele füüsika- ja matemaatikaõpetajaile, Tartus humanitaaralade õpetajaile. Loengud olid lõppenud ja eksamid pooleli, kui algas sõda. Eksamid katkestati ja neile, kes olid senised eksamid õiendanud, anti korralduse kohaselt välja vastav kutsetunnistus.

1941. a. suvel, pärast seda, kui sõda oli alanud, võeti kooli hoone sõjaväe käsutusse haiglanana. Kooli kantselei kolis „allüürnikuks” Tallinna Konservatooriumi ruumidesse. Sellel oli väike paremus selles mõttes, et seal ei olnud meie kasutuses telefoni, olime nagu „ära kadunud”. mistõttu me pääsesime nii mõnestki vastikust ülesandest, mida teistele peale sunniti. Kodu oli mul küll telefon, kuid ma ei võtnud ühtki kõnet vastu. Kuna kogu aeg inimesi arreteeriti, siis viibisin võimalikult vähe kantseleis, otsimise korral olin „välja läinud” ja õõsiti ma ei maganud kodus.

Suve jooksul teostati mitu mobilisatsiooni, millega ka mõned õpetajad kaasa läksid. Teised, nende hulgas allakirjutanu, pääsesid „kadumise-ga põranda alla”.

Enne punaste lahkumist vabastati mind seminari direktori kohalt, kuid – arvatavasti tähelepanematusel – mitte pedagoogiumi direktori kohalt. Seepärast jätkasin tegevust peale venelaste lahkumist endiselt direktorina. Minu vabastamisest seminari direktori kohalt ei olnud uute võimudega (Haridusdirektoorium) kunagi juttu. Kas nad üldse sellest teadlikud olid, jäi mulle teadmatuks. Võib-olla N. Andreseni allkirjaga saadetud kirjust ei olnudki neil ärakirja.

*

Algas saksa okupatsiooni aeg. Segadused olid suured. Koolimaja oli sõjas tugevasti kannatanud saanud, looduslooklassi oli mürsk sisse tunginud ja seal lõhkenud, purustades seinu, uksi ja aknaid ning hävitades mööblit ja õppevahendeid. Õpetajatest olid paljud kadunud, allesjäänuid uuriti ja „skriiniti”, kas mõni ei olnud näidanud punast kallakut ja selletõttu muutunud uues olukorras sobimatuks. Selle tulemusena ühtki õpetajat pedagoogiumi, seminari ega algkooli õpetajate perest ei kõrvaldatud.

Kuna nüüd saksa keel tõusis tähtsale kohale, oli vaja vastavaid õpetajaid. Samuti oli vaja asendada neid, kes pärast punaste võimu lõppu nähtavale ei ilmunud. Nii tulid saksa keele õpe-

tajaiks (erinevatel aegadel) Annaliisa Janov, pr. Pedussaar, hr. Must, prl. (või pr.) Rungi. Kadunud olki ka inspektor H. Tooming, kelle asemele tuli Oskar Silde, olles ühtlasi matemaatikaõpetaja. Endine matemaatikaõpetaja Paul Parts siirdus Tehnika Ülikooli. Loodusloos tuli uueks õpetajaks pr. Rannak. Algekooli tuli tagasi punasel ajal lahkuma sunnitud Aina Raud ja uue õpetajana värske seminarilõpetanu pr. Süva.

Kuidagiviisi saime õppetöö käima, kuid see toimus läbi raskuste. Puudus oli kõigest, eriti küttematerjalist, samuti puudus algul elekter. Kuna keskküttepumbad töötasid elektrijõul, tuli viimase puudumisel kasutada vanemate õpilaste tööjõudu, kes neljakesi töötades täitsid elektrimootori aset. Sõja ajal purustatud akende asemele saime ainult ühekordsed aknad, ja me kannatasime külma käes. Peatselt võeti osa koolimajast saksa sõjaväe kasutusse. Lootsime sealt abi küttematerjali saamiseks, kuid see abi jäi tulemata. Keskkütetorud külmusid ja lõhkesid, muutes ruume ajutiselt kasutamiskõlbmatuks.

1942. a. suvel aeti meid omast majast hoopis välja, kuna sinna paigutati kool saksa laste jaoks. Sakslased arvestasid, et sinna soovivad astuda ka paljud eesti lapsed, kes oskavad saksa keelt. Kuid see soov ei täitunud. Maja, kus leidsu ruumi kuni 700-le õpilasele, oli nüüd kasutada ainult 15-le õpilasele, sest rohkem lapsi sinna ei tulnud. Pedagoogium ja seminar koos algkooliga said peavarju „allüürnikena” Raua tän. algkoolis. Seal elasime üle ka esimesed punaste pommirünnakud, mis sundisid meid varju otsima koolimaja keldris.

Samuti nagu varem punased, ei tundnud ka sakslased suuremat huvi koolis toimuva õppetöö suhtes. Ainult ühel korral käis koolis saksa kultuurivalitsuse juhataja dr. Hjelldt, kes nurises vaid selle üle, et õpilased ei olevat teda koolimajja ilmused tervitanud, kuid oli vaimustatud sellest, kui õpilased hr. Musta tunnis laulsid „Alte Kameraden”.

Kord kutsus dr. Mäe mind Haridusdirektooriumi, et arutada õpetajate ettevalmistamisega ühenduses olevad küsimusi, kuid andmata mingeid erilisi direktiive.

1943. a. suvel määrati mind Tallinna linnanõunikuks ja linna koolivalitsuse juhatajaks. Uueks direktoriks tuli Elmar Etverk, kes oli samal kohal töötanud juba uue seminari ellukutsumisel. Sellega lõppesid minu suhted Tallinna Õpetajate Seminari ja Tallinna Pedagoogiumiga.

M. Meiusi †

SEMINARISTINA VÕORASTES TUULTES

1940. a. kevadel valitses teatav ärevus ja rahu-tus koolinoorte hulgas. See oli üsna loomulik, kuna baaside ajastu meie kodumaal ja järjest laienev Teine maailmasõda sisendasid halva eelaimuse tulevikku väljavaadetele. Vaatamata noor-tele omalele optimismile tundisime vist igauks tumedate tormipilvede lähenemist.

Taolises tormieelses meeleolus toimusid Tal-linna Õpetajate Seminaris sisseastumiseksamid, millele oli kogunenud erakordselt suur hulk õpilasi. Kas oli see alati nii olnud või ainult sel-lel kevadel, seda ma ei tea ütelda. Eksamid kest-sid mitu päeva ja moodustasid tiheda sõela. Nagu mäletan, koosnes ainuüks muusikaeksamgi viiest eriosast. Nende rõõm, kellel õnnestus lõ-puks sisse pääseda, oli muidugi suur. Seda rõõ-mu aga kahandasid mitmeti hilisemad sünded juunisündmused, mil toimus komsunistlik riigi-pööre punaarmee otsesel toetusel ja läbiviimisel.

Sügisene koolitöö võõra võimu all algas Narva maanteel kaunis koolimajas, milline oli tegeli-kult valminud Inglise Kollidžile. Muutunud olu-kordade tõttu oli nüüd koolimaja antud Tallin-na Õpetajate Seminarile kasutamiseks. Avaaktu-seks avarasse ja kaunisse aulasse kogunemisel võis märgata lavapoolisel seinal juba uute juhtide äsjavalminud pilte, millised kooli joonistusõpe-taja oli suve jooksul jõudnud maalida. Säärase hoole ning võõraste süngete piltide taustal mõ-jus direktor Meiusi sõnavõtt kuulajatesse siiski rahustavalt ja lootustandvalt: suur õnn ja rõõm oli meil hoopis uuest koolimajast! Hooli ja pin-gutusi nõudev töö ootas meid ees.

Esimese klassi juhatajaks saime tolleagese koo-li inspektori, kes oli ilmselt valitsevat võimu ja vaimu pooldav mees. Ta püüdis sageli kõigiti veenvalt meile selgeks teha uue aja paremusi. Kuid iga jutuga pani ta ainult uusi kive umbusu-müüri, mis tema ja õpilaste vahele kerkis.

Klassil pidi olema ajakohane ja kõlav moto, mis meid tiivustaks õilsamatele eesmärkidele pürgimisel. Progressiivsete motode arutusele ei jõutud veel kuigi kaugele, kui üks klassiõde tegi ootamatult ettepaneku võtta motoks lause: „Meie ei taha olla vaikiv, ununev lehekülj eage-de raamatus!“ Kogu klassi spontaanne moto heakskiitmine viis ka klassijuhataja pisut sega-dusse. Ei jäänud enam midagi üle „suure liini suunas“ arutamiseks. Moto kinnitati varsti kau-nis kirjas klassitahvli kohale ja oli tõesti meie mõtete tiivustajaks.

Esimesel aastal langes tugev rõhk vene keele ja vene ajaloo õppimisele. Vähe oli neid meie hul-

gas, kes vene keelt olid varem õppinud. Algasi-me tähestikust peale. Pingutada tuli tublisti. Tolleagestest õppimisest on tänaseni veel meelde jäänud vene keeles mõned osad valmist „Rohu-tirts ja sipelgas“. Need kaaslased, kes keelt juba varem olid õppinud, langesid õpetajanna otse-sest tähelepanust kõrvale. Neid ei tülitatud lu-gedalaskmisega ega küsimistega, vähemalt mitte esimese poolaasta jooksul. Pärast jõule juhtus aga ühe klassivennaga äpardus, kes kõikide tea-des vene keeles „kodus“ pidi olema. Et klass võiks vaheldusesks ka soravat lugemist kuulda, lasti tal pikemat pala lugeda. Kõikide suureks üllatuseks kõlas loetavast küsimus: „uto eeto?“ (tšto eto?). Eriti pettunud oli muidugi õpetaj-anna. Nüüdsest peale pidi igauks klassis tööst osa võtma.

Vene ajalugu oli teiseks pähklis. Seda pidime suurelt ja laialt ning põhjalikult tundma. Nagu ette aimates muutuvaid olukordi, püüti aastaga õpilastele pähe toppida niipalju kui võimalik. Poistele õpetati ajalugu ka riigikaitsetundides, seda küll enam marksismi ajaloon. Riigikaitse-tundidesse kuulus samuti püssilaskmine ja üldi-ne kehaline ning vaimne valmisolek kodumaa-kaitseks. Märkilaskmist harjutasime koolimaja pööningul, kuhu ehitati selleks vastav lasketiir. Märklaudadeks kasutatavad pöörlevad ja liiku-vad kujud valmistati enamuses õpilaste endi poolt. Kuidagi juhtusid nad meenutama uusi tuusasid. Tekkinud lahkarvamuste tõttu õpeta-jaga ja võimalikkude pahanuduste ärahoidmiseks tuli neid muuta või koguni uued valmistada. Ai-nult Trotski kui revolutsioonireetja kuhu lubati jätta. Kevadised riigikaitsetunnid toimusid ena-masti väljas Lasnamäe laululaval päikesevõtmi-sega. Seal sai ka vaieldud uute suundade ja vaadete üle. Peab ütleva, et vähe oli meie hulgas neid, kelle käed uude maailma ust otsisid, rääki-mata südametest!

Suurtel tähtsatel aastapäevadel käsutati ko-gu kool rongkäikudest osa võtma. Sügisene pi-dupäev juhtus olema väga külm ja vihmane. Iga-suguste venimiste ja vihma tõttu olid aatribüü-nist mõõdamarrsivad õpilaste read kulunud üsna lühikeseks. Esimese mai tähistamisele tahteti aga seda enam sära ja hoogu anda. Nii oli käsk kõr-gemalt poolt. Vastavad plakatid ja loosungikan-gad valmistati komnoorte poolt. See rühmake jäi meie koolis, pidevatest üleskutsetest ja õhu-tustest hoolimata, väikeseks. Pidustustele pidi muidugi ka kooli orkester oma panuse andma. Oleks meil olnud ainult puhkpillide orkester,

poleks marssimine mingeid erilisi raskusi valmistanud. Häda oli aga suuremate keelpillidega – tšellole ja kontrabassidega – nendega pole marssimisel tõesti midagi peale hakata. Käisime küll Kadriorus harjutamaski, aga asja sellest ei saanud. Ainukese lahendusena loodeti saada kuskilt paar suuremat veoautot, millele siis kogu orkester mahuks ja rongkäigus tujutõstvat muusikat teeks. Autode saamine oli muidugi küsitav.

Esimese mai hommikuks saabus siiski kohale kuskilt mingisugune tursv ja põrisev veoauto. Orkester topiti nii palju kui mahtus, sinna peale ja sõit võis alata. Võib arvata, kui kitsas meil seal oli! Igaüks püüdis ennast kuidagi mängimiseks kohandada. Enamus mängis püsti seistes meeleheitlikult auto jõnksutusi balansseisides. Siin väljus kellegi viulipoogen otse su nina ees; seal toksis kontrabassimängija küünarnukk rütmikalt naabri ribidesse; pasunad tuututasid taeva poole ja trummilöögid käisid ülevalt alla. Nii me siis liikusime, orkester autol mürtsumas ja teised rivis järel, mööda Narva maanteed kesklinna poole. See võis küll pealtvaatajatele kummalisena näida!

Sellel talvel pakkusid Tallinna teatrid endiselt palju häid lavastusi. Mõõdukate piletihindade tõttu oli neid õpilastel võimalik tihti külastada. Kinodesse oli toonud uus aeg rohkesti vene filme. Erilist tungi nende vaatamiseks just polnud.

Kevade tõi kaasa järjekordselt murettekitava juhtumuse: poisid kutsuti sõjaväe vastuvõtukomisjoni. Vist kõik võeti vastu kutselustena. Hiljem, kui klass oli lõpetatud ja koolivaheaeg saabus, tahtsid paljud poisid suveks koju sõita. Enamus meist oli ju pärit väljaspoolt Tallinna. Nüüd oli kutsealustel raskusi lahkumisega, kuna korralduse kohaselt pidid nad seal rajoonis viibima, kus neid vastu oli võetud. Tülikate erilubade hankimisega vastavalt komisjonidelt sai siiski lõpuks koju sõit teoks. Mõni nädal hiljem alanud sakslaste sõjakäik tühistas kõik eriload ja kutsealused pidid viibimata Tallinna ilmuma. Paljud hoidusid nüüd kõrvale või kadusid metsadesse. Need aga, kes kutselise järgnesid, saadeti enamuses Venemaale väljaõppele.

Suvi 1941 oli ohvriterikas ja lõi palju raskeid haavu meie rahvale. See ei jätnud ka õpilasperet puutumata. Osa meist langes massküüditamise ohvriks, osa mobiliseeriti punaväkke, osa langes metsavendadena või sõjarinnetel. Nii langes ka meie esimene klassivanem Saaremaal oma kodukohas hävituspataljoni kuulidest. Venemaale mobiliseeritust tuli vähemalt üks klassivend langevarjurina kodumaale tagasi. Ta sattus aga sakslaste kätte vang. Katsed tema vabastami-

seks, ka meie direktori kaasabiga, ei andnud tulemusi. Tundsime oma klassivenna rahvusliku meelsust. Ilmselt kasutas ta seda võimalust kodumaale tagasi pöördumiseks, mis aga talle saatuslikuks kujunes.

Pärast rasket sõjasuue algas kool tavaliselt palju hiljem. Neil, kes väljaspool Tallinna elasid, oli juba raskusi sinna pääsemiseks. Kuidagi kombineerides jõuti siiski lõpuks Tallinna. Kooli kogunedes leidsime, et klassivendi oli alles jäänud ainult kaheksa, klassiõdesid siiski õnneks rohkem. Ka õpetajate pere oli muutunud suviste süngete sündmuste tagajärjel.

Meie armas koolimaja oli pommitamised ja lahingud suuremate kahjudeta üle elanud. Külm saabus sellel sügisel varem. Vahel puudus elekter. Me, poisid, käisime siis keskkütteruumis käisitsi kuuma vett pumpamas, et ära hoida radiaatorite lõhkemist külmumise tõttu.

Koolitöö toimus siiski endise intensiivsusega. Enamus tundidest toimus loengutena, milledest tegime oma ainetevihikutesse märkmeid. Väga vähe oli kasutamisel õperaamatuid. Tõenäoliselt oli see samal talvel, kui tehti otsus kõrgemalt poolt seminari senise neljaastase kursuse lühendamiseks kolmele aastale. Lühendamine tõi endaga kaasa jällegi suurema õppimise pinge. Erilist valitseva võimu poliitilise mõtteviisi pealesurumist polnud tunda. Saksa keele õppimisega olime enamuses algust teinud juba keskkoolist alates. Koolitöö kõrval organiseeriti – ilmselt ministeeriumi korralduste kohaselt – ajakohaseid vase-, kondi- ja kaltsukogumise aktsioone. Kuivõrd tulemusrikkad ja plaanitavad need olid, seda on raske öelda. Majast majja käimine ei pakkunud just lõbu, sest rahvas ei suhtunud taolisse aktsioonidesse kuigi sõbralikult.

Varsti pidime oma kauni koolimaja loovutama sõjaväele. Kool viidi üle Raua tänavas asuvasse algkooli. Seminari õppetöö toimus õhtu-poolikul, meie algkooli tunnid aga samas kohas hommikupoolikul. Proovitudinde algamisega juhtus nüüd tihti nii, et pidime terve päeva koolis viibima. Hommikul olid proovitunnid, õhtu-poolikul õppetunnid. Orkestri ja laulukoori harjutused toimusid tavaliselt enne või pärast õppetunde. Nii oli päevi, kus läksime kooli kella üheksaks ja jõudsime koju alles õhtul kell kümme või üksteist. Siiski jätkus aega tundide ettevalmistamiseks ja vabadel õhtutel teatrietenduste külastamiseks. Ka seminari õpilaskoor esines kind aastast iseseisvate kontsertidega.

Nii jõudis kevad 1943. Järjekordne mobilisatsioon kutsus viimised järelejäänud poisid. Rinne idas vajas uusi jõude. Aega anti siiski kooli lõpetamiseks. Kuigi üks hallipäine õpetaja vestluses

Tallinna Pedagoogiumi ja Õpetajate Seminari lõppklassid mais 1943. a.
Ees keskel: õp. Helmi Eller, dir. M. Meiusi, insp. Oskar Silde ja õp. Marta Kaasik.

mainis, et see pole meie võitlus ja meie väikese rahva ohvreid on olnud juba küllaltki kõrged, põlnud meil, noortel, teist valikut ega võimalust, kui et kutsele järgneda. Vist nädal pärast kooli lõpetamist pidime kogunema väljaõppe-laagritesse, et saada kiiret ettevalmistust peatseks rindeleminetuks.

Sellel kevadel lõpetas kooli kolm klassi korraga: kaks seminari ja üks pedagoogiumi klass. Lõpuaktus oli pidulik ja meelde jääv. Teatav nukrus valitses nii õpetajate kui ka õpilaste hulgas. Sõjateated idast põlnud head. Uusi tormikeeriseid oli lähenemas. Pärast aktust kogunesime veel kord oma klassi, et lahkumiseks sõprade kätt suruda. Spontaanselt alustasime laulu: „Su Põhjamaa päikese kullast” ja pärast veel „Lahkumise laulu”. Rinnus oli raske ja valus oli neid laule laulda. Kaunid kooliajad olid selja taha jäänud; ees ootas tee – kuhu ja kuidas see kulgeb? – keegi meist ei võinud seda aimatagi! Pudenesime laiali, paljud meist pisaraid varjates. Jätkus meid sõjatandri tundmatusse hauda,

jätkus meid Läänemere voogudesse, jätkus meid võõrsile veeremisekski. Igaüks meist on omal viisil vere ja valuga kirjutanud Aegade Raamatu ununematule leheküljele.

Ootamatult üleskerkinud ajaloo pilved ei toonud meile ainult tuult ja vihma, vaid ka hävitavat rahet. Aga küll ka see oli tormide ja tuulte Valitseja tahtmine.

***

Need mälestusküllid on ü h e seminaristi omad. Kindlasti leidub teiste mälestussalvedes erinevaid muljeid ja elamusi – see on päris loomulik. Aga selle meie teise kodu loojatele – seminari õpetajatele – kuulub meie kõikide südamlilik tänu. Teie, kes meid armastuses ja sõpruses kasvasite ja meie mõtte- ning vaimumaa ilma kujundasite tuleviku suurteks ülesanneteks, olge südamest tänatud! Selle vaimse pagasiga meie püsime, ootame ja võitleme jälle, kuni helge taevas meie vaba kodumaa üle taas särama lööb!

Karl Vaikla

MÄLESTUSKILDE LÄÄNEMAA ÕPETAJATE SEMINARIST

Õppisin Läänemaa Õpetajate Seminaris 1922. a. sügisest kuni 1928. a. kevadeni. Alljärgnevas püüan anda kokkurusutud kirjelduse sellest õppeasutusest minu sealoleku ajal. Veel minu teadvuses säilinud muljete toetuseks olen saanud kasutada juubeli-koguteost „Läänemaa Õpetajateseminar 1921–1931”. Seminari arhiiv pole mulle kättesaadav olnud.

*

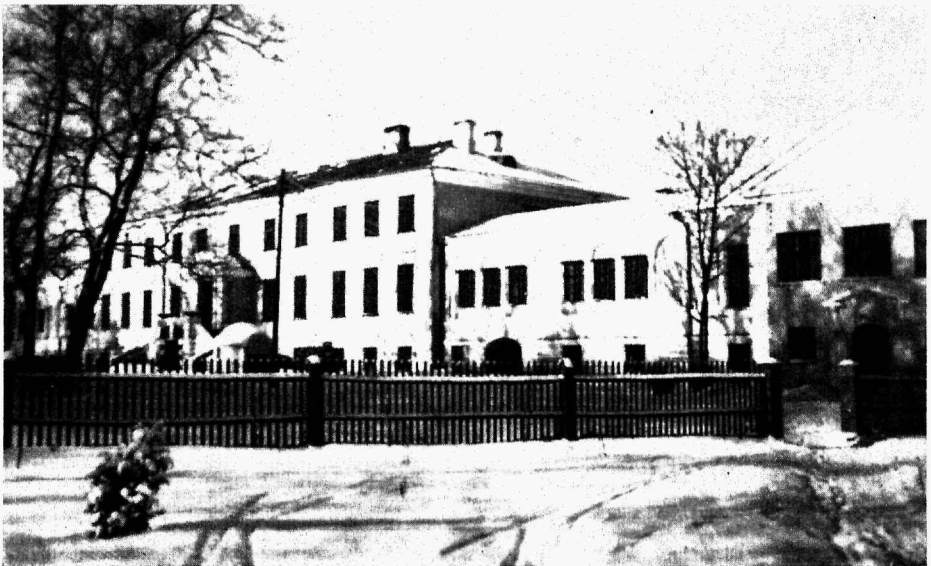
Seminar, mis oli alustanud tegevust 1921. a. jaanuaris, oli siis saanud ajutiseks kasutamiseks Läänemaa Ühisgümnaasiumi ruumid Haapsalus Kalda tän. 6. Seal toimus seminari õppetöö ka veel 1922/23. õppeaastal – pealelõunati ja ruumikitsikuses. Juba 1921. a. kevadel olid küll linnast kolm kilomeetrit eemal asetsevas Uuemõisas alanud ümber- ja juurdeehitustööd seminari jaoks, kuid need lõppesid alles 1923. a. sügisel. Siis võis kool töötama hakata õige lähedates oludes.

Uuemõisa oli võrandatud Eesti riigile endise Eestimaa kubernerri vürst Mihhail Šahhovskoi-Glebov-Strešnevi leselt. Maareformi teostamisel oli seminarile eraldatud tervelt 172-hektarine maa-ala, ühes arvatud mõisasüda, millel leidis 23 suuremat või vähemat hoonet, park suure tii-

giga ja viljapuu- ning kõõgiviljaaed. Hoonetest oli tähtsaim härrastemaja, kus pärast juurde- ja ümberehitamist leidis 76 üksikut ruumi, nende hulgas 17 klassiruumi, suur võimla-pidusaal, aktusesaal, meesõpilaste magamistoad, korterid direktorile ja kooliteenijaile. Peahoonest umbes sada meetrit eemal asetsevas endises viinavabrikuhoones olid naisõpilaste internaat, internaadi juhataja korter, seminari köök ja kaks söögisali. Mõisa tallikuur ja valitsejamaja olid ümber ehitatud õpetajate korteriteks. Eri majades elasid mõisa töölisel, ühes sellises ka mõisa majapidamise juhataja, kes ühtlasi oli seminari aianduse- ja mesinduseõpetaja. Tiigi ääres asetsev vana vihusaun jätkas oma funktsiooni. Muide võis ülekehapesemine toimuda ka võimla juures asetsevas duširuumis. Vanniskäimise võimalust õpilastel polnud.

Teatavaks minuseks kooli asukohale oli see, et maapind oli võrdlemisi madal ja savine, mistõttu sügisvihmade ja kevadise lumesulamise puhul teed muutusid poristeks ja keldritesse kogunes põhjavett.

Kui talvekülmad olid maa kõvaks ja tahedaks muutunud ning hilissügisene igavalt hall maastik oli kattunud puhta valge lumega, siis oli üpris

Läänemaa Õpetajate Seminari peahoone Uuemõisas.

meeldiv väljas lühemaid või pikemaid jalutus-
käike ja suusasõite ette võtta. Kõrvuti ilusate
talveilmadega on mu müllu kinnitunud tärkav ja
mitmekesiselt õitsev loodus kooli ümbruskon-
nas maikuus ja juunikuu algul. Siis oli muuseas
mõnusaks vahelduseks raamatuga kusagil vilja-
põldude vahel või metsapõõsa all istuda või lesi-
da ja keskenduda õpiülesannetesse või lugeda
päriselt omaenda lõbukuks.

Läänemaa Õpetajate Seminari asukoha valikul,
mõisahoonete kohandamisel uuteks otstarve-
teks ja üldse uue õppeasutuse käikupaneku
organisierimisel olid peamised teened teovõim-
sal esimesel juhatajal Johannes Õunapuul. Ta oli
õpetanud Tartu Õpetajate Seminari a. 1907 ja
olnud seejärel õpetajaks peamiselt Tallinna
koolides ning võtnud osa Esimesest maailma-
sõjast ja Eesti Vabadussõjast. Oli määratud det-
sembris 1920 Läänemaa Õpetajate Seminari di-
rektori kohustetäitjaks ja kinnitati veebruari
algul 1924 direktoriks. Õpetajate ja õpilaste
juures oli ta kõrges lugupidamises.

Kui olin seminari esimeses klassis, õpetas Õu-
napuu meile eesti keelt. Mäletan, et ta oskas
kõitvalt kirjeldada eesti keele arengut ja õpilasi
kaasa tõmmata kirjanduslike küsimuste aruta-
misele. Kahjuks oli tal palju tegemist ehitustöö-
de juures Uuemõisas, mistõttu nii mõnigi tema
tund pidi ära jääma.

Dir. Õunapuu äkilise surma järele 20. veebruaril
1924 oli poolteist aastat seminari direktori
kohustetäitjaks selle kooli matemaatika- ja füü-
sikaõpetaja Leonid Jürisson (pärastine Jüris).
Vaatamata ko korrektuslele pedagoogina Hari-
dusministeerium teda direktoriks ei kinnitanud.
Kellegi teise, enam tuntud koolimehe leidmise-
ga sellele kohale oli aga raskusi. Imselt oma
markantselt provintsliku asendi tõttu polnud
seminar vastava ettepaneku saajatele küllalt at-
raktiivne.

A. 1925, algusdaatumiga 1. august, sai Hari-
dusministeerium lõpuks seminari direktoriks
määrata Jõhvi Gümnaasiumi direktori, mate-
maatiku ja füüsiku Kurt Lipp'u. Õpetajakonnas
aga tekkis tema vastu opositsioon tema teatava
boheemliku, noorsoo kasvatajale ebasobivaks
peetud käitumise tõttu. Rahulolematu temaga
kasvas nii suureks, et ta 1. jaanuaril 1927 pidi
direktori kohalt lahkuma, jäi aga siiski õpetaja-
na seminari kuni õppeaasta lõpuni. Direktori
ajutiseks kohustetäitjaks määrati nüüd seminari
pedagoogiliste ainete ja usuõpetuse õpetaja Jaan
Ruus, tõsine ja edukas töömees, lugupeetud ni-
hästi kaasõpetajate kui ka õpilaste poolt. Hari-
dusministeerium teda siiski direktoriks ei kinni-

tanud. Põhjus on mulle teadmata. Direktoriks
määras ministeerium alates 1. nov. 1927 Valga
Poeglaste Gümnaasiumi senise inspektori Alfred
Fluss'i (hiljem Teaste). Minu mäletamise järgi
kujunes ta vahekorid kaasõpetajatega ja õpilas-
konnaga kõigiti korrektseks.

Edasi põgusaid märkmeid ka mõnest teisest
õppejõust.

Johannes Õunapuu kuju kõrval on mul mälus
veel üsna selge pilt loodusteaduseõpetajast Alek-
sander Lint'ist. Ta tuli seminari samal ajal, kui
mina astusin sellesse õppeasutusse. Lint oli mi-
nu klassijuhatajaks vähemalt kolm õppeaastat.
Tasakaalukas ja alati heatahtlikult abivalmis –
see on minu üldmulje temast. Tema õppeaine-
teks olid botaanika, zooloogia ja keemia. Mäle-
tavasti oli ta eriti kiindunud botaanikasse ja mis
zooloogiasse puutub, siis lindudesse. Tema
poolt korraldatud õpikäigud koolimaja lähemas-
se ja kaugemasse ümbrusse olid õpilaste hulgas
populaarsed, ja kaasatõmbavalt oskas ta pime-
datel õhtutel kooliõues anda algõpetust tähis-
taeva kohta. Ka oli ta innustunud ja osav näe-
dendite lavastaja seminaripidudeks.

Lint oli üks neist võrdlemisi vähestest minu
klassi õpetajatest, kes olid vastava aine õpetami-
sel ainsad kogu kursuse vältel. Teistest sellistest
olgu mainitud lauluõpetaja Cyrillus Kreek, kelle
soliidne muusikapedagoogiline ja heliloomingu-
line tegevus tõi kaasa üldise lugupidamise te-
mast seminariperes. Käitumine oli tal tavaliselt
lõbusatooniline ja nii mõnigi kord isegi julgelt
naljatlev.

Üks üsna pikaageisest õpetajaist koolis oli ka
Maria Michelson (hiljem Marandi). Ta tuli vee-
bruari algul 1923 seminari ajalooõpetajaks. Te-
ma hea ainekäsitus oli üheks stiimuliks selleks,
et ma hiljem ülikoolis jätkasin oma õpinguid
just ajaloo. 1926. a. sügisel määrati Michelsoni
Haridusministeeriumi poolt õpetajaks seminari
algkooli, mis seega sai uue tubli õppejõu.

Muide oli eri ainete õpetajate vaheldumine se-
minaris minu sealoleku ajal üldiselt üsna suur.
Nii näiteks olid minu klassis eesti keele õpeta-
jaiks pärast Õunapuud üksteise järel luuletaja ja
koolinõunik Ernst Enno, pärastine kirjandus-
teadlane Mart Lepik, mag. phil. Selma Mitt (hil-
jem Lipp) ja mag. phil. Herman Rajamaa.

Herman Rajamaa kohta, kes tuli seminari otse
Tartu ülikoolist 1927/28. õppeaasta algul, olgu
siinjuures veel täiendavalt öeldud, et ta tõi kaa-
sa hoogu niihästi õpilaste otsesesse koolitõõsse
eesti keele alal kui ka nende vabaajajüritustesse.
Muide õpetas ta soovijatele ka soome keelt.

Silmapaistva andumuse ja edukusega töötas ka

aasta enne Rajamaad seminari usuõpetajaks tulnud noor preili Marta Arike, kes oli lõpetanud Tartu ülikooli usuteaduskonna. Ta oli üks kahest ainsast eesti tolleaegsest naisteoloogist. Naisteole oli siis vastavalt ligi kahekuu-aastasele traditsioonile pääs kirikukantslisse suletud ja väljavaated keskkooliõpetaja kohale polnud naistest usuteadlastele ka just roosilised, kuna keskkoolides andsid usuõpetust tavaliselt koguduste õpetajad. Nii oli noortel naistel vaja erilist kutsumust selleks, et asuda usuteadlase teele. Ja seda Marta Arikesel ka kindlasti oli.

*

Õpilastest, kes olid minu klassist kõrgemates klassides, mäletan esmajoones: seminari teisest lennust Priidu Puusepp'a, Aleksander Puus'i, August Viital't, kolmandast Herbert Eller't (hiljem Ellerhein), Harald Lepberg'i (hiljem Lepamäe) ja Heinrich Sprit'i ning pealeselle nende klassikaaslast Meinhard (hiljem Mart) Meusi't, kes hiljem läks üle teise kooli, ja edasi neljandast lennust Jaan Kranfeldt'i.

Puus, Puusepp, Viital, Lepberg ja Kranfeldt olid agarad tegelased. Õpilasühingus, Lepberg ka silmapaistev muusika- ja spordimees. Head muusikamehed olid ka Eller ja Sprit ning viimati mainitu ka tubli spordimees. Meusi oli arukas debaaterija õpilaste koosolekuil ja väga osav käsitöomees. Sügisel 1922 tegi ta käsitöötundides viiuli. Järgmisel õppeaastal meisterdas ta väikese sõudepaadi, millega hiljem käisime pargi tiigil lõbusõite tegemas. Tavalise tööruutiiniga seminaris ta nagu ei rahuldunud. Nii läks ta paarikuise õppimise järele kolmandast klassist Hiiumaale Suuremõisa (hilisema nimetusega Pühalepa) vala Tubala algkooli õpetajaks, tuli aga järgmisel sügisel seminari tagasi, kus ta andeka noormehe-na võeti neljandasse klassi, nii et ta eelmist õppeaastat ei kaotanud. Pärast neljanda klassi lõpetamist siirdus ta Kuressaarde Saaremaa Ühisgümnaasiumi.

Nüüd vanematest koolikaaslastest allapoole tulles veidi lähemalt sellest kitsamast ringist, milles minu õpingud seminaris kuue õppeaasta jooksul kulgesid – minu oma klassist.

Meid oli 30, kui 1922. a. sügisel alustasime; alles oli alanuist 21, kui 1928. a. kevadel lõpetasime. Seega oli eemalejäänuid 9. Tegelik lõpetajate arv oli siiski 26, kuna seitsmest hiljem juurde-tulnuist viis ka jõudsid lõpetada. Lõpetajatest oli niihästi mees- kui ka naisõpilasi 13.

Isegi nende kõige kauasemate koolikaaslaste eripärasused kipuvad mu mälus tühmuma. Et mitte lugejat paljaste nimede lugemisega väsitada, mainin ainult neid, keda olen veel enam või vähem võimeline lähemalt iseloomustama.

Silmapaistvat muusikaannet – seminarides eriti hinnatavat omadust tulevasele õpetajale – omasid Eduard Kärner, Linda Lauri, Leontine Neider ja Theodor Saar. Kärner oli ka hea võimleja, Lauri andekas näitleja. Näitekunstiühiline oli ka Paul Maivel. Ida Kalden, Elisabet (hiljem Eha) Leivat ja Magda Römmer olid eriti kirjandusehuvilised. Loodusteaduse alal osutas silmapaistvat huvi Eduard Gildemann (hiljem Kildemaa), Aleksei Rauk, Matvei (hiljem Madis) Vaga ja Rudolf Õispuu võtsid agaralt osa õppurühingu tegevusest; Vaga oli ka eriti tubli matemaatikas.

Noorematest seminarikaaslastest mäletan veel õige vähe. Tähelepanu vähem kontsentreerumine noorematesse koolivendadesse-õdedesse ja nende kiirem unustamine tohiks olla üldtuntud fakt. Olgu siinjuures igatahes mainitud kuundenast lennust kirjandusehuviline Helmi Seppel ja Jesse Kaevand, kellel olid head võimed matemaatikas ja käsitöös, ning kaheksandast lennust Adolf Villmann (hiljem Aado Velmet), kes osutas erakorralist muusikalist andekust.

*

Kasvatus- ja õppetööd võeti seminaris tõsiselt. Eesmärgi tulevaste õpetajate ettevalmistamisel – moraalsetl kõrgel seisel isiksus, varustatud mitmekülgsete teadmiste ja oskustega, kes oleks eeskujuks ja sihiiteadlikuks arendajaks eelkõige noortele, kuid ka täiskasvanuile oma töötamisringkonnas – püüti kõigiti elavana hoida niihästi koolitundides kui ka väljaspool neid. Üksikuid juhtumeid, kus kalduti kõrvale kooli pedagoogilisest sihiasetusest, küll esines – niihästi õpetajate kui ka õpilaste hulgas –, kuid neil polnud igatahes mingit suuremat negatiivset mõju.

Õppetöös oli sõelumine üsna range. Nii oli minu klassis kuue õppeaasta vältel selliseid õpilasi, kes ühes või teises aines mitterahuldava edasijõudmise pärast pidid koolist eemale jääma, tervelt kümme.

Õpetajate tööd soodustas asjaolu, et seminar oli internaatkool, mistõttu õpilased alati olid n.ö. nende silma all. Kindlasti stimuleeris korraldiku käitumist ja õpingutes edasipüüdmist ka võrdlemisi rohke igakuiste viie- kuni kümnekrooniste stipendiumide arv riigilt ja omavalitsustelt ning see, et seminar oli õppemaksuvaba. Stipendiumisummad võivad tänapäeval küll näida õige väikestena, kuid tol ajal moodustasid need üsna silmapaistva osa internaadis elamiskuludest, mis olid kõigest 18 krooni kuus.

Tähtis positiivne osa õppetöös oli veel headel klassiruumidel ja küllaltki suurel kogul headel õppevahenditel. Ja üsna oluline eelis oli ka see, et pealeõunati ja õhtuti klassiruumis koos õp-

Küll vilets on poisimehe elu.....

Läänemaa Õpetajate Seminari teise klassi poisse sügisel 1923 internaadis vaba aega veetmas. Vasakult: Jakob Koit, Augustin Saabas, Arnold Jakson, Johannes Tuisk, Rudolf Õispuu ja Eduard Kärner. Fotograaf on pildile kirjutanud ka pillimeeste meloodia teksti algussõnad.

peülesannete kallal töötamisel saime üksteist hõlpsasti abistada ning üleskerkinud probleeme ühiselt läbi arutada.

*

Õpilaste organiseeritud isetegevus oli seminaris õige mitmekesine. Õppurühing – algul kutsutud Õpilasuühinguks – oli asutatud 14. aprillil 1921. Liikmeiks võisid olla kõik seminari õpilased, ja ühtlasi loeti liikmeiks ka need, kes olid seminari lõpetanud, ning samuti seminari õpetajad. Järk-järgult loodi ühinguks mitmesugused ringid, toimkonnad ja bürood. Õppurühingul kui sellisel olid laiemaleulatuvad üldised eesmärgid, ringides, toimkondades ja büroodes leidsid viljelemist õpilaste mitmesugused erihuvid. Minu seminarilõpetamise ajal kuulusid Õppurühingusse: Kirjandusring ühes sellesse kuuluva deklamatsioonirühmaga, Retoorikaring, Spordiring, Teatriring, karskustoimkond, peotoimkond, bibliograferimisbüroo ja kirjandusbüroo (õigemini küll lugemislauabüroo). Iseseisvate õpilaskoondistena tegutsesid siis seminaris veel Kooperatiiv, Foto- ja Raadioring.

Õppurühing tervikuna korraldas pidusid, omavahelisi meelelahutuslikke koosviibimisi, jalu-

tuskäike ja ekskursioone, referaatõhtuid, kirjatööde võistluskirjutamist, male- ja kabeturniire; andis välja õpilasajakirja „Tulilind” jne. Meelde on eriti jäänud kevadel 1924 koos Läänemaa Ühisgümnaasiumi Õpilasuühinguga Haapsalus korraldatud Läänemaa noortepüha kõnede, muusikaliste ja võimlemisettekannetega ning spordivõistlustega. Nüsamuti varasügiseseid ja kevadiseid olenguid ring- ja muude mängudega ning jalakeerutustega seminari peahoone ees kasvavate suurte puude all.

Minu üldmulje õpilaste omaalgatuslikust ühisest tegevusest seminaris minu seal õppimise ajal ühtub Aleksander Puus'i ja Karl Saul'i omaga aja suhtes 1921–1931, nagu see on esile toodud nende sellekohastes kirjutistes ülalmainitud koguteoses Läänemaa Õpetajate Seminari kohta: varasematel aastatel oli see tegevus elavam, enam uusi väljendusvorme otsiv ja võib-olla enam ka eksiv, hiljem rahulikum ja enam asjalikult suhtuv endile vabatahtlikult võetud tööülesannetesse. Ja ega see nii polnud ainult Läänemaa Õpetajate Seminari õpilaskonnas. Puus osutab oma kirjutises õigesti sellele, et 1920-ndate aastate algupoolel „kogu eesti koolinoor-

Läänemaa Õpetajate Seminari lõpetajad ja õpetajad 1928. a. kevadel.

1. rida vasakult: Hilda Uustalu, Linda Lauri, Johannes Tuisk, Leontine Neider, Leida Kuldkepp.
 2. rida: õp. Marie Michelson, õp. Herman Rajamaa, inspektoriss Leontine Robert, õp. Aleksander Uibokand, õp. Marta Arike, õp. Aleksander Lint, direktor Alfred Fluss, seminari algkooli juhataja Vassili Kõppar, õp. Cyrillus Kreek, õp. Dagmar Reinvaldt, õp. Alfred Kivi, õp. August Viital.
 3. rida: õp. Aleksander Mühbaum, õp. Julie Uibokand, Elisabet Leivat, Adele Pirsõ, Helene Laving, õp. Jaan Pakk, Helmi Leital, Theodor Saar, Aleksei Rauk, Liesbeth Suurvärav, Paul Maivel, õp. Leida Mauer, Magda Rõmmer, Rudolf Oispuu. 4. rida: õp. Otto Kalikorm, Jakob Koit, Eduard Gildemann, Jüri Puusepp, Eduard Kärner, Ida Kalden, Johannes Reinson, õp. Paul Parts, Maria Mäll, Johannes Kalmus, Aurelie Berg, Eduard Rokk, Matvei Vaga, õp. Alma Saul.

Läänemaa Õpetajate Seminari lõpetajad 1929. a. kevadel.

Esimene rida vasakult: Madis Oviir, Ella Biiber, Paul Ajango, Marta Holm, klassijuhataja A. Uibokand, dir. A. Fluss, Helmi Seppel, Priidu Tänav, Eliise Tuulberg. Teine rida: Hilda Pikkur, August Tamberg, Helmi Vokk, Vassili Tiitma, Nikolai Lõugas, Eugenie Koch, Aleksander Kivi, Olga Pross, Rudolf Tisler. Kolmas rida: Jaan Kukk, Johannes Unt, Jesse Kaevand.

sugu oli haaratud sihtide, juhtmõtete ja uute tõdede otsimisest". Kui aastavahetusel 1923/24 võtsin Õppurühingu esindajana koos Jaan Kranfeldti ja Harald Lepbergiga osa ühest Tartus Eesti Koolinoorsoo Kesklüüdu poolt õpilasorganisatsioonide tegelastele korraldatud kursusest, siis esitati noortest üliõpilastest ja keskkoolide abiturientidest lektorite poolt koolinoorte organisatsioonide selline hulk palju aega ja tööd nõudvaid kõlavate nimedega ülesandeid, et mulle näis, nagu oleks tavaline koolitöö jäetud päris kõrvalasjaks. Koolinoorsoo tollaegses isetegevuses tegelikult kindlasti nii kaugele ei mindud, kuid küllap pidid tõsiolude nõuded niihästi Läänemaa Õpetajate Seminaris kui ka mujal liiga kõrgelennulisel tegutsemistungil tiibu kärpima.

***

Aeg, millest olen kirjutanud, on inimese eluea seisukohalt vaadatuna juba üsna kaugel. Ja distants suureneb järjest, elulaevkuse lakkamatult lähenedes teisele kaldale. Tagasi vaatamisel lähterannikule tuhmuvad kontuurid enam ja enam. Olen püüdnud neid mulle reserveeritud vähestel lehekülgedel võimalust mööda fikseerida. Valminud pilt on katkendlik ja nii mitmeski suhtes soovida jättev – teistele on jäänud avaraid võimalusi täiendamiseks ja parandamiseks. Aidaku mu väike esitus õhutada seda, et Läänemaa Õpetajate Seminari ka veel tulevikus kirjasõnas käsitletaks. See õppeasutus, kes on välja saanud enam kui 180 noort õpetajat, on seda küllalt väärt.

Jakob Koit
Tumba, Rootsi

MÄLESTUSKILDE KAHEST SEMINARIST

**Ma uinusin ja nägin und,
et clu oli rõõm.
Ma ärkasin ja nägin,
et clu oli kohustus.
Ma hakkasin tööle ja vaata –
kohustus oli rõõm.**

Tagore

MIKS ASTUSIN SEMINARI?

Pärast Tallinna Raua tän. algkooli lõpetamist 1928. a. tulid minu saatust otsustaval perekonnal nõupidamisel armsad tädid otsusele, et igal inimesel peab olema ikka mingi kindel elukutse. Miks mitte õpetajaks? Kindel ja auväärne amet; palgalised suved vabad pealegi! Sügiseks oligi otsus küps, eriti kui ka mu kena pinginaaber Nonna minuga sedasama vaimustust jagas. Võileivad paunas ja Nonna tädi valvurina kaasas asusime Haapsalu rongile, et Läänemaa Õpetajate Seminari (LÖS-i) sisseastumiseksameil oma õnne proovida, kuna Tallinnas tookord puudus selline õppeasutus. Haapsallu jõudnud, tuli vooimehega sõita põldudevahelist maanteed 3–4 km. Uuemõisa avarasse parki jõudnud, avanes aga meile kaunis panorama tammesalude, ehitiste ja taamal peegelduva vaikse merelahega. Olime jõudnud Uuemõisa lossi peahoonesse.

Meid eksamineeriti kolmes aines ja uuriti ka

isiklikku sobivust. Ülemaaliselt kogunenud 80-st taotlejast aktsepteeriti 35. Suur oli meie rõõm, kui dir. Fluss hüüdis ka meie nimed. Temperamentne Nonna langes sealsamas mulle ja direktorile hõisates kaela. Ka meie kaks olime seminaristid, üle 100 km kauguselt Tallinnast!..

Kooli haldusel olevas õpilasinternaadis endale magamiskoha ja söökla toitulustamise kindlustanud, selgus meile aga peagi, et unistatud eesmärgi saavutamiseks ootab meid ees päris tõsine õppetöö. Kes ei suutnud norme täita, langes välja; kelle kombes soovida jätsid, niisamuti. Olid ju seminari õppekavad gümnaasiumi omadest märksa avaramad. Pedagoogiliste ainete poolest isegi osaliselt ülikooli vastavat kursust katvad. Lõpetajaist pidi ju saama „maa sool“, „küla küünel“ ja kasvatuslik aednik paljudel aladel; formaalsest keskkooli õppekavast üte laiendatud muusika ja erialaliste kodundusainetega kuni mesinduse ja linnukasvatuseni välja.

MÄLUPILTE ÕPETAJAIST

Käesolevalt noorusaastate seminariaegseid lehekülgi mõttes tagasi keerates tulevad mõnedki kujud ja seigad mälupeegeldused fookusse eredate lahkudena. Eelkõige muidugi üle mustaraamiliste prillide kõike jälgiv direktor ja pedagoogikaõpetaja Alfred F l u s s, kooli administraator, akustel noomija, tunnistuste kätteandja, kelle ees meie koolis nõutavad reveransid instinktiivselt sügavamaks osutusid. Tema kõrval kõrgekasvuline blond inspektriss, saksa keele õpetaja Leontine R o b e r t, kelle meie käitumise suhtes oli alati midagi korrigeerida. Niisamuti markantsed profiili ja autoriteediga keskne kuju, loodusteaduse õpetaja Aleksander L i n t, kelle juhatusel Läänemaa floorat põhjalikult läbi uuriti ja kelle laboratooriumis õppemeetodina esimesena rakendati tol ajal katseliselt moes olevat Dalton-plaani. Meenub ka pisut närviline joonistusõpetaja Alfred K i v i, kes harrastas eriti sõjajoonistusi ja meile tihti toonitas: kunst on rahva vaimse elu kõrgemaid avaldusvorme. Miski ei räägi rahva tunnetest-mõtetest selgemat keelt kui sama rahva kunst. Kunst ühendab ja ühtlustab. Sellepärast on kunstile kasvatamine meie ülimald ülesandeid!

Kes aga saaks unustada habrast ning tillukest inglise keele õpetajat Dagmar R e i n v a l d i, keda me omavahel „Cat'iks” kutsusime, tema omapäraselt kassilikult valvsuse tõttu. Valvekordadel ilmus ta ootamatult salapärasusega sinna, kuhu teda ei võidud iialgi oodata. „Kibedad” mälestused on aga nõudlikust käsitööõpetajast Julie U i b o k a n d 'ist, kes ühtegi ebaühtlast õmblust ega valetikandipistet läbi ei lasknud. Tänu temale sai meie käsi ning eneseusaldus palju kindlamaks hilisemas elus selle väga praktilisel alal. Ajaloo- ja psühholoogiaõpetajat Leida M a u e r 'it on millegipärast raskem meenutada, niisamuti valjult asjalikku, reserveeritud ning autoriteetset võimlemisõpetajat Marta M a m b e r g 'it ja majapidamise instruktorit E. E k m a n 'it; kuna ohvitserlikult „stramm” ja jumekas V. K ü p p a r on kaunis hästi meeles püsnud.

Muusikale oli seminaris tähtis koht omistatud. Seminar oli kui mini-muusikakool 11 klaveriga, 35-liikmelise sümfooniaorkestriga ja nelja muusikaõpetajaga. Esmalt tuli minna klaveritundi omas klassis otsekuu maamärgina istuva vanema soliidse daami Alma S a u l 'i juurde. Minust klaverimängu alal suurt asja ei saanud, aga A. Saul sai ometi paljusid hästi mängima. (Ühest minu kaasõpilasest A. Villmann-Velmetist kujunes hiljem koguni kontserdipianist.). Kui tuntud koorilaulu „Õhtu rahu” autori, vaiksja

uskliku Johan T a m v e r k 'i kuju on pisut tuhmuma hakanud, siis meenub seda elavamalt soololaulu „Sina oled kelm” autor ja orkestri energiline dirigent Jaan P a k k, kelle temperamentse taktikepi all unustamatult helisesid ümbruskonnas tol ajal kuulsaks saanud lavastused nagu: Griegi „Peer Gynt”, Simmi „Kooparüütel”, Lehári „Mustlase armastus” (sopran Erika Palmbergiga peaosas) jmt.

Omaette pjedestaalil istub meile üldrahvuslikult tuntud muusikasuurus ja eesti rahvalaulu kunstmuusikasse töötleja, prominentne helilooja Cyrillus K r e e k, kes osutus LÕS-i ja Haapsalu Ühisgümnaasiumi õpetajana oma papaaha ja tossava piibuga ümbruskonna tuntumaks kujuks. Klassi tulles oli ikka tema lakooniline käsk: „Tehke aken kinni!” Koorijuhtimise tehnikas oli ta väga omapärane. Oma kuulsat koorilaulu „Ma kõnדיםin vainul” juhatas ta väeramatus staatilisuses vaid parema käe nimetissõrmega. Kuid klass reageeris täpselt nagu elektronarvuti ja laul kõlas õigesti, nagu oleks titaan Toscanini ise oma ooperikooriga klassis. Nii suur oli maestro Kreegi geeniuslikult sugestiivne jõud.

Kasvatustliku kombevalvsuse poolest jääb karakterkujuna unustamatult mällu oma kohustustesse äärmise korrektsusega suhtuv tervishoiuõpetaja-internaadijuhataja näpitsprillitatud dr. Marie P u n g. Tema valvsuse juures tuli kõrvalehüpete puhul otsekuu nõelasilmast läbi minna. Valju kodukorra kohaselt oli majatunniks kell üheksa õhtul. Siis võis õppida veel vaid maja kolmandal korrusel asuvas vaikuseklassis. Kell 11 kustusid kõik tuled. Algas dr. Punga taskulambiga inspektsioon magamistubades. Häda siis sissekukkujalle! Võis ju õhtuti kinos ja Gümna pidudel käia vaid eriloal, õpetaja valvurina kaasas. Nii hilisel tunnil pargis luusimisest ja muist ahvatlevaist üleastumistest ei võidud undki näha. Ometi leidus ka neid, kellelede oli keeld otse ahvatlevaks väljakutseks. Nii mõnigi kord puhkas siis jääme puuhalg magamistoast puuduva tüdruku vooditeki all. Vahest jäi patt avastamata, kuid sageli kukuti ka sisse. Üle ühekorralise söögitoa plekk-katuse pääses redeli abil internaadiaknast hõlpsasti sisse kas või südaõttunnil, kui väljalipsamine oli õnnestunud. Kuid esines ka juhtumeid, kus seaduserikkujad pidid oma kiusatuste eest koolist väljaheitmise kallist hinda maksma.

Eriliselt meenutagem siinjuures ka 1928-1932 klassi suure vaeva nägijat, head ja välimuselt kõhna klassijuhatajat, matemaatika-füüsikaõpetajat Paul P a r t s 'i, kelle tunnid aga mulle suurt peavalu valmistasid. Kaldusin oma võime-

te ja huvide poolest rohkem kaunite kunstide lõiku ja mulle näis, et endisest algkooliajast oli jäänud mulle matemaatika treeningu alal puudu jääke. Nii kippusin matemaatika klassitöödes tihti vahele jääma ja ma kartsin selletõttu isegi seminarist väljalangemist. Aga inimesel peab ka õnne olema! Mind päästis „giljotiinist” siiski klassijuhataja armuheit ja vististi ka teatud tugevus kunsti- ja pedagoogilistes ainetes ning organisatsiooniline aktiivsus, et mind lõpuni säästeti.

Ma olen võinud kontaktis olla ainsa LÕS-i õpetajaskonna esindajaga – siinjuures tänumeeli meenutatava – oma eesti keele ja kirjanduse ja soome keele õpetajaga mag. Herman R a j a m a a 'ga. Temale ma võlgnen palju ilukirjandusliku äratuse ja keelelise tugevuse eest, mis mulle hilisemas eas on rohkem kasuks tulnud – nii ajalehetöös kui muus rahvuskultuurilises tegevuses.

ÕPPURÜHING

ISETEGEVUSE PRAKTIKA TAIMELAVANA

Eesti koolisüsteemi omalaadsemat treeningut võimaldas 1921. a. asutatud Õppurühing. Selle omaaegne ilmekas esimees Heinrich Koop püsis imeselgena minu mälpildis. Õppurühing oli õpilaste autonoomne omavalitsus, kus sai arendada maailmavaatelist otsinguid, andeid ja ühiskondlikku meelt. Õppurühing reguleeris ja täendas ka töö- ja puhkuseaega mitmesuguste erialade ringidega nagu: Karskus-, Kodukaitse-, Retoorika- (ainulaadne Eestis), Muusika-, Kirjanduse- ja Deklamatsiooniring. Ei puudunud ka Noorseppade Maleva osakond ja Kaitseliidu Maleva üksikrühm, kellel oli ka suur lasketiir.

Isiklikult võtsin aktiivselt osa Retoorika-, Muusika-, Kirjanduse- ja Deklamatsiooniringist. Deklamatsiooniringis arendatud kogemustega ja julgusega võtsin seminari esindajana osa ÜENÜ poolt korraldatud üle-eestilise deklamatsioonivõistlusest 1930. a. Tartus, tules 3. kohale. Mul tuli esitada kolm luuletust: E. Enno „Õo valge on õnn”, E. Vuorela „Kaevu teel” ja Raagi „Laupäevaõhtu kodukülas”. Õppurühingu juhatuse koosseisus kirjutasin muuhulgas käsitsi ümber kooli kirjanduslikku ajakirja „Tullilind”.

Pean siin joone all lugejate tähelepanu juhtima A. J. Leinjärve 1977. a. ilmunud mälestusraamatule „Tõnismäe”, mille 99. lk. on märgitud: „Iga maakond sai poliithariduse inspektori. Nendeks olid endised noorsotsialistid ja peamiselt endised Läänemaa Õpetajate Seminari kasvandikud, enamasti noored õpetajad, naivsed, elukogemusteta idealistid.”

Meil oli 11 maakonda. Kui hr. Leinjärve teada sai iga maakond poliithariduse inspektori ja nendeks said – niisamuti hr. Leinjärve teada – p e a m i s e l t, s.t. enamuses endised Läänemaa Õpetajate Seminari kasvandikud, siis huvitab mind väga teada saada: missugustes Eesti maakondades said punaste esimesel okupatsiooniaastal poliithariduse inspektoriteks endised Läänemaa Õpetajate Seminari kasvandikud-lõpetajad?

Ajaviteitel vaheldust pakkusid Kooperatiivi pood, hõimuõhtud, tantsukursused ja ringsõidud.

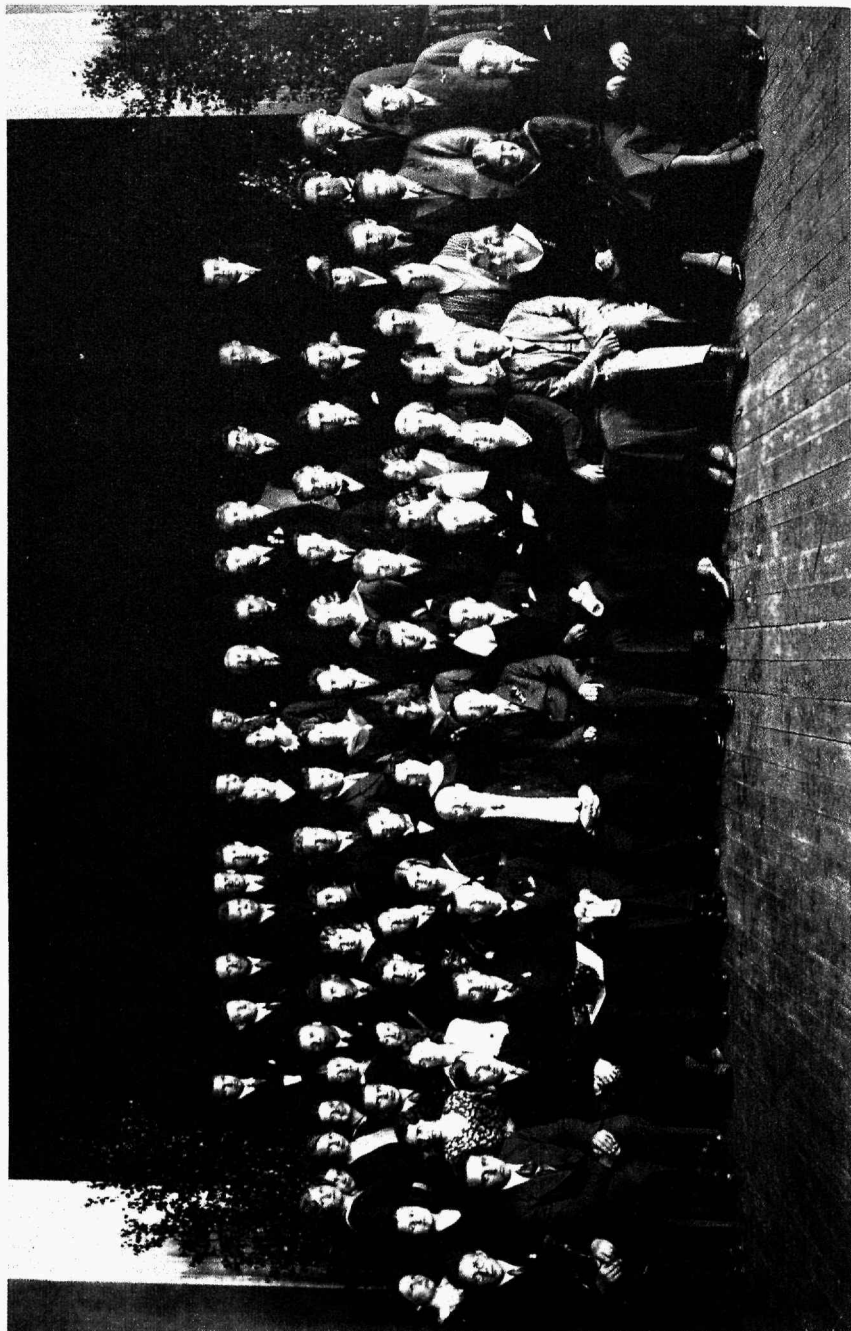
Kogu Läänemaal veedetud 4-aastasest seminariperioodist on vaid kaunimad mälestused. Omavaheline läbisaamine oli kokkukuulvalt hea. Rõhutati hingeharidust, väärikust, isetegevust. Kindel kokukord ja järevalve, niisamuti eesmärgi väärikus jätsid väga positiivsed jäljed minu kujunemisaastale. Suuremaist kiusatusist päästis meid ka tervendav ja idülliline maaelu. Ka ei pakkunud lähedal olev Haapsalu uinuv väikelinn oma kino ja ühiskümnaasiumi pildudega midagi hukutavat, võimaldades selletõttu rohkem keskendumist õpinguile.

PEDAGOOGIUMI AEG 1932–1934

1932. a. suleti kõik seminarid ja meie kaunis maaidüll Uuemõisas lõppes. Läänemaa Õpetajate Seminari pooleliolevad klassid viidi üle Tallinna Pedagoogiumi juurde. Seal tuli meil ruume jagada Pedagoogiumi aiandusklassidega Vene tänaval. Õpetajaist tuli Tallinna kaasa – niipalju kui mulle meenub – peale meie klassijuhataja Paul Partsi ainult harjutuskooli õpetaja Aleksander Puus. Kõik teised hajusid mujale. Seega saime peale diametraalselt erineva asukoha ka peaaegu 100-protsendilisel uue õpetajaskonna.

Selles mälpildilõigus kohtun esmajoones dir. A. Kuksiga, kes õpetas meile pedagoogikat ja didaktikat, ja tuntud eesti filoloogi V. Alltoaga, kes minu kirjatööde puhul ikka pahasdas puuduvate kirjavahemärkide pärast. Muusikaõpetajaks saime noore helikunstniku August Pruuli, kes hästi arendas meie koorilaulu. Klaveriõpetaja M. Visnapuu juures andis end alaliselt tunda harjutamise puudus – polnud ju aega ega instrumenti kodus. Oli ju siis peardõhk juba pedagoogilistel ainetel, proovitud õpetaja ja muul. Tuntud kindlakäelise võimlemisõpetaja Anna Raudkatsi tunnis ei olnud mingi viilimine võimalik. Hr. Viilupi loogikatunnis vaieldi päris asjalikult.

Isikliku elu seigana jääb unustamatuks minu õnnestumine proovitudidega. Just nagu irooniaks olin ma lõppklassis määratud terveks nä-

Keskel (valges vestis) direktor Karell, tema kõrval harjuskooli õpetaja Aleksander Puus. (See ülesvõte on Läänemaa Õpetajate Seminari pere viimsest koosviibimisest.)

Tallinna Pedagoogiumi hoone (Vene tän. 22).

dalaks pedagoogiumi harjutuskooli tunde andma Tallinna Õhtukolledži fenomenaalse matemaatiku Alfred L u i g e juurde, kes kolmekohalisi arve jagas-korrutas peast arvutikiirusega. Värisestin tõsisel läbikukkumise aimuses – oli ju matemaatika minu Achilleuse kannaks! Minu üllatus aga oli väga suur, kui ma siiski kõigegega toime tulin ja hindeks koguni viie sain!

Väga tuntud ja ere kuju Tallinna Pedagoogiumi õpetajaskonnas oli eksootilise välimusega ja mingi välismaise kraadiga aiandusõpetaja Erich L e p p, kelle juures tuli ka seminariklassidel aianduskursuse teooria ja praktika läbi võtta. Pedagoogiumil oli oma aed linna tapamaja taga. Seal oli iga õpilane kohustatud töötama 1 kuu suvepraktikal – see kohustus kehtis nii seminariklasside kui pedagoogiumiõpilaste kohta ja tihti me töötasime seal koos.

Läänemaa Õpetajate Seminari Retoorikaringist kaasatoodud kõneoskusega sattusin Tallinna Pedagoogiumi seminariklasse esindama muuhulgas ka Toompea lossi president K. Pätsi ühele sünnipäevale 23. veebruaril. Pärast minu vap-

ralt peetud kõnet patsutas president mulle sõbralikult õlale ja sõnas: „Olete hea kõneleja!” Need kolm sõna kumisevad ikka veel minu kõrvus.

Tallinna-perioodi ma eriti õnnistan taevani, kuna siis lõppeks avardusid minu ammu unistatud väljavaated pääsuks Tallinna Konservatooriumi. Olin veel seminari lõppklassis, kui konservatooriumi katsekomisjonis lauluga läbi sain ja ma pääsesin A. Arderi solistide klassi.

Vaatamata suurele lisakoormusele, mille tõid mulle õpingud konservatooriumis, õnnestus hästi mul algkooliõpetaja kutseksami ühendamine maikuu 1934 kutsekomisjonis Tallinna Pedagoogiumi juures ja 8. juunil 1934 ma sain kooli pidulikul lõpuaktusel algkooli õpetajaametiga kandidaadil tunnistuse. Minu lapseõlve kunagine suur unistus oli täide läinud. Mäletan veel tänaseni seda suurt ja ülevat sisetunnet, kui 1928. a. Läänemaa Õpetajate Seminari 35-st vastuvõetust said lõpetada ainult kaheksa ja mina tohtisin olla nende õnnelike hulgas.

Juta Tomberg-Kurman

Läänemaa Õpetajate Seminari 3. klass 5. mail 1932. a.

Keskel klassijuhataja Herman Rajamaa. See klass viidi sama aasta sügisel Tallinna Pedagoogiumi juurde. Alamal seesama klass mõnede muudatuste ja täiendustega kolm aastat hiljem.

Seminari klassi lõpetajad Tallinna Pedagoogiumi juures 1935. a. kevadel.

1. rida vasakult: Hilda Grau, Armilde Marr, Leida Kuurmaa, ?, klassijuhataj. mag. Joh. Talts, Albert Sume, Kyra Kartau, Endla Martin, Aino Liit. 2. rida: Rudolf Arbet, Aleksander Esko, Valve Leithal, Veera Väli, Taali Noorkõiv, Ingrid Eifenbein, Kyra Robert, Adele Piirsoo, Valja Taevere, Hilda Praks, Klara Kasterpalu, Manfred Nyman, Georg Rauk. 3. rida: Elmar Kriis, Harald Tamm (?), Nikolai Vanaselja, Adrian Kallas, Tiigenberg »Ricki», ?, Einar Toompuu, Harald Vana, Mihkel Kipper. Pildilt puudub Georg Peetson.

Tegelikult oli see Läänemaa Õpetajate Seminari viimne lend Tallinna Pedagoogiumi juures.

MÄLESTUSKILDE VÕRU ÕPETAJATE SEMINARIST

Minu mälestused hõlmavad peamiselt esimest poolt Võru Õpetajate Seminari 9-aastasest tegevusest ja piirduvad üksikasjades kooli I lennu tegevusega.

Võru Seminari õpilaskonna moodustasid enamikus Lõuna-Eesti noored, kuid esimese soovivalduse kooli astumiseks esitas Pärnumaalt Penuja vallast pärit poiss Jaan Tori, kes saigi hüüdnimeks „Seminari nurgakivi”.

Esimestel sisseastujatel oli küllalt raskusi, kuna nad olid Eesti Vabariigi algaastate noori, kelle teadmiste tase ei olnud ühtlane, kuna tulid mitmesugüestest eritiüpi koolidest, mõnel isegi õppeaasta vahele jäänud. Selle ühtlustamine võttis aega ja tööd.

Kui juhataja kohale tuli Johannes Käis, algas seminari õppetöös kui ka siseelus uus ajajärk. Kogu koolitöö rajati töökooli põhimõttele ja isetegevuse alusele, kus pearõhk asetati kasvatu- sele. Eri- lise rõhku ei pandud mitte teadmiste hulga- le, vaid avarale silmaringile ja leidlikkusele. Õpilastele antud tunnistustelgi ei hinnatud ainult teadmisi õppeainetes, vaid ka nende iseloomu- madusi, vaimseid võimeid ja kalduvusi.

Õppetöö mitmekesistamiseks moodustati huviringid igas aines väljaspool koolikava, kus ig

õpilane huvi järele võis kaasa töötada ja täien- duda. Samuti olid huvitavad ja silmaringi aren- davad kord nädalas korraldatud referaatõhtud õpilaste omal algatusel ja õpetajate juhtimisel. Koolis töötas ka „Õppiva Noorsoo Ring” jt. rin- ge. Sellisel meie ühise pere kujundamisel, kas- vatamisel oli kaasaitajateks kogu arvukas õpeta- jaskond direktoriga eesotsas.

Huvitavad ja elustavad olid ka hommikused koosviibimised enne õppetööd. Paar-kolm kor- da nädalas algas see palvusega usuõpetuse õpe- tajalt, vahest ühislauluga, siis mõne klaverisoo- loga või õpilaste omapoolsete esinemistega.

Seminari tunnikava oli ka tööõpetusega liide- tud. Oli majapidamisõpetus tütarlastele Kehtna majapidamiskooli õppejõu M. Greenbergi juha- tusel. Õppisime keetmist, lauakatmist ja -kom- beid. Tegevus toimus direktori isiklikus köögis ja söögitoas, sest koolil puudusid vastavad ruu- mid. Poistel oli samal ajal aiandus- ja mesindus- tunnid kooli avaras aias, kus asusid mesipuud.

Nooremates klassides olime rohkem õpetajate ja kasvatajate hoolealused; jõudes vanematesse klassidesse muutus meie kontakt direktoriga õige tihedaks. Algasid pedagoogiliste ainete tun- nid. Pedagoogika ja selle ajalugu, didaktika, me-

Võru Õpetajate Seminari I lend kevadel 1925.

1. rida vasakult: A. Rosental, A. Pallits. 2. rida: A. Haagivang, J. Parveots, L. Jaek, O. Maran, S. Kärblane, E. Leotoots. 3. rida: O. Ahven, F. Järv, H. Bush, N. Kütt, R. Soover, J. Tari, A. Aja, R. Taba, R. Noorhani. 4. rida: E. Korran, A. Ots, A. Kindsiko, A. Major, O. Kilp.

toodika. See oli meile uus ja tundmata ainete valdkond, mida õpetas ja käsitles dir. Käis ise, viies meid ühendusse õpetajakutse suure eesmärgiga.

Vl. algas pedagoogiline tegevus hospiteerimisega harjutuskoolis. Kuulasime rühmiti tunde pealt ja hiljem arvustasime neid. Dir. jälgis hooliga meie tunniarvustusi, nii tunni sisu kui käigu järele ja tegi sellest oma järeldused. VI klassis praktiseerisime oma teadmisi tundide andmisega samas koolis. Tuli täita kõige rangemad nõuded: 1) Töökava – võimaldada õpilastele iseteguvust, ära ütle või tee tunnis midagi, mida õpilane ise võiks teha. 2) Ärata õpilastes huvi oma tegevuse vastu jne. Meie õpetamisoskus oli arvestustules.

Nii vormiti meist seal tulevasi rahvaalgustajaid ja kasvatajaid, seesmiselt ja väliselt, kuna hinnati tunde eraldi sisu ja välise külje järele.

See oli meile raske aeg ega olnud kerge õpetajatelgi, kuid meiega oldi kannatlikud ja me pidasime vastu.

Olles harjunud direktorilt kõike küsima, esitamine talle viimasel tunnil enne lõpueksamit küsimuse, mida kaasa võtta eksamil tülles, et läbi saada. Lõbustatult vastas ta: „Võtke kaasa kõik see, mida te 12 1/2 aasta jooksul olete õppinud ja teil ei ole raskusi!”

Dir. võttis väljaspool koolitööd osa ka seltskondlikust tööst. Töötas õpetajate organisatsioonides, ta võttis osa kodu-uurimistoimkonna tööst ja oli Fr. R. Kreutzwaldi mälestuste jäädvustamise komitee esimees ajal, mil püstitati monument Võru pargis.

Direktor Käisi mäletame kui heatahtlikku, sõbralikku ja tasakaalukat juhatajat ja kasvatajat ning väsimatut töömeest, kelle ükski hommikutund ei olnud varajane, et tema töötoas tuld näha. Hommikul oli ta esimeste seas ja õhtul viimastest, keda nägime. Vahetundidelgi viibis ta alati saalis õpilaste keskel, et neid igakülgelt tundma õppida. Ta ei vajanud kunagi palju sõnu meie juhtimiseks või tööerakendamiseks, tema juuresolek juba kohustas. Meil kõigil on temast palju ilusaid mälestusi ja armastus ning lugupidamine tema vastu kestab üle kauguste ja hauagi.

ÕPETAJAD

On võimatu siin meenutada nimeliselt kõiki meie arvukaid õpetajaid-kasvatajaid. Märgin ära ainult mõned. Esimene emakeele õpetaja prl. M. Teder, kes peale õigekeelsuse ka viljeles ja arendas häid luulemõistjaid ja -tõlgitsejaid, kes oma kauni väljendusega sisustasid kooli peo- ja tähtpäevi.

Teiseks eesti keele õpetajaks, kes jäi pikemaks

ajaks kooli töötama, oli R. Reiman – kirjanik ja luulemeister. Ta tutvustas meid nii eesti kui ka välismaa kuulsamate teostega ja Noor-Eesti liikumisega. Arendas meie stiili ja õpetas kirjandust sisuliselt mõistma. Ühel kevadisel kirjandustunnil astus meie klassi meid külastama Tartu Seminari III klass koos oma eesti keele õpetajaga. Oli parajasti käsil ühe tegelase arvustamine tuntud romaanist. Elavalt võtsid sellest osa ka külalised ja tund oli huvitav ja põnev.

R. Reiman koostas ka kõik peokavad ja tegelesedki olid tema välja nopitud.

H. Kaan oli meie esimene inglise keele õpetaja. Kes võis siis küll arvata kui vajalikuks see paljudele meist meie edaspidises elus kujunes, see saisegi meie leivateenimise vahendiks.

Kooli inspektor Silmet oli hea saksa keele õpetaja ja koolis range korranõudja ning peoõhtute tantsumeister, kes tegi keerukamadki tantsumõlmed õpilastele selgeks.

Inspektress L. Skomorovska oli vastand eelmisele. Ta oli alati rahulik ja tasakaalukas kasvataja. Otsis õpilastega kontakti ja saigi. Õpetas neile seltskondlikke kombeid ja viisakust. Lahendas ka heameelega õpilaste usulisi probleeme, kui need tema poole pöördusid.

Ei saa ka nimetamata jätta humoorikat joonistusõpetajat J. Vahtrat. Õpetas meile joonistamise algvõtteid ja kiitvalt ja julgustavalt rakendas meid tööle, nagu oleksime juba poolteed kunstnikud.

Tänutundes mõtlen neile kõikidele õpetajatele-kasvatajatele, kes meie inimeseks kujundamisel ja vastutusrikka õpetajakutse ettevalmistamisel kannatlikult ja heatahtlikult kaasa aitasid.

Kauneid elamusi andsid kõik seminari aktused ja peod. Tähistati kõiki riiklikke ja rahvuslikke tähtpäevi, hõimupäevi ja eesti suuremate vaimutegelaste mälestamise või austamise päevi. Eriiselt oodatud olid kooli aastapäevapeod, mis olid hästi kavandatud ja sisustatud. Esines õpilaste hästi viimistletud laulukoor 75- kuni 100-liikmelisena K. Pütsepa juhtimisel. Pidu puhul juhatasid koori ka õpilased. Õpilasorkester, 20-25 liikmega, mida juhatas J. Lohk, aitas kaasa koori ja orkestri koosinemistel. Kui 1925. a. esitati Toreadori laulu ooperist „Carmen”, siis juhatas seda direktor ise.

Lavateosteks olid: O. Lutsu „Sootuluke”, E. Vilde „Tabamata ime”, M. Maeterlingi „Ode Beatrice” jt.

Aastapäevapidu koosnes kolmest õhtust. Esimesel õhtul n.n. peoproovil olid külalisteks harjutuskooli õpilased ja seminaristid ise. Teine õhtu pühendati kutsutud külalistele. Kolmandal õhtul tulid külalisteks kõikide Võru koolide

Võru Õpetajate Seminari viimne (VI) lend koos õpetajatega kevadel 1930.

1. rida vasakult: õpetajad — Rudolf Reiman, Anna Daveli-Taaveli, Maali Karulin, Anna Stahlberg, Hanna Kaan, Tiia Audova, dir. Johannes Käis, õp. Anette Budkovski, Karl Kisand, Leeni Sirk, dr. Rudolf Piho, Eeva Pedriks, Karl Laane. 2. rida: õp. Jaan Hist, õp. Liina Tapfer, Liis Koemets, Ella Tasso, Aleksandra Vassiljev, Leida Paide, Anastasia Sahhovskoi, Elfriede Masing, Lydia Saaremets, Valentín Zlatinski, Helene Kälmet, Aileks Vallner. 3. ja 4. rida: õp. Karl Pütsep, Eugenie Anissimov, Edgar Rausepp, Karl Vares, õp. Peeter Laja, Ida Taba, õp. Arvo Limberg-Lehtis, Eduard Paap, Voldemar Ilus, Viire Kukkk, õp. Herman Seidelberg-Silmset, Arnold Tiits, Helmi Kaldvee, õp. Voldemar Alterman, Ervin Šiltler, õp. Juhan Lohk, õp. Ilse Moritz, õp. Aino Mägi.

õpilased.

Meie lennu viimisel koolipäeval oli aktus ja tunnistuste kätteandmine, mis direktori ja kõikide õpetajate õnnitluste saatel kujunes väga pidulikuks. Õhtul oli bankett õpetajate, lõpetajate ja järgmise klassi õpilaste osavõtul. Seal direktor iseloomustas I lendu, võrreldes neid perekonnaelus esimese uue põlvkonna sündimisega. Nagu viimane on perekonnalemmik, nii saab ka kooli I lend kasvatajate suurima tähelepanu osaliseks. Kuus aastat tuli teil õppida, et jõuda eesmärgile, kuus pikka aastat pidid õpetajad hooltega töötama, et näha teis oma kasvatuses küpsel viljal.

Pärast banketti oli tants, mis kestis hilisööni. Lahkudes ulatasid õpetajad veel kord kätte hüvas-

tjätuks. Erielse elagu-hüüde saatel lahkusime kehakasvatuseõpetaja J. Heljustest, kes oli meie kõikide aastate klassijuhataja. Ta lausus lahkudes need meeldejäädud sõnad: „Kui ma teid kunagi kuskil kohates ei tereta, siis ei ole ma teid ära tundnud, sellepärast tulge ja teretage mind ise. Kes enne teretab, on viisakam.”

Rühm õpilasi koos abijuhatajaga olid veel hommikuvalgel saalis ja laulsid käest kinni hoides, „Ajaratast”.

Kahju, nii väga kahju oli lahkuda, kuna tundusime, et olime viimset korda oma vaimse kodu täieõiguslikud lapsed, hiljem ainult külalised.

Olga Mais (Kilp), I lend, 1925.
Kanada

NAGU EILNE PÄEV . . . Mälestuskilde Võru Õpetajate Seminarist

Kuidas sattusin siis mina, Kesk-Eesti kasvandik, pehmekõlalise võru murde alale oma esimesele kutsealalisele töökohale VÕS-i perre direktor Joh. Käisi uuendusliku pedagoogilise tegevuse mõjupiirkonda, tema kaastööliseks ja õpilaseks? Mulle paistab nüüd tagantjärele, et ta vististi kogus oma kaastöölised niisama lihtsalt ja ettenägelikult nagu kunagine Suur Õpetaja Naatsareti järve randadel, öeldes päris tavalistele inimestele: Tule ja järgi minule!

Minule dir. Käis lausus pärast meie esimest paaritunnilist kohtumist Tartus, kus vestluse ja väitluse teemaks olid Kerschensteineri töökooli põhimõtted: Kas Te ei tahaks kandideerida Võru Õpetajate Seminari eesti keele ja kirjanduse teise õpetaja kohale ning rakendada sääl neid põhimõtteid? Kirjanik Rudolf Reiman, kes aastast 1922 on harjutuskooli ja seminari õpetajaks, on oma pedagoogilise praktikaga ja eesti keele metoodikaga väga seotud. Ja eesti keel on seminari keskseid õppeaineid. Veel lisas ta, et seminaris on tähtis tõkketu koostöö õpetajate ja õpilaste vahel, kes kõik igalüks omal kombel on andekad noored, seminari vastu võetud võistluseksamite ja intelligentustesti abil, sest pürgijate arv ületas mitmekordselt vabade kohtade arvu. Käesolevalgi aastal olime kahetsusega pidanud saatma umb. 70 noort teistesse koolidesse.

Ma siis viisin leppekohaselt oma sooviavalduse ja paberid direktor Käisile Võrru selles teadmises, et meie sõbraliku tutvuse nurgakiviks oli tol ajal moodsa töökooliaate arendaja Georg Kerschensteiner (1854-1932). Oma tööruumis ja väljas aiapingil andis direktor mulle rikkalikult selgitusi seminari siseelukorralduse ja keskendatud õppekavade kohta, nagu sellest kõigest hiljem saime lugeda koguteoses „Võru Õpetajate-seminar” (1936).

Mina sain korteri kostiga seminari lähedal pr. Broese juures, kus asus ka saksa keele ja käsitööõpetaja Arthur Behrsingu kolmeliikmeline perekond. A. Behrsing oli ilmselt üks neid „kutsutuid”. sest aastail 1921-1922 oli ta toimunud Viljandi Saksa Gümnaasiumi direktorina, aga selle positsiooni oli ta jätnud Võru Õpetajate Seminari kasuks. Ta oli haruldaselt mitmekilgune loov isiksus, sellal ka eesti kirjanduse viljakaid retsenseerijaid ja tõlkijaid saksa keelde, ms. August Gailiti „Toomas Nipernaadi”. Elamusrikkad olid tema esinemised õpilaskonna peoõhtuil ja ettekande-hommikuil. Mina õppisin palju tema poolt kaasõpetajaile korraldatud tahvlile joonistamise kursusel. Arthur Behrsing (1873-1929) suri ootamatult pedagoogilisel õppereisil Inglismaale aasta enne seminari sulgemist.

Augustikuu viimaseil päeval algas seminari

sügissemester ja kohe õpilaskonna poolt korraldatud tervitusõhtuga. Kõnekoor, orkester ja laulukoor esinesid kevadsemestril õpitud repertuaariga. Seminari koor oli muide osa võtnud samal suvel (1928) X üldlaulupeost Tallinnas; seal esitatud laule korraldati siis seminari lavalt. Lõpuks oli tund tantsu. Ka mind kutsus õpilaskonna esimees põrandale, kuid kahjuks pidin keelduma, sest ma polnud kunagi tantsinud. Tekkis väike lahkeli, mis siiski ei jäänud püsivaks. Sattus nii, et veel samal varasügisel korraldati seminari saalis hilisõhtuil õpetajale kursus, kus minagi siis olin moodsaid tantse õppimas ja varsti ka oskamas. Kaks aastat hiljem rauges see harrastus taas. Enesestmõistetavalt võttis ka direktor osa tantsukursusest.

Kuid elu VÕS-is ei olnud kaugeltki mitte ainult koolipidaja. Õppimine nõudis õpilastelt pingutusi, nädalatundide arv oli suur. Lisaks tavalistele õpiülesannetele tulid veel klaveri- või viiuliharjutused, praktikatundide ettevalmistamine, tunnikonspektide kirjutamine, tundide arutamine, tööd laboratooriumides, vaatlused aias, tööd puutöökojas ja käsitöösalis, mitmed eriharrastused jne.

Ka õpetajail oli ilmselt eriti palju tööd. Kui õppenõukogu reguleeris õpilaste töökoorust, siis õpetaja lihtsalt pidi jõudma. Minul kulus palju aega grammatika ülevaatlike tabelite koostamiseks ja töökavade valmistamiseks iga kuu alguseks iga klassi kohta eraldi. Töökavad anti direktorile, kes koos klassijuhatajatega selgitas õppeainete koordineerimise ja keskustuse võimalusi. Direktor teadis alati, millega klassid mingil tunnil tegelesid ja ta oli ka sagedane külaline tundides. Kõik teadsime direktori väga suurt nõudlikkust enese ja teiste suhtes, kuigi ta kunagi ei olnud masendaja, vaid pigemine aina julgustaja ja kannustaja. Tunnis ei tohtinud keegi temale pöörata tähelepanu. Ta kuulas hetke õpetust või süvendavat vestlust õpitu puhul, silmitses aineklassi seintel esil olevat õpetusmaterjali, mõnda uut kirjaniku näopilti koos elulooandmetega ja teoste nimestikuga tähtpäeva puhul; vaatles meeleldi töövihke ka üle õpilase õla või paludes vihke oma kätte lähemaks silmitsamiseks. Klassid olid tema käikudega harjunud ja teadlikud sellest, et direktori silm ulatus kõikjale.

Mäletan muide tänini mõnede kunstiaandeliste õpilaste mitte ainult ülevaatlikke ja puhtaid, vaid ka esteetiliselt kujundatud töövihke. Mee-nuvad ühe oma klassi õpilase kirjandusvihud, näit. Marie Underi ballaadide illustratsioonidega. Arvasin temast kujunevat eesti raamatute illustreerija, kuid temast saigi väga silmapaiste

keramikakunstnik Ellinor Piipuu. Mäletan ka mitmeid teisi.

Eesti ja maailmakirjanduse esindajate tähistamine oli minu ülesandeks. Kogusin piltpostkaarte ja muud pildimaterjali, kirjutasin tekstid, kuid tekstikirjutuste kaunistus teostus enamasti õpilase K a r l L a a n e poolt, kes oli kooli albumite toimetaja, mitmete kirjanduslike ettevõtmiste organiseerija ja seminari viimisel aastal energiline õpilasvanem.

Üheks suuremaks keele-alaliseks rühmatöökaks jäi Võru linna poesiltides esinevate keelevigade ja kohmakuste totaalne registreerimine ning siltide parema sõnastuse ettepanek (1930). Niisamuti innukalt osalesid õpilased üldtarvitavate võõrsõnade sõnastiku koostamises, mis ilmus ka trüki (1930).

Seminari oldi veendunud, et koolilinna ümbruse looduslik ilu arendab tulevaste õpetajate ilumeelt. Loodusele juhti õpilaste tähelepanu nii sageli kui võimalik; looduskaitse mõiste ja praktika oli kõigile tuttav ja omane. Neidsamu eesmärke taotles ka seminari aed. Sääli oli igal klassil ms. oma peenar, millel kasvatati peamiselt lilli. Hilise sügiseni oli minugi klassil lilli omalt peenralt tööalauale tuua. Mäletan, et veel jõulukuul kahekümnendal noppisime väikese kimbu kannikesi (viola) meie viimaste õppetundide rõõmuks enne jõuluvahetaja algust.

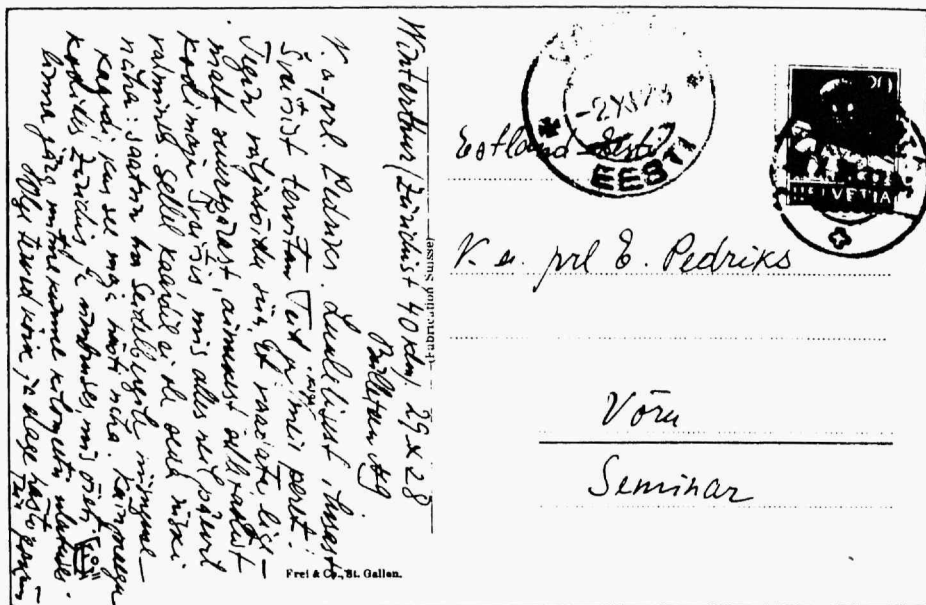
Seminari aiaharimise entusiast, direktori kõrval, oli loodusloo- ja aiandusõpetaja Erich Rumm, kes arvas koos sellal moes olnud Lin Ju Tangiga, et just aiaharimine on parim viis seloому kasvatamiseks. Taimedega ei või riielda, neid ei või sundida ei kasvama ega õitsema. Peab olema kannatlik ja õppima koostööd algusest alates. Ja peab õppima sedagi, et ainult andev võib saada.

Pärast seda, kui olin esimesel jõulupeol suure õpilasorkestri saatel ja kurku nõõriva argusega kahasse lalunud T. Kuula soomekeelse soololaulu „Syystunnelma“ (sügistunne ehk sügis-meeloolu), mille saatemuusika õpetaja Joh. Lohk oli seadnud orkestrile, avaldas õpilaskond soovi soome keele õppimiseks vabatahtliku õppeainena. Soome keele vastu oli tekkinud huvi ja vajadus tihenend läbikäimise tõttu Soome koolitegelastega, kes külastasid seminari (õpetajad J. Suvanto, J. Ollikainen, koolinõunik A. Salokannel jt.). Meenuv, et juunis 1929 külastas meid koos oma õpilastega Tampereest Kaarlo Nieminen, kes töötas hiljem Helsingi ülikoolis soome keele lektorina. Jyväskylä seminar esotas õpetaja Järvineniga tegi ettepaneku kirjavahetuse alustamiseks – selleks kõigeks vajati soome keele oskust. Aruandeist lugesin hiljem, et

vabatahtliku aine õppijate arv oli suur, et tööta-
 ti huvi ja innuga. Õpetajal aga oli palju raskusi.
 Muude keelte jaoks oli olemas rikkalik raamatu-
 kogu, soome keele jaoks aga ei olnud mingisu-
 guseid õppevahendeid. Minu käsiraamatuks oli
 Harry Strengi soome keele õpik rootslastele
 koos sõnastikuga. Sellest raamatust hektogra-
 feerisime lugemispalu ja mugandatud keelereeg-
 leid iga õpilase kätte. Lihtsaim oli õppida
 soome rahvalaule. Sõnade jaoks oli seinatahvel,
 noote mul oli ja viisi võimendamiseks oli klaver
 kõigis klassides. Alles 1930. a. kevadel sai semi-
 nar Soomest suure saadetise soomekeelseid koo-

liraamatuid ja ilukirjandust, aga siis oli juba
 hilja.

Seminari õpetajaskond, eriti aga dir. Joh. Käis,
 teostas mitmel puhul õpireise välismaile, ena-
 masti Kesk-Euroopasse, sealsete kooliludega
 tutvumiseks ja ka koolinäitustel ja -kongressidel
 viibimiseks. Direktor oli väsimatu kirjajakirjutaja
 kaasõpetajale oma reisimuljetest. Post tuli õpe-
 tajatetuppa ja oli kõikidele lugeda. Lugesin omi
 kaarte direktori tervitusena mõnikord ka klassi-
 des. Alamaal esitan ühe dir. Joh. Käisi tervitus-
 kaardi Šveitsist.

Pedagoogiliselt matkalt naasnud, pidas dir.
 Käis alati varsti õppenõukogu koosoleku, kus ta
 näitlikus ettekandes esitas meile muile, missugu-
 seid uusi tähelepanekuid ta oli teinud. Tema
 eeldas kõikjal ja kõikidega koostööd ja õppimise
 võimalusi.

Tööpraktika Võru Õpetajate Seminaris on
 andnud minule palju ja ma olen rõõmus, et olen
 võinud neidsamu põhimõtteid ja töövõtteid
 kasutada kaua ja eri õppeastmetel.

Elu on lühike ja ka pikk. Eilne päev võib olla
 viieksa aasta taga. Igatahes olen kohelnud
 oma nooremaid kaasinimesi, õpilasi, alati indi-
 viididena – nagu VÕS-is tehti! – kellel on enes-
 ses omad eeldused, kalduvused, soovid ja arene-
 misvõimalused. Ainult mõistmise ja tööga võib
 nooremate supupõlvade arengut edendada.

Eeva Pedriks-Niinivaara
 Helsingi

Võru Õpetajate Seminaris V lend koos õpetajatega juunis 1929.

Ees: õp. Arthur Behrsing. 1. reas vasakult kolmas: õp. Eeva Pedriks. 2. reas keskelt: dir. Joh. Käs, tema kõrval vasakul: õp. A. Budkovsky.

ainult üldise ülevaate tegemiseks, oletades, et osavõtjad on lugenud või edaspidi loevad vastavat kirjandust.

Kui iga lektor ise käsitles ka oma aine metoodikat, siis eesti keele metoodika oli jäänud vana koolimehe ja õpperaamatute autori M. Kampmanni ülesandeks, kelle hooleks jäi ka kodulugu. Tema ettekandeviis oli lihtne ja ladus, mis lõi koduse õhkkonna. Ta ei seadnud piire ühe või teise meetodi kasutamiseks. Meenub mõttekild, mille ta ütles ühe väga elava proovituuni arvustamisel. Tunniandja oli Julius Oengo, kes sai pärast tuntuks kirjanikunimega J. Oro. Tund muutus nii lõbusaks, et isegi pealtkuulajad ei suutnud naeru pidada. Pärast arvustamisel lausus M. K. lõppkokkuvõttes: „Igaüks töötagu nagu Jumal talle on andnud.“

Botaanika- ja zooloogiainetunnid Hans Männiku (pärastis K/Ü „Looduse“ direktori) käes kujunesid meeldivateks, kuna suurema osa ajast veetsime ilusal suvel väljas vabas looduses. Tegime ise vaatlusi ja õppisime tundma taimestiku ja loomastiku olenevust üheteisest erinevais looduslikes keskkondades. Oli osaliselt teostatud töökoolimeetod, kuna töötasime rühmiti. Muuseas pidime ka konna lahkama ja selle siseelundeid uurima. Loodusloolist eestikeelset kirjandust oli tollal vähe. Olid kasutada venekeelsed taimemäärarjad, mida jätkus parajasti üks eks. igale töögrupile. Loodusloolist osa inimesest käsitles H. M. abikaasa Lydia Männik-Mahlstein, kutselst art.

Keemias oli Otto Kiesel osavalt ametis oma katseklaaside ja retortidega. Iialgi polnud midagi puudu ega millegi otsimist. Ei mäleta, et olnuks ühtki tundi ilma katseteta või kriidita tahvli juures.

Ajalugu käsitles G. Ney. See polnud ajaloo õppimine tavalises mõttes, selleks polnud aega. Ta vaatles üksteisele järgnevaid ajajärke majanduslikult, poliitiliselt, sotsiaalselt ja kultuurilise-ideoloogiliselt küljest ja näitas, kuidas ajaloolised sündmused olid üksteisega seoses, kuidas üks sündmus oli „ajalooline tõuk“ järgnevak muudatuseks ja reformiks. Pikemalt käsitleti eesti ajalugu, seda ei oldud õpitud endistes koolides, milles kursuslastel tuli esineda referaatidega üksikutes ajajärkudes. Tema elav ajaloo käsitlus, mida kuulati põnevusega, oli nagu uute perspektiivide avamine ajaloo mõistmiseks, midagi nüsusugut, mida polnud leida veneaegsetes gümnaasiumi ajalooõpikutes.

Kursuse juhatajaks teisel ja ka kolmandal suvel oli koolinõunik kirjanik Ernst Enno, kes pidas ka loenguid psühholoogiast. Selles aines oli meil abiks prof. Tšelpanovi õpperaamat, mis

oli äsja tõlgitud vene keelest.

Kodanikuõpetuse loengud olid prof. Jüri Uluotsalt. Neid oli küll vähe (vist 8), aga ta jõudis oma täpse ja kiire jutuga palju ära ütelda.

Maateadust käsitles Aleksander Veiderman (hiljem Veiderma, pärastine haridusminister). Selles aines oli jällegi rõhk pandud Eestile, kuna sellele veneaegsetes koolides oli jäetud vähe ruumi. Lisaks maateaduse endisele käsitlusele, mis põhjenes maa administratiivsele jaotusele maakondadeks ja kihelkondadeks, tutvustas A. V. ka uut süsteemi, mis toetus maastikulistele üksustele.

Matemaatika oli kavas kolmandal suvel. Õpetajaks oli Läänemaa Ühisgümnaasiumi direktor Anton Üksti. Kuna eesti algkool oli juba kolm aastat töötanud, siis olid eestikeelsed matemaatika oskussõnad kõigile selged. Ka oli ilmunud häid eestikeelseid õpikuid, milledest tuleks eriti nimetada haridusnõunik F. V. Mikkelsaare uusi teid rajavaid geomeetriaõpikuid.

Tööõpetus oli teise suve kavas. Õpetajaks oli Theodor Ussisoo, haruldaselt energiline ja alati täis optimismi. Ta oli juba välja andnud mitu käsitöö-õpperaamatut, aga peale selle veel ilukirja-, plakatkirja- ja masinkirjaõpikuid. Kuna nii suure kursuslaste hulgalet polnud võimalik soetada ei tööruume ega tööriistu, siis jäid kavaselle noatööd. Muid võimalusi puudutati teoreetilisel ja soovitati jälgida vastavat kirjandust. Õpetlik oli näituse korraldamine kursuste lõpul, millest oli palju kasu edaspidiste koolinäituste puhul. Lektor oli ise töös nagu kõige osavam dekoraaator, juhtides esemete ülevaatlikku ja maitserikast paigutamist, maalides plakateid ja kuulutusi, milles ta oli üliosav.

Näitus oli haapsallastele üllatuseks. Oli välja pandud massiliselt mitmesuguseid tarbeesemeid, millele oli sisse lõigatud rahvapäraste ornamentide ja ilustisi. Imestati, mida kõike võib pussnoaga teha! T. U. ise hindas kõige enam hiidlaste käteosavust, kes olid nikerdanud peale muude kavasolevate asjade veel laevu ja „käbisid“, mida keegi ei osanud lahti võtta.

Papptööõpetajaks oli venelanna, kelle nimi on kahjuks ununenud. Tunnid olid hästi ette valmistatud. Tööriistad, noad, käärid jne. ühes materjalidega olid korralikult välja pandud. Ta kohtles meid nagu õpilasi, nii et tunnid kujunesid tegelikult metoodikaõpetuseks.

Didaktika ja pedagoogika ajaloo loengud olid ka vene keeles. Nende ainetega olid juba tuttavd ka kutsetea õpetajad, sest eriainetes metoodikas oldi juba neid küsimusi osalt puudutatud ja see oli tiivustanud ka vastavat kirjandust lugema. Venekeelseid sai vanemate kolleegide käest

laenata ja eesti keeles oli siis ilmumist alanud C. H. Niggoli suur viieandeline teos „Kasvatuse radadel”. Aga muidugi oli neist konsektiivsest loengutest kasu – sai vhemalt teada, mida eksamil küsitakse.

Võimlemiseõpetaja oli Anna Raudkats, kes tutvustas lastepärast võimlemist, mis oli endisele veneaegsele „gimnastikale” ehk „turnimisele” vastand. Pearõhk oli asetatud mängudele, millest mõned laulumängud kanti ette kursuste lõpupeol.

Laulmisele oli kursuste kavas vähe tunde antud. Et selle aine õpetaja helilooja Cyrillus Kreek oli igal suvel kursuste laulukoori juhatanud, siis olime tegelikult temalt juba kolm suve õpetust saanud. Tema seisukoht oli, et ühtki õpilast ei tohi laulmisest kõrvale jätta. – „Kes kuuleb ja räägib, see on ka võimeline laulma. Kuigi ta alguses õiget tooni ei suuda tabada, siiski jõuab ta viimaks nii kaugele, et ta lihtsat viisi võib kaasa laulda.” – Kui suutsid lihtsa laulu kuulmise järele üles kirjutada ja olid võimeline kooli laulu- või koraaliraamatust klaveril mängima ja oskasid laulu juhatada, siis olid eksami edukalt õiendanud.

Tervishoius andis juhiseid dr. Reikmann. Ta algas oma loengut vabandusega, et ta eesti keelt viletsasti oskab. – „Kuidas saabki seda osata, kui 4000 uut sõna on juurde tulnud!” – See oli vihje Joh. Aaviku „Uute sõnade sõnastikule”. Nagu igal alal iseseisvuse sünni juures, nii oli ka meie keele areng kiire. Lektoreil tuli üle minna vene keelelt eesti keelele. Tuli leida või luua uusi oskussõnu (näit. G.Ney „ajalooline tõuk”).

Praeguse majanduskriisi puhul võib tihti kuulda, et mõnigi uuendus jääb teostamata ressurside puudumisel. Millised olid siis tollal meie ressursid? Kursuste esimesel aastal mõllas Vabadussõda. Alles 4-5 kuud enne kursuste algust oli olnud pool E. Vabariigi pindalast vaenlase võimuses. Neis raskeis oludes pidi valitsus suutma tagalas elu korraldada. Ja seda tühja riigikas-saga, sest lahkuvad võimud olid kaasa viinud, mis võtta andis. Niisama raske oli ka kursustest osavõtjail, sest tsaarirahad ja „kerenskid” olid ammu oma väärtuse kaotanud, niisama ka „oberostid”. Eesti marga väärtus langes alatasa tarbe-ainete puuduse tõttu. Pealegi saime palka suure hilinemisega. Ja kursustest osavõtt oli omal kuulul. Valitses vahetuskaubandus. Meenub pilt, kuidas kursuslaste pere seisib topside ja manner-

gutega maavalitsuse õuel. Kursuste juhatus oli saanud kursuste arvel tünni heeringaid, mida nüüd välja jagati.

Hoolimata raskust oldi optimistlikud ja innukalt tööl, käis ju ka tagalas võitlus Eesti iseseisvuse eest. Kuna õpperaamatud peaaegu puudusid, tehti loenguil hooleaga märkmised, moodustati omavahelised grupid ja valmistuti eksamitele. Aga leidis vaba aega ka vaikesel õhtutel suveorkestri kuulamiseks. Sagedasti meelitas peegelsile õhtupunas leegitsev meri süsta- ja paadisõidule või suurema hulgaga purjeluubiga päikese loojumisel ilutsema. Siis kõlas alati laul ühe- ja mitmehäälselt.

Igal suvel juba töö alustamisel moodustati näitetrupp ja laulukoor. Esimese aasta lõpupeol kanti ette O. Lutsu „Laul õnnest”, teistel A. Kitzbergi „Libahunt” ja „Püve talus”. Korraldasime kolmepäevase õpireisi Tartusse.

Nüüd tagasi noile aegadele mõeldes tundub nagu imena, et suudeti vaatamata sõjaolukorrale ja kõigi raskuste kiuste nii suurel arvul kolmel suvel koguneda ja pikaks ajaks tööle rakenduda, leida sadakond tolleaja parimat õpetajat ja lektorit, kes oskasid osavõtjate hinges ennastalgavat tööindu ja armastust laste vastu sütitada. Nad olid võrsunud mõõduvõrd sajandi kehvadest kodudest ja tänu oma visadusele ja andekusele edasi jõudnud. Neist kiirgas entusiasm ja optimismi. Paljude muude hulgas meenuvad mulle P. Sepa kõnelused. Ta oli sündinud talusulase pojana, saanud Peterburi kunstide akadeemia, selle juurde kuuluvate pedagoogiliste kursuste ja arheoloogia instituudide hariduse. Tundides, kui kõik olid kummargil oma tööde kohal, armastas ta käia pingiridade vahel ja jagada nõuandeid ja abi töö juures. Aga tihti kaldas juttu ka üldistele küsimustele seoses meie kusetööga. – „Ärge mõelge, et te olete vähemad selletõttu, et teie tööpõld on algkoolis. Teie osa on isegi suurem, olete esimesed õpetajaist, kelle kasvatava mõju alla lapsed tulevad. Teist oleneb nende armastus kooli vastu ja janu hariduse järele. Teil lasub suur vastutus. Suurema tänuga kui kedagi teist mäletan ma oma õpetajat lihtsast külakoolist”. – Muidugi ma ei mäleta enam tema täpselt sõnastust, kuid neis mõttesis oli kokku võetud kursuste vaim ja eesmärk, mis jäi ka meile juhiseks ja soovitusseks oma maa ja rahva teenimisel.

Arvid Rands
Forsrum, Roots

Kümme aastat tagasi (1968) tähistasime Välis-Eestis Tartu Õpetajate Seminari 140. aastapäeva. Sel puhul ilmus Eesti Õpetajate Keskühingu „Bülletääni” Tartu Õpetajate Seminari erinumber, mis oli mõeldud eeskätt Tartu ja teistele seminaristidele ja ka kõigile muudele õpetajatele ja meie rahvusliku kasvatuses tööväljal töötavatele tagasihoidlikuks meenutuseks meie kultuuriloos märkimisväärsest tähtpäevast. Peale selle toimus Stokholmis märtsis 1968 Tartu Õpetajate Seminari märkimisväärse tähtpäeva tähistamiseks pidulik koosviibimine sõnalis-muusikaliste ettekannetega.

Juba nim. koosviibimisel esitatud sõnavõttudes vihjati Tartu Õpetajate Seminari veel suuremale tähtpäevale, mis seisis siis käega ulatavas kauguses.

Tasapisi hakkasimegi lähenevale suurtähtpäevale juba nelja-viie aasta eest tõsisemalt mõtlema. Kuidas seda tähtpäeva tähistada? Seda küsimust arutati ja kaaluti Eesti Õpetajate Keskühingu juhatuse mitmel koosolekul. 140. aastapäeva tähistamiselt ja ka muul teel meie tegevusväljal pikkade aastate jooksul saadud kogemustest oli meile kõigile selge, et meie võimalused on väga piiratud, nii silulise kaastöö kui majandusliku kandepinna osas. 140. a. juubelinumbri sisustamisel ja väljaandmisel ilmnes, et Tartu seminariste on väljaspool kodumaad vähe ja aastate jooksul on see arv veelgi vähenenud. Tuli mõelda laiemale kandepinnale.

Küsimust lähemalt kaalunud ja selgitanud, jõudsime otsusele, et seekord tuleb kaasa tõmmata k õ i k meie iseseisvuse ajal töötanud seminarid ja pedagoogiumid ja ka õpetajate kursusi, mis olid mõeldud õpetajate valmistuseks. Sel teel lootsime saada suuremat kandepinda katvata juubeliväljaande sisustamiseks. Pärast mitmete võimaluste kaalumist ja selgitamist otsustasime ka seekord jääda „Bülletääni” erinumbri juurde, kuid suurendada selle mahtu.

Millega sisustada seekordset juubelinumbrit? Ilma lähema kaalumisetagi oli meile selge, et oleme olukorras, kus meil puuduvad võimalused vastavate allikmaterjalide kasutamiseks. Selle tõttu tuli loobuda vastavasisuliste uurimuste koostamisest ja tuli jääda m ä l e s t u s k i l d u d e juurde. Sel puhul olime muidugi teadlikud subjektiivsuse riskist, mis ju alati varitseb ainult isiklikele mäluale rajatud kirjanekuid, aga mingit muud võimalust meil seekordki ei olnud. Mälestuskildude avaldamist tuli piirata

ainult vastava kooliajaga. Kõik, mis ei kuulunud enam kooliajasse, tuli välja jätta. Meie seminarid on andnud tohtul suurel hulgal vaimuinimesiteadlasi, kunstnikke, kirjanikke, rahvajuhte jt., kõik see, mis kellestki pärast kooli sai, tuli välja kärpida, kus see esines. Selleks kõigeks ei jätkunud seekord ruumi. See nõue kehtis ka kõigi mälestuskildude kohta, mis ei kuulunud vastavasse kooliaega. Saabunud kaastöödes tuli sellel alal rohkesti kärpimisi teostada.

Meie vastavaile üleskutseile, mis ilmusid kõigis eesti lehtedes üle maailma, saabus rohkesti materjali sõnas ja pildis, mis meid rõõmustas väga. Kuna teatud aladel saabunud kaastöö ja ka pildimaterjali osas ilmnese mõningaid lünki, siis nende täitmiseks tuli ette võtta isiklike pöördumisi, mis ka suuremalt jaolt andsid positiivseid tulemusi.

Mis puutub pildimaterjalisse, siis me püstitasime ka seekord nõude, avaldada ka kõigi pildil olevate nimed, mis kellelgi oli pildistamise ajal. Nagu juba Tartu Õpetajate Seminari 140. a. juubelinumbri ilmnese nimede osas probleemne, nii ka käesoleval korral: rohkesti nimesid jäi meil seekordki üldse selgitamata, mõnede kohta saime kaks kuni kolm eri nime, ja palju teisi probleeme. Selle tõttu esineb seekordki nimesid asemel küsimärke. See oli paratamatus, mida palume vastavaid asjaosalisi mõista ja andestada. Mõned ülesvõtted saime niivõrd hilja, et meil ei olnud enam mingit võimalust nendel olevate nimede selgitamiseks. See on kahetsetav lünk, aga mille vältimine ei olnud meie võimuses.

Meile saabus ka rohkesti kaastööd ja muud materjali, mis käsitlevad õpetajate valmistust enne meie iseseisvuse aega, selle aga olime sunnitud suure osas kõrvale jätma, sest selleks ei jätkunud enam ruumi ja me pidime piirduma peamiselt meie iseseisvuse ajaga. Ainult vähemal määral avaldasime mälestuskilde, mis hõlmavad okupatsioonide aega.

Tartu Õpetajate Seminari 100. juubeli puhul ilmus 1929. a. mahukas teos (528 lk.) „Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928”. Meie soov oli lähemalt valgustada Tartu Õpetajate Seminari elu ja tegevust aastail 1928-1932. Seda võiks kõige paremini teha tollaegne direktor Juhan Tork, oli „Bülletääni” toimetuse üksmeelne arvamus. Meie esimesele vastavale pöördumisele saabus positiivne vastus lubadusega, meie soov täita, kuid meile halvaks üllatuseks 26. nov. 1977 dateeritud kirjas oli ms. märgitud: „Soovi

kohaselt saadan foto. Kirjutada aga soovile vastavalt seminari elust aastatel 1928-1932 ei suuda enam: aastate sammal (88) on kasvanud mälu peale." Nii jäi see lünk Tartu Õpetajate Seminari elus ja tegevuses kahjaks seekord täitmata.

Aga kogu meie iseseisvusaegne õpetajate valmistus ootab uurijat ja kirjapanijat. Peale ajaloodokumentide on suure väärtusega ka kaasaegsete ja asja juures olnute mälestused ja muud kirjalikud ülestähendused. Seda viimast ülesannet on püütud ka käesolevas väljaandes piiratud ulatuses täita.

Tartu Õpetajate Seminari juubelinumbri valmistamisega lõpule jõudnud, on allakirjutanu meeldivaks ülesandeks Eesti Õpetajate Keskkõhingu juhatus ja „Bülletääni” toimetuse nimel südamest tänada kõiki lahkeid kaastöölisi, kes abivalmilt kaasa aitasid „Bülletääni” sisustamisel! Olgu südamest tänatud kõik – ka meie ustavad kolleegid kodumaal –, kes saatsid meile

rohkel arvul ülesvõtteid. Neid saabus koguni nii suurel arvul, et me ei saanud kõiki kasutada.

Kahelt kolleegilt palutud ja lubatud kaastöö jäi saamata, sest surm tuli vahele. Eriliselt tahaksin siin välja tõsta kahe üsna ulatusliku kaastöö saatja nimed: **M e a K r i m s** ja **M a r t M e i u s i**, kellelendi meie südamlikud tänusõnad kahjaks enam ei ulatu!

*

Tartu Õpetajate Seminari rahvuslik võitlusvaim elab edasi nüüd palju suuremas ulatuses kui kunagi varem tema pika ajaloo kestel: Läänemere kallastelt Austraaliani. Selle võitlusvaimu ja võitluse ulatuse sümbolina lõpetame käesoleva juubeli erinumbri ülesvõttega San Francisco (USA) Eesti Koolist koolijuhataja Ülo Juurmaga keskel. See ülesvõte on ühtlasi selleks, et näidata, kus me viibime ja mis on meie praeguse põlvkonna raskeks ülesandeks – eesti keele ja eestluse säilitamine võõrsil.

Herman Rajamaa

